

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир УНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир ҳайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Сирождин САЙИИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон “Ёшлик” журналі таҳририятининг
компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилмиз:

Тошкент. шаҳри,
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-“а” уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/факс: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

МУНДАРИЖА

АДИБХОНАДОНИДА

Фармон ТОШЕВ. Адабиёт ҳаракатда бўлсин. 2

НАЗМ

Одил ҲОТАМОВ. Умр – мангуликка аталган қўшиқ. 6
Ойдин НИСО. Нега бунча жимдир сўзлаётганлар. 26
Адиба МЕЙЛИЕВА. Ёнгинамдан ўтмоқда ҳаёт. 47
Машғал ХУШВАҚТ. Кутиш – руҳим боғланган занжир. 50
Элёр МУРОД. Баҳоримдан бир севги қолар. 56

НАСР

Муродбой НИЗАНОВ. Ҳаво кемасидаги икковлон. Қисса. 9
Ғози РАҲМОН. Икки ҳикоя. 34

АДАБИЁТШУНОСЛИК

Абдулла УЛУҒОВ. Кўхна туйғуларнинг янги талқини... 29

ДИЛКЎПРИК

Расул ҲАМЗАТОВ. Сомон йўлдай тоққа осилди сўқмоқ. 42

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Гулсиной ЎРИНБОЕВА, Ирода ЖУМАБОЕВА. 41
Муқаддас МАМАРАСУЛОВА. Ҳасад. Ҳикоя. 48
Маҳфуз ШАМСИМАТОВА. Гул излаган қизлар. Ҳикоя. 55
Анвар АЛЛАМБЕРГЕНОВ. Зулфинг қилдинг бўйнима дор. 58

ТАДҚИҚОТ

Усмон ҚОБИЛОВ. Жунун шиор кўнгил ҳилвати ва оху кўз сеҳри. 44
Бобур ЭЛМУРОДОВ. Туйғуларнинг геометрик шакли. 52

ТОМОШАБОҒ

Муҳаммад ОЧИЛ. Султон самани. 59

МУТОЛАА

Азалий ҳақиқатнинг замонавий тасвири. 62

ЕЛПУҒУЧ

Турсунбой АДАШБОВЕВ. Ярим ҳазил, ярим чин. 64

АДАБИЁТ ҲАРАКАТДА БЎЛСИН

Ҳозир адабиётчилар ўртасида “Бу адиб қаердан пайдо бўди?” деган савол тез-тез тилга кўчмоқда. Бу гап табиийки, ижодий давра кўрмаган, газетага лоақал бирорта мақола ёки шеър бермаган, лекин йилига ўнталаб қиссаю тўпламлар чиқараётган уддабуронларга нисбатан айтилади.

Истеъдодни Худо беради. Шунинг учун ҳам ёзувчилар, шоирлар сулоласи йўқ, лекин орган ходимлари, шифокорлар қурувчилар сулоласи бор... Энг таниқли адибнинг фарзанди ҳам бир сатр мақола ёзмаганини эшитганмиз.

Бундан қатъий назар, барибир иқтидор меҳнату заҳмат ортидан юз кўрсатади. Одам қандай қилиб ёзувчи ёки шоир бўлиши мумкин?

Ҳожибой Тожибоевнинг бир латифаси бор эди. Санъаткордан “Кўшиқчиликка қандай кириб келгансиз?”, деб сўрашганида у “Қарасам, эшиги очиқ экан, кириб келавердим-да” деб жавоб берибди. Киноя ўринли, аммо адабиётнинг дарвозаси ҳам очиқлиги рост. Минг афсуски, ундан ичкарига кириш фақат иқтидор эгалари ва ижод машаққатига чидаганларга, матонатли кишиларга насиб этади.

Ҳозирги кунда ўзини адиб санаб, ўнлаб китоб чиқараётган айримларнинг учарлигини фақат бозор иқтисодиётига тақаш ҳам унчалик ўринли эмас. Улар агар имкон берилганда бундан 25 йил аввал ҳам шундай қилишарди.

Давлатимиз раҳбари бизни ўтмиш алломалари меросига бежизга чорламаяпти. Улар адабиётнинг ҳам, илмнинг ҳам, ҳаётнинг ҳам мавжуд ақидаларига риоя этишган. Аждодлар меросини ўрганмасдан янги адабиёт яратаман, деганлар буни яна бир карра ўйлаб кўришлари керак, чамамда.

1966 йилда, ўрта мактабнинг 7-синфида ўқиб юрган кезларни туманимиздаги “Пахтакор овози” газетасида биринчи хабарим, 1973 йилда университет (СамДУ) газетасида “Ишқ” деган куйидаги шеърим босилди:

*Эсингдаму, бир синфда
Ўқир эдик икковлон.
Китобларинг яшириб мен,
Тегишардим ҳар замон.
Сочларингни билдирмайин,
Боғлар эдим партага.
Аввал ечиб, кейин эса
Йиғлар эдинг жўрттага.
Мана, бугун йигит бўлдим,
Сен ҳам энди гўзал қиз.
Ишқинг билан шавққа тўлдим,
О, қийин энди сенсиз.
Сочинг билан банд айладинг,
Бу кўнглимни, начора.
Тугунларин ечолмасдан
Мен бечора овора.*

1974 йилда эса “Ўқитувчилар газетаси”да бир неча шеърларим чиқди. Мен бу пайтда талаба эдим. Кейин барибир мухбирлик иштиёқи “зўрлик” қилди. Чунки вилоят “Зарафшон” газетасида Асад Дилмуродов, Абдурашид Абдурахмонов, Адҳам Ҳайитов каби кўнглимга яқин кишилар даврасига кўшилиб қолдим.

Кўп ўтмай диплом олдик ва тақсимот бўлди. Унга кўра мен Жиззах педагогика институтига ишга боришим керак эди. Вилоят газетаси бош муҳаррири “Ф.Тошев таҳририятда ишлаяпти, уни бизга юборинг”

Фармон ТОШЕВ – 1954 йилда Пахтачи туманида туғилган. Самарқанд Давлат университетида таҳсил олган.

Айни пайтда “Зарафшон” газетасининг бош муҳаррири.

“Қарнабчўл кўшиғи”, “Онаниг тирик, болам”, “Мен ёмғирли кунда келаман”, “Қарнабота армони”, “Журналистнинг нони қаттиқ”, “Отамнинг сабоқлари”, “Умрнинг ўртаси”, “Ўзимдек яшашни истайман”, “Бедаво кўнгли”, “Сўз айтмоқ саодати”, “Соғинч”, “Аёллар нима дейди?” каби китоблар муаллифи.

2003 йилда “Меҳнат шўхрати” ордени билан мукофотланган.

мазмунда университетга хат берди. Академиклар – давлат имтиҳони комиссияси раиси Ҳошимжон Раззоқов, ректор Акбар Отахўжаев, деканимиз Нуриддин Шукуров мен билан суҳбатлашдилар. Охири таҳририятга боришимга розилик билдиришди. Нуриддин ака ўшанда шундай бадиҳа қилди:

*Тариқ эдим, мош бўлдим,
Ўр эдим, ювош бўлдим.
Учта-тўртта шеър ёзиб,
Шоир Фармон Тош бўлдим.
Йўлдошев таклиф қилди –
Қомсомолга бош бўлдим.
Ўқишни тугатдим
Ўртада талош бўлдим.*

Бекмурод Йўлдошев гуруҳ раҳбари эди, ҳозир профессор. Ён дафтаримдаги “1975 йил, апрель” деган ёзув остига кўчирилган ушбу битикни ҳалигача кадрлайман.

Йўқ, мен бу гапларни таржимаи ҳолим билан таништириш учун айтаётганим йўқ. Ижодкор бўлиб етишиш учун қандай йўллар ва босқичларни босиб ўтиш кераклигини ўзим мисолимда айтмоқдаман, холос.

«Зарафшон» газетасида Суръат Ориповдай ижодкорнинг кўлида бир йил ишлаш менга кўп сабоқ берди.

– Шеър ёзишни йиғиштириб тулинг, ука, – деди у. – Мухбирлик воқеани ифодалашга ўргатади, сўз бойлигини кўпайтиради, тафаккурни чархлайди. Шоир ёки ёзувчи деган штат йўқ бизда.

Ҳар ойда ўнлаб хат кўлимдан ўтади. Ўзимни у ер-бу ерга жўнатишади, хабар ёки мақола ёзиб келаман. Хуллас, кўлим ёзишга ўрганди, кўплаб ижодкорлар даврасида бўлдим. Оилавий шароит туфайли “Пахтачи” газетасида уч йил ишлаган давримда биринчи ишни таҳририят қошида “Нафосат” номли адабий тўғарак очишдан бошладим. Устоз муаллимлар, Исмат Санаев, Қахрамон Норбоев, журналист Миртемир Норбоев каби жонкуярлар яқиндан ёрдам беришди.

Бир нарсага доимо интилганман – таниқли адиблар суҳбатига. Бир нарсага ҳаддим сиғмаган – улар олдида ортиқча гапиришга. Бир мисол, 2007 йилдагина Абдулла Ориповнинг суҳбатини ололдим. Ҳарқалай,

вилоят газетасининг бош муҳаррири, учта китобнинг муаллифи эдим.

– Нега шу пайтгача ёнимга келмагансиз? – деб сўради Абдулла ака.

– Ҳаддим сиғмаган, устоз.

Журналистлар Шуҳрат Жабборов, Ашуралӣ Жўраев билан устоз Одил Ёкубов хонадонига борганимизда ҳам у кишига шу жавобни бергандим. Биздан ёши катта Хуршид Дўстмуҳаммедовга ёзганларимни кўрсатишга журъат топмагандим. У киши иш юзасидан айрим мақолаларимни кўриб, маслаҳат бера бошлади. Асосий мақсад ҳозирги айрим ижодкорларга ўхшаб таниқли адиблар билан бирга ўтириш, расмга тушиш, “сўзбоши” олиш эмас, уларнинг назарига муносиб ижод қилиш эди.

Мен мақолам кўлёмасини энг аввал матн терувчига, сўнг бирорта мухбирга ва ўринбосаримга ўқитиб оламан, ундан кейин котибиятга топшираман. Бадиий асарларим – шеър, ҳикояларни ҳам кўп ижодкорларга таҳрир учун бераман, фикрини, эътирозини ҳисобга оламан. Ҳамма бадиий китобларимга шогирдларим – Воҳид Луқмон, Нодир Жонузок, Ориф Тўхташ, Ғайрат Саъдулло, Исомиддин Пўлатов муҳаррирлик қилишган. Бир куни Нодир кўлёмаларимни ўқиб, охирига “Устоз, бундай ишонч учун албатта сизга раҳмат, фақат менинг изоҳларимни таклиф деб қабул қилинг”, деб ёзибди. Ҳатто кўлёмани ўзимга бермай, столимга қолдириб кетибди. Ваҳоланки, мен бундан ўн йил аввал Нодирнинг яхши шоир эканини англаганман ва тан олганман.

Айрим ёшларга юқорида номлари саналган шогирд укаларим ҳаётини ибрат тариқасида мисол келтириш мумкин. Улар ўзларини ҳар ерга ураверишмайди. Қалб амри билан ижод қилишади. Ўзларини бировдан устун қўйишмайди. Шу боис айрим кўнгилочар нашрларда компьютердан тўғри саҳифага тушаётган эртақнамо “қисса”ларни, илтимос билан асар чоп эттиришни ҳазм қила олмайман. Ўн етти йилдан буён бош муҳаррир бўлатуриб бор-йўғи битта шеъримни ўз газетамда чоп этганман.

Ўртамиёналик, яъни на у ёқли на бу ёқли бўлиб юравериш-иллат.

Аммо ҳамма ҳам бирдек газета ёки китоб ўқимаётган бир пайтда ўртамиёналарнинг зарари кўзга ташланиб қолади. Ижодкор кўпайганда уларга унвон ҳам, мукофот ҳам, гоҳида амал ҳам тегиб қолади. Негаки, бу тоифадагилар муомалани ўрнига қўйишади. Китобларини ва ҳатто “сайланма”сини қийналмай чи-

қаришади. Китобхонлар билан учрашувлар ўтказишади, китобларини тез тарқатишади. Натижада одамларда ўзбек адабиёти вакили ана шунақа бўлади, деган тасаввур уйғонади. Алам қиладиган томони шундаки, уларда ҳақиқий истеъдодларга йўл бермаслик имконияти бўлади, чунки ўзларидан зўр адиб чиқишини исташмайди. Оқибатда истеъдодли ижодкор бу ҳолатдан изтироб чекади: ёзмай қўяди ёки алам билан ёзади.

Қизиқ бир ҳолат: гоҳо уч-тўрт китоб чоп этганлар ҳам “Мен шоирликка ёки ёзувчиликка даъвогар эмасман” деб қутулишади. Биз истаймизми, йўқми, айниқса четроқ жойларда шеър ёзиш у ёқда турсин, дostonлардан, қўшиқлардан парча айтиб юрадиган, жойи келса, ўзидан бир-икки сатр қўшиб юборадиганларни ҳам шоир дейишади. Менимча, бадий ижодга қўл урган одам шоирлик ёки ёзувчилик масъулиятини зиммасига олиши шарт. Акс ҳолда ҳаваскорлик билан профессионаллик ўртасидаги фарқ йўқолиб бораверади.

Ижод ва ижод жараёнини ҳар ким ўзича талқин қилади. Муҳими, қачон, қаерда, қай тарзда ёзиш эмас, балки нимани, қай услубда қоғозга туширишдир. Оддий мисол. “Ёшлик”да шу рукнда адиблар билан берилган суҳбатларнинг бирортаси бир-бирига ўхшамайди. Аммо аслида адабий танқидчилар бажариши лозим бўлган ишни ижодкорлар, бадий ижодга яқин журналистлар яхши ууддалашяпти.

Эътибор берганмисиз, кўнгилочар газеталар айнан шу мавзуда нуқул санъаткорлар (ҳатто 2-3 та роль ўйнашга улгурган ёшлар) билан уюштиради. Бу – реклама, қип-қизил реклама! Мен эса “Шарқ юлдузи”, “Тафаккур”, “Ёшлик” журналларидаги салмоқли суҳбатларни жон деб ўқийман, ижодимга йўналиш оламан, тажриба ўрганаман. Негаки, бу суҳбатларда фикр бор, ибратга арзигулик хулоса бор. Ҳа, биз адабиётни, фидойи адибларни реклама қилишни ҳам ўранишимиз керак. Чунки улар фаолиятида жамият учун ниҳоятда лозим бўлган фазилатлар ётибди, мутолаага чорлов, деган нарса ҳам бор, ахир.

Ижод лабораторияси, бу – ҳаёт. Бу ақидани ҳамма айтади. Лекин кўпчилик бунга кейинги пайтда ишонмай қўйди. Ахир ўзингиз айтинг, 15 ёшга тўлган қизчанинг ҳар йили биттадан тўплами (тагин Тошкентдаги нуфузли нашриётда, таниқли адиб сўз бошиси билан) чиқиб турса, бир йилда 4-5 та детектив қиссаю роман ёзиб ташлайдиганлар авлоди пайдо бўлса, қўшиқ матнини

битувчиларни шоир деб атасак, актёрлар, ҳисобчилар, чироқ усталари драма ёзишга ўтиб кетса, бунга ким ҳам ишонарди?

Замон, давр, сиёсат ўзгариши мумкин. Аммо адабиётнинг олтин қоидалари ўзгармайди. У одамларнинг моддий эҳтиёжини қондирадиган маҳсулот эмас. Адабиёт бизни эзгуликка, эзгу фазилатларга чорлаши керак. Адабиёт панднома ҳам эмас. Лекин афсуски, китоб дўконлари жавонида “Яхши яшаш сири”, “Узоқ умр кўрай десангиз” ва ҳоказо номлар билан аталган китоблар тўлиб кетган. Ҳатто таниқли адиблар ҳам бадий асар қолиб, пандномаю хотиралар ва мемуарлар ёзишга ўтиб кетишди.

Эҳтимол, бозор иқтисодиётининг айрим талабларини биз “ҳазм” қила олмаётгандирмиз. Эҳтимол, бунга тайёр эмасмиз? Бу ҳам тўғри, бироқ бу жараёни тўхтатиб бўлмайди, уни йўналтириб туриш (иложи борича, албатта) керакка ўхшайди.

Яна гап ўша реклама (тарғибот)га бориб тақалади. Яхши, салмоқли асарлар тарғиботи бўш, саёз китоблар кўпайишининг олдини олади. Бундай асарларни аниқлаш Ёзувчилар уюшмаси қошидаги нуфузли кенгашлар учун унчалик қийин эмас. Бу борада жанрлар ёки мавзулар бўйича йилнинг энг яхши асарлари танловларини ўтказиш яхши самара берар балки.

Мактабларда она тили ва адабиётдан дарс берувчи муаллимлар билан кўп суҳбатлашаман. Улуғбек Ҳамдамнинг Собир ўнар, Абдуқаноим Йўлдошев, Исажон Султон, Зулфия Қуролбой қизи, Луқмон Бўрихоннинг қисса ва ҳикоялари ҳақида суҳбатлашмоқчи бўлсам, улар бу китобларни ўқимаган, ҳатто кўпчилиги эшитмаган. Ваҳоланки, бу адиблар ўзбек прозасининг барча аънааларини сақлаган ҳолда насримизга салмоқли асарлар ҳадя этишяпти.

Бадий асарларни мажмуа шаклида чиқариш керакка ўхшяпти. Айниқса ёшлар машқларини. Агар эътибор қилган бўлсангиз, яқка муаллиф билан чиққанлари 500-1000, ҳатто 200-300 нусхада чиқаяпти. У ҳам қайсидир сана ёки танлов учун чиқарилади. Агар тўплам бўлса, улар ўз ижодини қиёслаш имкониятига эга бўлади. Қолаверса, ўша тўпламнинг оммавийлиги таъминланади, чунки уни ҳар бир муаллиф ихлосманди ўқийди-да.

Мисол учун, Самарқандда “Юртни севмоқ – саодат” (2 томлик), “Зарафшон мавжлари”, “Ифтихоримсан, Ватан” тўпламларини чоп этдик ва улар қўлма-қўл ўқилди. Қолаверса, бу услуб адабиётшунослар учун таҳлил манбаи сифатида хизмат қилади.

Умуман, бирорта веб-сайтта чиқаётган бадий асарларни кичик аннотация билан бериб бориш керак. Ваҳоланки, ҳозир айрим нашрларда дуч келган (яъни қўлига тушган) китоблар ҳақидагина ахборот берилади.

Ижодкорнинг лабораторияси деганда унинг китобхонлар билан мулоқотини ҳам тушунаман. Эсимда, ўтган асрнинг 80-йилларида СамДУ “Шалола” тўғарагида Абдулла Орипов, Муҳаммад Али, Ўткир Ҳошимов, Ҳалима Худойбердиева каби ижодкорларнинг янги асарларини улар иштирокида муҳокама қилганмиз. Дадил таклифлар айтилганди. Ҳозир эса бундай имконият минг карра катта. Ўрта мактаб ва коллежларда китоб тақдироти режали равишда ўтказилади. Билмадим, агар ўқитувчининг ўзи ўқимаса, улар бу тадбирларда қайси асар тақдиротини ўтказишяпти экан? Эҳтимол, Ёзувчилар уюшмаси билан биргаликда Олий ва ўрта махсус ҳамда Халқ таълими вазирликлари бундай асарлар рўйхатини келишиб олишар.

Яна бир таклиф. “Маданият ва маърифат” телеканали, “Ўзбекистон” радиоканали “Ўзбек шеърляти” рукнида шеърлар бериб боришяпти. Қани энди, ҳар бир ахборот ёки хабарлар, янгиликлар дастуридан кейин ҳозирги шеърлятимиз вакиллариининг энг яхши шеърляридан ўқиб борилса.

Ҳозир ҳар бир туман марказида истироҳат боғлари қайта барпо этилаяпти. Яхшигина заллар ҳам қурилаяпти. Бир ойда бир марта бу ерда китобхонлик давраси, адиб билан учрашув ёки китоб тақдироти ўтказилса. Очиғи, катта ёшдагилар билан мулоқот чоғида улар қайси китобни ўқиши кераклигини яхши билмаслиги маълум бўляпти. Кутубхоналар аҳолига қулай жойда, чиройли бинода бўлиши ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Биз кекса авлод адиблари ижодий лабораториясини яхши биламиз. Улар халқ ичида юрган. Мақола, очерк ёзган, кейинчалик уни бадий асарга айлантирган. Ёки одамлар тақдирини, воқеалар тафсилотини йиллаб ўрганишган. Менимча бунга мисол келтиришга ҳам ҳожат йўқ. Улар ҳаётни кузата билишган, улар ўргана билишган, улар таҳлил қилишган.

Давлатимиз раҳбари адибларга давр қаҳрамонлари ҳақида асар кам ёзилаяпти, деб бекорга айтган эмас. Гап кейинги 23 йил ичида ўзгарган, эврилган маънавиятимиз, одамлар турмуш тарзи устида бормоқда. Бундай асарлар ёзилаяпти, бироқ яна ўша гап – рекламаси йўқ. Менимча, бу борада ҳам тажрибали ижодкорлар иштирокида давра суҳбатлари, учрашувларни кўпроқ ўтказиш зарурга ўхшайди.

Яқинда бир ишбилармон аёл билан суҳбатлашдим. Корхонасини не машаққат билан оёққа қўйганини, сунъий тўсиқлардан қандай ўтганини йиғлаб айтиб берди. Айтинг-чи, ана шу азоблар сабабини очиш замона қаҳрамони образини яратиш эмасми?

Очиғи, мен кўп ўқийман. Қўлимга тушган асарми, газетами, журналми, албатта варақлайман, ёқса, охиригача ўқийман. Иложи борича, таассуротимни мақола ёки китоб муаллифига билдираман. Айрим асарлардаги воқеалардан, ҳатто чиройли ташбеҳлардан янги ёзадиган битигимга мавзу, ғоя ёки туртки оламан.

Бугун яна бир ҳолат муҳокамабоп бўлиб турибди. У ҳам бўлса, нега носир шеър ёзаяпти ёки аксинча, нега шоир ҳикоя ёзаяпти, деган саволлар. Журналистнинг ёки бошқа касб эгасининг бадий асар ёзишини ҳазм қилолмаётганлар йўқ эмас.

Эҳтимол, профессионал жиҳатдан бу эътироз тўғрисида. Лекин бу жараённи тўхтатиб бўладими? Йўқ, албатта.

Масалан ўзим. Деярли ҳар куни битта мақола ёзаман. Қанча қўлёмаларни таҳрир қиламан. Публицистикага оид китобларим чиққан. Шундан ортиб ҳикоя, шеър ёзсам – нимаси ёмон? Турли жанрларда асар ёзиш бу – фазилат! Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Мақсуд Шайхзода, Ойбек, Уйғун ижоди бунга яққол мисолдир.

Ижодкорнинг оиласига ҳам осон эмас. Уларни сабр, қаноат ушлаб туради. Ҳақиқий ижодкордан тижоратчи чиқмайди. Қалам ҳақида яшаш... ўзингиз биласиз. Шу сабабли икки сотихлик ҳовлим мен учун ҳар қандай кошонадан ортиқ. Мени адабиётга бошлаган уста Тош бобомнинг, ўзи аввалдан мазмунини билсада, болалигимда китобдан дostonларни менга қайта-қайта ўқитган Шарофат момом, доимо қўллаган отам Исҳоқ муаллимнинг руҳлари олдида ўзимни доимо қарздор ҳис этаман.

Уйимизда ҳамиша китоб ўқилган, ҳозир ҳам ўқилади. Янги асарларни турмуш ўртоғим, нафақадаги муаллима қолдирмай мутолаа қилади, невараларим ҳам. Ишхонамга ҳам ҳар гал Тошкентдан янги китоблар олиб келаман. Ҳарқалай, ўқийдиганлар топилади.

Мана, сизлар билан адабиёт ҳақида баҳоли қудрат гаплашдик. Қани энди, ижодкорлар билан шундай суҳбатлар давомли бўлса.

Умр ~ мангуликка аталган кўришиқ

УЙҚУСИЗЛИКДА

Унут манзаралар, ранглар, товушлар,
Кўнгил кўзгусида жамланар, ана.
Болаликда қолган тилло ковушлар,
Эртақ тоғлар ошиб келмоқда яна.

Оловлар тилидан қоврилар таним,
Рухим осмонини тутмиш камалак.
Йиқилиб, суришиб, излаб топганим –
“Алифбо” ҳарфлари – фаришта, малак.

Тушлар ҳам сийлайди узун тун мени,
Хаёл хуржунлари хотиротга бой.
Деразамни чертар тонглар эпкини,
Илк бўса тафтини келтиради ой...

ЎСПИРИНГА

Қалдирғочлар не сир айтади,
Камалакда тақдиринг аён.
Қиз кулгуси боздан қайтади.
Мажнунсифат йўл олдинг қаён?

Тоғлар узра қанотсиз уча,
Эслолмайсан чечаклар тусин.
Тушларингда уйғотар кеча
Дафтарингда қолган гул исин.

Сароблардан саргайган сурур,
Шамолларнинг тиллари дудуқ.

Ривоятлар даҳмаси эрур,
Саҳродаги минг йиллик қудуқ.

Узун тунлар тинмагай довул,
Сабрданми тўлар паймона.
Иродаси собит саксовул –
Ердан ўсиб чиққан афсона.

Шафақларда азалий ҳикмат,
Уфқларга ёяр китобин,
Адашган қуш излайди хилват
Ва тинглагай зулмат хитобин.

Япроқларнинг яшил саҳфаси,
Еллар учун балки, қомусдир,
Чечакларнинг сирли нафаси
Табиатга асли номусдир.

Чўққиларга қумуш шуъла зеб,
Оқ сукунат ҳоқимдир бутун.
Ой қўлидан шароб ичсин деб,
Ўғлонларни уйғотади тун.

...Сувлар тиниқ, хушхўл мажнунтол
Соясига боқади маҳзун.

Парча булут – оқ, оппоқ хаёл,
Оҳ тортади турналар узун.

Одил Ҳотамов – 1950 йилда туғилган. Тошкент Давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)нинг журналистика факультетида таҳсил олган. Унинг “Умр шами”, “Нигоҳлар”, “Дала йўли”, “Нафас” каби шеъррий тўпламлари ҳамда “Юксакдаги дарахт” насрий китоби нашр этилган.

Сомон йўли – боқий мунажжсим,
Узаяди майин кечалар.
Барг рангидай ой саргаяр жим,
Туш кўради тупроқ кўчалар.

* * *

Боғ адоғи ним қоронги. Гул –
Нафас олар ой шуъласидан.
Девор орти ёришар буткул,
Чигирткалар ашуласидан.

Мусаввирдир табиат бутун,
Сукунатни симирар гўё.
Тушни ўнгдан келтирмоқ учун,
Оппоқ тонгга юз бурар дунё...

* * *

Қишлоғимга борганим маҳал,
Хотиралар жонланар қайта.
Ўрикзорлар товланар зарҳал,
Сувлар шошар қўшигин айта.

Чол-кампирлар жилмаяр бари,
Хижолатман нолалигимдан.
Уларнинг гул қиёфалари
Қолиб кетган болалигимда.

* * *

Кўзларингда қалқир замин дардлари,
Долгалардан омон қолади юрак.
Қошу кипригингда замон гардлари,
Кувончинг тонгларга улашмоқ керак.

Уфқлардан нари – шафақлар мулки,
Меҳру муҳаббатинг – орзуга бешик.
Бу дунёга келиб, билганинг шулки –
Умр – мангуликка аталган қўшиқ...

* * *

Шовқинлардан жуда тўямиз,
Кенгликларга йўл олсак тикка,
Сукунатга исм қўямиз:
Дарё... Соҳил... Дала... Чигиртка...

Йўлларнингми ўр-қирларига,
Киргандайин бўлади титроқ.
Юрагимиз дукурларига,
Майсалар жим тутади қулоқ...

* * *

Кўнглинг уммонига тош отиб кимдир,
Ғанимат умрини этмоқда эрмак.
Хоҳла, орзуларинг қайиғин синдир,
Хоҳла, соҳилларга сўйлагил эртак.

Булутлардан ўзни юқори олгил,
Рухинг қуёшини ўлдиролмайди.
Феълингни кенг қилу, Худога солгил –
Уммонни тош билан тўлдиролмайди...

РАНГЛАРИНГНИНГ...

Шойим ШЕРНАЗАРГА

1

Тушларингда айлайсан парвоз,
Ўнгингда ҳам учсанг ростакам.
Нур, ҳаволар чиқарса овоз,
Анграярди бор дарахтлар ҳам.

Алмисоқдан қолган ҳақиқат
Келтиргайдир сени хушларга.
Мутлоқ ўрнинг заминда фақат,
Осмонларни бердинг қушларга.

2

Кўлда қалам – сўзларга тузоқ,
Ҳилпиратиб шеърят туғин,
Кечалари узундан узоқ,
Титкиладинг юлдузлар чўгин.

Ел тортқилар тулпоринг ёлин,
Истеҳодан ойналар синиқ.
Сўзларингнинг қаймоғи қалин,
Рангларингнинг ранглари тиниқ...

ОРТИНГДА...

Бир кун ҳисоб сўрайди,
Армон қорин курайди,
Ёки буткул нурайди
Ортингда қолган кунлар.

Қўлида тош-тарози,
Ким норози, ё рози,
Кийик, тулки, ё този –
Ортингда қолган кунлар.

Юрагиннинг қони ул,
Дўсти содиқ, қани у,
Вужудинг – тўрт ёнинг у –
Ортингда қолган кунлар.

Бирда манглай теринг бор,
Бирида не сиринг бор,
Ўринг бору, қиринг бор,
Ортингда қолган кунлар.

Умрки, ўтар шундоқ,
Ё ундоғу, ё бундоқ,
Борлигинг тутар титроқ –
Ортингда қолар кунлар.

Келардан айирмасин,
Йўллардан тайирмасин,
Қаламинг қайирмасин –
Ортингда қолган кунлар.

Бири чалажон, беҳуш,
Бири меҳрингдан сархуш,
Бири қўлдан учган қуш –
Ортингда қолар кунлар.

Ишқдан қақшар устихон,
Рамагда титрайди жсон,
Яшамоқ ҳам имтиҳон –
Ортингда қолар кунлар...

* * *

**Титрар олам
паришон ҳол...
Рауф ПАРФИ**

Боғлар аро кузак нафаси,
Мунгаяди сўнги япроқ лол.
Ғолиб шодон қарғалар саси,
Титрар олам бир паришонҳол.

Хотиралар тушми ё ўнгми,
Соҳилларда суринар шамол.
Синиқ қиёқ лабида мунгли,
Титрар олам бир паришонҳол.

Ишқ оташин ютар хиёнат,
Оҳулардай олисда висол.
Илдизлардан оқар ҳамду наът,
Титрар олам бир паришонҳол.

Камалаклар бўлгайдир сургун,
Баҳорларни сўроқлар ҳилол.
Кўнглим унга бунчалар уйғун,
Титрар олам бир паришонҳол.

Қўлларимда саргаяр қоғоз,
Дил мулкидан кетгайдир малол.
Қалдирғочлар қилгунча парвоз,
Титрар олам бир паришонҳол.

* * *

Фано дашти узра овворадирсан,
Чақнаган саҳрода фавворадирсан.

Ухлайсан, вужудинг уйқуга тўлмас,
Ҳисларингни эса ухлатиб бўлмас.

Юракка айланар буткул вужудинг,
Кўкларга ўрлайди фиғонинг, дудинг.

Олислардан келар гулдирак саси,
Ҳаёт ато этар баҳор нафаси.

Қурғабган қудуқми ва ёки уммон,
Сувратларга олар ой билан осмон.

Тушларингда етдинг Сомон йўлига,
Камалак сув қуяр гуллар қўлига.

Сен излаган ишқдан чулдирар қушлар,
Тинглайсан, бошингдан учади ҳушлар.

Излаганинг топдинг, тўхтар юрагинг,
Энди... унга йўқдир сенинг керагинг.

...Само дашти узра овворадирсан,
Сарғайган саҳрода фавворадирсан.

Орзулар тизидан кетгандир дармон,
Сенинг салқинингда соялар армон...

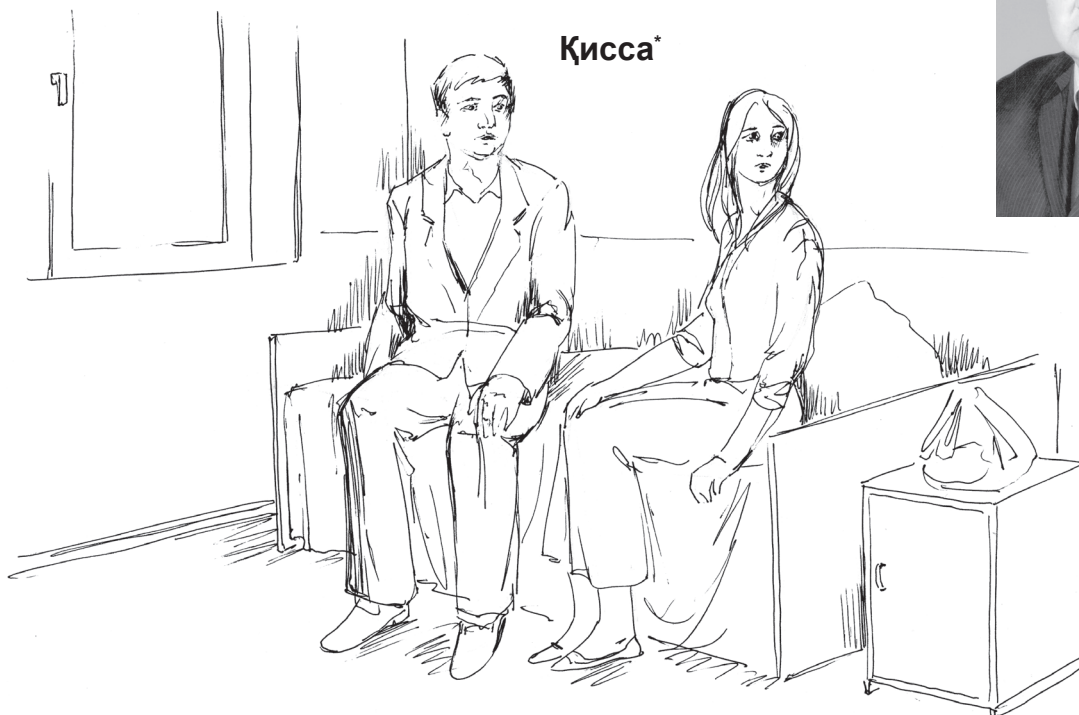

ҲАВО КЕМАСИДАГИ ИККОВЛОН

Қисса*

Расмларни Оловиддин Собир ўғли чизган.

Нуржамол самолётга чиқиб, ўриндиққа ўтирганидан сўнг сумкасининг боғичлари орасига ташлаб қўйилган енгилгина нимчани олиб, эгнига кийди. Иллюминатор ойнасидан пастга қаради. Трап ҳамон самолётнинг биқинига тиралганча турибди.

Стюардесса қиз кечиккан йўловчи аёлни эргаштириб келиб, тўппа-тўғри еттинчи қаторга, Нуржамолнинг ёнига ўтирғизди.

– Уҳ-ҳ, учиб кетишингизга сал қолди-я, – деди аёл ҳансираб. – Соғ-омон юрибсанми, қароғим?

У сўрашганидан сўнг ўзидан ёши катта аёлга биринчи бўлиб салом бермаганига Нуржамол хижолат бўлди.

– Опа, сумкангизни юқоридаги тоқчага қўяйликми?

– Қўй, синглим, тураверсин. Камбағалнинг моли кўз ўнгида турмаса, баракаси қочади. Ўзиям мана бу ўриндиқни менинг гавдамга ва сумкамга мослаб ўрнатишган экан.

Нуржамол кулиб юборди.

– Аввал бундай самолётда учиб кўрмаганмидингиз?

– Вой, синглим-ов, қаяқда дейсан. Биз тонг отса далага қош қорайганда уйга қараб учамиз. Учоққа минмаганимга кўп замон бўлди.

Самолёт осмонга кўтарилди.

– Нимага минмаганимга кўп замон бўлди, дедингиз? – ҳали чала эшитган гапини қайтадан сўради.

– Учоққа!

Нуржамол пирқ этиб кулди.

– Ҳа, нимага кулдинг?!

– Бу сўзни аввал эшитмаган эканман.

– Ёшсан-да, қароғим! Бизнинг ота-боболаримиз гапга уста бўлишган. Самолётни учоқ дейишган, поездни оташ арава дейишган, велосипедни шайтон арава дейишган... Мана, фақат сен билан мен қолганмиз лақаб қўйилмаган.

Аёл очиқ чехрали, гапдонгина хотин экан. Нуржамол унинг тескариси эди. Гап сўрасанг, жавоб берар, сўрамасанг, хаёл суриб ўтираверадиганлар хилдан эди.

– Отинг ким?

*Журнал варианты

Муродбой НИЗАНОВ – 1951 йилда туғилган. Қорақалпоқ Давлат университетининг педагогика факультетини тамомлаган. “Охират уйқуси”, “Ошиқ бўлмаган ким бор?”, “Ақчагул” каби роман ва қиссалар муаллифи. Адабий сценарийлари асосида қатор бадиий фильмлар суратга олинган. Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси.

– Нуржамол.
 – Воҳ-ҳа-а! Ота-онанг “жамолингдан нур ёгилиб турсин” деб исмингни шундай қўйган экан-да! Меники, Шаҳзода!
 – Сизнинг исмингни нимага қиёслаб қўйишган экан?
 – Нимага қиёслашар эди. “Қизларнинг подшоси бўлсин, киссаси пулга тўлиб юрсин” деб ният қилишган-да!
 Нуржамол кулиб юборди.
 – Сўзингиз тилингизнинг учида турар экан, опа. Гапирмайдиган одамни ҳам гапиртириб юборасиз экан. Стюардесса қиз шарбат улаша бошлади.
 – Турмушга чиққанмисан? – деди бир маҳал Шаҳзода туядан пўстин ташлагандай.
 – Йўқ, – деди Нуржамол ийманиб.
 – Ҳа?! Нима қилиб юрибсан?
 – Ўзим юрибман...
 – Дунёнинг қизигидан бебахра қолган экансан-ку!
 – Дунёнинг қизиги фақат шундами?
 – Ҳа-да! – Шаҳзода ҳеч ниманинг фарқига бормайдиган одам билан гаплашаётганидан норози бўлгандек тескари қаради. Сўнг яна Нуржамолга бурилди. – Куёв дегани... биласанми қандай...? Эҳ! Қовун еб кўрмаган одамга гурвакнинг мазасини мақтагандек бўлади-да!
 Нуржамол индамай ойнадан пастда тўда-тўда бўлиб сузиб ўтаётган оппоқ булутларга ҳиссиз тикилиб ўтирди. Бир оздан сўнг Шаҳзода уни тирсаги билан туртди.
 – Хафа бўлдингми?
 – Йўқ, хафа бўлмадим, – деди Нуржамол чехраси ёришиб. – Ундай асовлик давридан ўтдик-ку, ахир!
 – Нўхта солинди, десанг-чи! – Шаҳзода уни гапидан илиб олди.
 – Нуржамол кулиб бошини чайқади.
 – Унда ўзим сенга нўхта солдираман! Аввал солинган нўхта ҳам бўлаверадими ёки тутилмаган, янги нўхта керакми?
 Нуржамол баралла кулиб юборди.
 – Билмайман, опа! Билмайман. Унақа нарсага тушунмайман.
 – Ҳа, тушунмайсан-а. Ичингда жон-жон деб турибсан-ку. Ҳар қалай, янга бўлиб борсам, уялтирмайсанми?
 – Аввало, Худо пошшо.
 – Шу гапинг керак бизга.
 Нуржамол ўзини Шаҳзодага яқин тутгиси келди. Очилиб суҳбатлашишни хоҳлади. Унинг ҳар бир гапи ҳамманинг ҳам кўнглида бор, лекин бошқалар очиқчасига айтавермайдиган, дангал, дағал бўлса ҳам тўғри гаплар эди.
 – Борганингдан сўнг қаёққа қараб юрасан? – деди Шаҳзода ўзининг шўх қилиқларини бир оз йиғиштириб.
 – Тошкентни унчалик яхши билмайман. Йўлимиз бир бўлса, ҳамроҳ бўлармиз.
 – Санаторияга, – деди Нуржамол.
 – Санаторияга-а?! – Шаҳзода бирдан севиниб кетди. – Айтдим-ку, мен ўзи омади келган хотинман-да. Нуқусда самолётни учирмай қўйганимдан билмадингми.
 – Сиз ҳам санаториягами?
 – Ҳа-да!
 – Қайси?
 Шаҳзода санаториянинг отини айтди.

– Унда ҳамроҳ бўларканмиз.
 – Неча ёшдасан ўзи?
 – Нечага кирганга ўхшайман? – деди Нуржамол кулимсираб.
 – Ўзинг айтаверсанг-чи, қароғим! Менинг хотинларни ўлчайдиган синчилигим йўқ. Эркак бўлганингда сени ҳайрон қолдириб, айтар эдим нечага чиққанигни.
 Нуржамол индамай бир неча дақиқа сукутга чўмди.
 – Ўттиз тўққиздаман, – деди сўнг.
 Шаҳзода дафъатан ҳайрон бўлди.
 – Ростданми?!
 – Ростдан.
 – Йўғ-ей?! Ҳали тол новдасидайсан-ку. Мана, мени айтса бўлади ўттиз тўққизда деб. Ажабо! Кун бўйи “қароғим, чироғим, синглим” деб ўзимни кампир санаб ўтирсам, тенгдошим экансан-ку.
 Ҳайратланиш навбати Нуржамолга ўтди.
 – Сиз-а?! Сиз ҳам ўттиз тўққиздасизми?
 – Қари кўринаман-а? – Тинмай булбулигўёдай шўх сайраб келаётган Шаҳзода бирдан шалвираб қолди. – Овулни биласан-ку, нон ёпаман, сигир соғаман, кир юваман, бола туғаман. Ана шулардан ортсам, эрнинг миннати...
 – Йўқ, мен сизни у даражада ёши каттасиз деб ўйлаётганим йўқ! – деди Нуржамол хижолат чекиб. – Сизнинг шўх-шаддодлигингиз...

* * *

Иккаласининг йўлланма бўйича санаторияга қабул қилинишига ярим соатларча вақт кетди. Сўнг бир-бирларига “хўп, ҳозирча хайр” дейишиб, иккиси бошқа-бошқа бинога қараб юришди. Шу бўйича кечки овқат вақтида учрашишди. Насиба тортиб, яна бир столга ўтиришди. Тўрт кишига мўлжалланган столга икки кишига лойиқ пиёла ва қошиқлар қўйилганди.
 – Ҳужжатларни расмийлаштираётганимизда паспортига қарамабман-да, – деди Шаҳзода бир нарсани эсидан чиқаргандек тўсатдан сергакланиб.
 – Нимага эди?
 – Сен мени самолётда алдамаганмидинг?
 – Нима деб?
 – Ким айтади сени мен билан тенгдош деб, қадди қоматинга қара, белинг ингичкалигидан синиб кетгудек бўлиб турибди, пешонангдан қовоғинга тўкилиб турган сочларинг ўн олти-ўн етти яшар қизларнигига ўхшайди.
 – Гапниям роса опқочасан-да. Йигирма олти-йигирма етти яшар десанг-чи ҳеч бўлмаса, – деб кулди Нуржамол.
 – Йўқ, рост айтаяпман. Юзаки мақтаб, сенга хушомад қилай деб ўлиб турибманми? Юзингни сут билан ювиб, қаймоқ суртиб қўйгандек. Лабингдан бир бўса олган йигит бир ой ўзига келолмай юради.
 – Қўйсанг-чи, шоирмисан ё мусаввирми?
 – Адабиётчининг хотиниман, эримдан юққан.
 – Аммо сен ҳам самолётдаги Шаҳзодага ўхшайман.
 Улар Нуржамолнинг хонасига киришди.
 – Вой-бўй! – деб Шаҳзода бўсағадаёқ анграйиб қолди. Мана шуларнинг бари сеникимми?
 – Кўпми?
 – Хоннинг маликаси бўлибсан-ку! Манави диванда бир эмас, тўрт киши юмалаб-ўйнаб ётса бўлар экан.

Кейин диваннинг бир четига ўтириб, юмшоқ ўринда тебраниб, учиб-қўниб ҳузур қилди.

– Қаттиқроқ силкинсам, бошим шифтга тегиб қайтади-ей! – деди кулиб.

– Ётиб ҳам кўрсанг-чи! – Нуржамол уни икки елкасидан орқасига қараб итариб юборди. Шаҳзода узала тушиб чўзилди. Оёқларининг тиззасидан пасти ерга осилиб қолгани учун қийналиб қаддини тиклаб ўтирди.

– Буни қаёқдан ўргангансан? – деди муғомбирона кулиб.

– Нимани?

– Одамни чалқанчасига йиқитишни.

– Тур йўқол-ей! Сира ҳам овулнинг содда аёлига ўхшамайсан.

– “Тур йўқол-ей!” деган сўз Нуржамолнинг оғзидан биринчи марта чиқиши эди. У бу сўзни ҳар доим дугоналаридан эшитса ҳам ўзи умуман айтмаганди. Шунинг учун Шаҳзодани хафа қилиб қўйдим деб ўйлаб, хижолат бўлди. Бироқ хафа бўлиш Шаҳзоданинг хаёлига ҳам келмаган эди.

– Мен ҳам шу хонага кўчиб олсаммикан? – деди Шаҳзода аввалги гапни такрорлаб. – Мана бу кенг ўринга иккимиз бемалол сиғамиз-ку, ахир. Бир-биримизнинг пинжимизга кирмай, орқайин ағнаб ётаверамиз.

– Ағнаб ётадиган ҳамроҳим бугун-эрта келади-да.

– Ҳамроҳинг эркакми, аёлми?

Нуржамол ўзини бу гапни эшитмаганга солди.

Иккиси ётоқхонадан юмшоқ оромкурсилар қўйилган дам олиш бўлмасига ўтишди.

– Тўхтамай, гапираверсанг-чи! – деди Нуржамол қувлик билан.

– Нимани гапираман? Нуқусдан чиққанимиздан буён лабим лабимга тегмай, жағириб келаяпман. Тегирмон навбати билан, сен ҳам сўзла-да энди.

– Нимани сўзлайман? Менда гап йўқ.

– Нима, менинг гап заводим борми?

– Гапираверсанг-чи. Почча билан қандай қўшилганини айт. Мен сендан тажриба ўрганайин.

– Овулда яшайдиган қизнинг муҳаббати билан шаҳарлик қизнинг муҳаббати бир-бирига тўғри келмайди-ку.

– Овулда яшайдиган қизларнинг муҳаббати қандай бўлади?

– Оҳ-ҳ! – деб кўзларини шифтга қадаб хаёл сурди Шаҳзода. – Ошиқ Ғариб билан Шоҳсанам, Алпомиш билан Ойбарчин севгиси бизнинг овул ҳаётидан олинган-ку.

– Йўғ-ей?!

– Ҳим-м!

– Сизнинг овулингиздаги Ошиқ Ғариб ким эди?

– Сени эсу ҳушинг Ғарибда! Шоҳсанамни сўрасанг-чи, Шоҳсанамни!

– Ана, сўрадик.

– Бизнинг опачамиз Шоҳсанам эди.

– Унинг Ғариби ким эди?

– Мана, кўраяпсанми, тилинг айланиб Ғарибга бо-раверади. Ахир, у бизнинг поччамиз-да.

– Ишонмайман.

– Нега?

– Эркакдан фаришта чиқишига ишонмайман.

– Рост, поччам фариштадан ҳам ўтади.

– Бўлмаса поччанг ҳақида гапириб бер, жуда фа-ришта деб кўкларга кўтардинг-ку.

– Йўқ, гапирмайман.

– Ҳе?

– Бировнинг муҳаббатининг бировга нима қизиғи бор?

– Китобдан ўқиганда ҳам бировнинг муҳаббатини ўқийсан-ку.

– Тўғри-ю, бироқ... Бир кишининг гуноҳини ўзинга олиб, ғийбат қилгандан яхшироқ-ку, а?

Нуржамол бошини қимирлатиб маъқуллади.

– Унда бошлайверайинми?

– Бошла.

– Алқисса... – Шаҳзода шарақлаб кулиб юборди-да, сўнг дарров ўзини тутди.

– Ўшанда мен учинчи синфда ўқирдим. Опачам йигирмага чиқди. Бир оз тўлишди. У овулимизга келган ҳашарчиларга эътибор бермасди. Тўғриси, улар билан дўстлашмасди ҳам. Бир куни маҳаллий теримчилар, ҳашарчиларни ҳам ўн гектарлик бир пахтазорга ёнма-ён эгатга солишди. Пахта жонивор чағалайлардек оппоқ чаман бўлиб ётибди. Менинг опачам пахта теришда чевар, талабалар эгат бошига келгунларига қадар бир қанор пахтани тап-таранг қилиб тўлдириб қўйди. Бу гал ҳар кунги мўлжалдан кўпроқ терди. Қанорнинг бўғзидаги иплар тўрдек шишиб, анча пахта ташқарига чиқиб, тошиб қолди. Эшакни ўқариққа кўндаланг қўйиб, қанорни энди ортамик деб турганимизда ҳашарчи қизларнинг муаллими келиб қолди.

– Қизлар, нима қилаяпсизлар? – деди у бизга. Иккимиз ҳам “ялт” этиб унга қарадик. Вой, энди ишонсанми, йўқми, билмадим, бундай чиройли йигитни биринчи бор кўришим эди...

Шундай қилиб, бизнинг опачамиз ҳалиги йигитга кўзи тушганданоқ икки бети ловуллаб қизариб, тирноғининг учига қаради-да қолди. Мен эса ҳали ёш боламан-ку. “Қанорни эшакка ортаяпмиз” дедим бидирлаб.

– Бундай қилиб, нетасиз? – деб кулди у.

– Тарозига олиб борамиз.

У эшакнинг қозиққа боғланган бошвоғини кўлига олди.

– Кучинг етадими? – деди менга қараб.

– Етади.

– Унда пахтазорнинг бир чеккасига олиб бориб, боғлаб кел. Тилсиз жониворни бундай қийнаш яхшимас.

– Пахтани нима билан олиб борамиз? – дедим мен. Опачам эса лўнжигача сув тўлдириб олгандек жимжит.

– Ҳозир эглаймиз, – деб у ён-атрофга қаради. – Эй, жўра! Сен, ҳа, сен, бери кел.

У теримчиларга эгат бўлишаётган Кўмакбой та-белчининг ўғли Одилни чақирди.

– Отинг ким? – деди муаллим.

– Одил, – деди у.

– Йўқ, сен одил эмас экансан, – деди муаллим ҳазиллашиб. – Агар одиллигинг рост бўлса, мана бу қанорни тарозигача олиб боришга ёрдамлаш. Тарозигача неча метр чиқади?

– Икки юз метрча бор, – деди Одил димоғидан сўзлаб. Муаллимнинг солобати босдимми, бир пасда ерга қараб каловланиб қолди.

– Икки юз метр бўлса, – юз метргача сен кўтарасан, нарёғига мен. Қиз болага ёрдам беришимиз керак.

Одил маъқул дегандек сўзсиз бош эгди-да, ерга ўтириб, елкаси оша икки қўллаб қанорни ушлади.

– Қани, кўтаришиб юборайлик, – деди муаллим опачамга. Опачам ҳеч нима демай қўлини узатди. Икковлашиб қанорни Одилнинг елкасига ортишди.

– Сен қиз, нима қилиб турибсан? – деди сўнг менга қараб. – Эшагингни бойлаб келсанг-чи. Ана, кўраяпсанми, пахтани еяпти.

Эшак ҳеч қанақа пахтани еяётган йўқ эди. У мени бу ердан узоқлаштириш учун шундай деётганди. Қиз бола деганлари шайтон бўлади-ку, муштдеккина бўлсам ҳам унинг нимани ўйлаганини дарҳол сездим.

– Маҳкам боғла, тагин бўшалиб кетмасин! – деб қичқирди опачам ҳам муаллим билан эгат оралаб ёнма-ён кетаётиб.

Мен ич-ичимдан ғалати бўлиб қолдим. Эшакни ҳар куни ўзим боғлайман-ку. Қачон бўшалиб кетиб эди. Қара-я, бир пасда аллақандай муаллим унга мендан кўра яқин бўлиб қолибди.

Қанордаги пахта 69 кило чиқди.

– Шунча пахтани бизнинг қизлар теришганида борми, йиқилиб қолишарди, – деди муаллим кулиб.

Опачам табассум қилди, унга муаллимнинг хушомати ёқаётган эди. Менинг аччиғим чиқди.

– Юр энди, кетайлик, – дея опачамнинг қўлидан тортдим.

– Ҳа, намунча шошасан? – деб опачам сочимни силади. Мен унинг қўлини силтаб ташладим. У аччиқланганимни сизди. Бўшаган қанорни қўлтиғига кистирди-да, индамай қўлимдан етаклади.

– Ўзим юраман, – деб қўлимни тортиб олдим...

Муаллим билан танишганидан буён опачам ҳам негадир камгап, ўйчан бўлиб қолди. Авваллари овулдаги хотинлар билан ёнма-ён эгатга тушганида:

– *Пахта терсам, ўн бармоғим ўйнайди,*

Гуллар шохасинда булбул сайрайди, – деб ҳаммани ёндириб кўшиқ айтар эди. Энди умуман кўшиқ айтмай кўйди.

Ўн бармоғи индамай ўйнайдиган, булбул эса товущини чиқармай сайрайдиган бўлди. Овул аёлларининг ёнидан эгатга тушгиси келмайди. Токи бошқа бировлар уларнинг ёнидан эгат олмагунларича қанорининг чоклари сўтилган жойларини тиккан киши бўлиб, шошмай кутиб туради. Қанорга аслида жин ҳам ургани йўқ. Баҳона қилади. Мендан ҳам анча узоқлашди. Фақат уйга қайтаётганида эсига тушаман. Чунки, йўлда ҳамроҳлик учун керакман-да...

– Магнитофонингиз жуда узоқдан ёзиб оладими дейман?! – деди бир куни муаллим опачамга.

Опачам кулди:

– Японларники-да, – деди.

Улар қайси магнитофони гапиришаётганини тушунмадим.

Мен яқинлашганимда улар жуда сипойи сўзлашардилар. Ҳангомалари кино, артистлар, ўқиган китобларидан нарига ўтмайди. “Ўт ёққичдан доно чиқади” деганларидай мен ҳам уларнинг гапига қулоқ тутавериб, анчагина кўшиқчиларнинг отини билиб олдим.

Бир куни талаба қизлардан бири муаллимнинг кўкрак чўнтагига уччаноқ кўрак солди.

– Ҳой муаллим қайним, энди нима қиласиз?! – деди буни кўриб қолган Қурбон янгам.

– Бу қизлар бало экан, келганларидан буён мени анда қолдириш пайида эдилар, охири туширишди, –

деб кулди у. Хуллас, муаллим бир гаштакни бўйнига олди.

– Насияга кўнмаймиз, домла, аниқ вақтини айтинг! – деб талаб қилишди қизлар.

– Мен маош олайин...

– О-о! – деб чувуллашди қизлар. – Унда уччаноқни қайтариб беринг.

Уччаноқни қайтариб бериш йигит кишига уят. Муаллим кўз остидан опачамга қаради. Назаримда, қизларга зиёфат беришга опачамдан тортиниб тургандек эди.

– “Арслон изидан қайтмайди, йигит сўзидан”, – деди Қизларгул исмли шаддод янгамиз. – Бундай баҳона билан қиз болаларнинг олдида номардлик қилманг!

– Бўлди, бўлди! Мен таслим бўлдим! Келгуси шанба куни кечқурун бўладими?

– Бўлади! – деб чувиллашди қизлар.

Гаштак Мингбой тракторчининг уйига белгиланди. Муаллим шу уйга кўнган эди. Опачам икки-уч кун аввалдан онамдан рухсат сўраб юрди...

Мингбой оғанинг уйига одам одамни кўрар-кўрмас пайтда етиб келдик. Мирзагул янгам катта қозонни тўлдириб овқат осаётган экан. Қозонга қараганда муаллим бечора бир эчкига тушдими деб ўйладим.

– Келдингми, Бекзода? – деб муаллим бизларни айвон рўпарасида кутиб олди. Сўнг ёнидаги ўрта ёшлардаги аёлга таништирди. – Овулнинг “пахта машина” си мана шу қиз.

– Ассалому алайкум, – деди опачам аёлга, бироқ кўл бериб кўришмади. Уялдими, билмайман.

– Соғ-саломат юрибсанми? Манави қиз нега салом бермайди? – деб менга қараб ўзи қўлини чўзди.

– Отинг нима? деди.

– Шаҳзода.

– А?

– Шаҳзода!

– О-о! – деб аёлдан аввал муаллим ҳайратланди. – Қизларнинг подшоеси бу ёқда экан-ку!

Опачам менга хушомад қилишаётганига кулиб турди.

– Бу келинчак мен билан ўрин алмашишга келган муаллима, – деди сўнг. – Исми Лиза. Мен эрталаб шаҳарга қайтадиган бўлдим.

Опачам дами ичига тушиб, индамай қолди. Унга муаллимнинг кетадиган бўлгани ёқмадими ёки унинг ўрнига келган муаллима ёқмадими, хуллас, мен ўшанда бунинг фарқига бора олмадим.

Ташқаридаги овқатнинг қачон пишиши билан ҳеч ким қизиқмади. Қизлар муаллимдан, муаллим қизлардан уялдими, ҳар ҳолда дастурхондаги нарсаларни ҳам еб ёлчителигани йўқ. Бироқ мен уйда тансиқ бўлган егуликлардан еб-еб олдим. Бу ерда менинг уяладиган ҳеч кимим йўқ эди.

– Қани, қизлар, ўйинга тушасизларми? – деди муаллим бир пайт.

– Ҳа-ҳа! – деб қизлар қувониб кетишди.

Муаллим магнитофони кўйди. Қулоқни қоматга келтирадиган шўх мусиқа янгради. Мусиқа билан биргаликда худди ойқулоқнинг лабидек ялтироқ нурлар хона ичида ўзгача жилвалана бошлади. Қизларнинг бирови чироқни ўчирди. Шунда кимнинг ким эканлигини ажратиш қийин бўлиб қолди. Лиза билан муаллим кўл ушлашиб ўйнашди. Буни аниқ кўрдим.

– Ҳой қиз, исминг нима эди?
 Опачам учун муаллим жавоб берди:
 – Бекзода.
 – Бекзода, тур, ҳамма рақсга тушаётганда четда бир ўзинг ўтирганинг яхши эмас.
 – Мен рақсга тушишни билмайман.
 – Ўрганасан, тур, тур!

Лиза муаллимнинг қўлини қўйиб юбориб, опачамни тортиб ўрнидан турғизди. Опачам аста-аста дастурхондан узоқлашиб, ғира-шира қоронғуликка сингиб кетди.

Бир пайт чироқ ярқ этиб ёнди. Ҳамма ўйиндан тўхтади.

– Овқат пишди-и! – дедим чинқириб. Ногоҳ опачамнинг белини ушлаб турган муаллимни кўрдим. Кўрдим-у ғалати бўлиб кетдим. Йиғлагим келди. “Мен ташқарида нима қилиб юрибман? Онаминг тайинлаган гаплари қаёққа кетди? Энди мен нима дейман уларга?!”

Менинг безрайган турқимга кўзи тушиб, иккови икки томонга ажралиб кетишди...

– Онам уйга қайтинглар деб чақираяпти! – дедим ёлғондакам.

Опачам чўчиб тушди. Индамасдан ерга боқиб, девор ёқалаб ташқарига интилди.

– Бекзода, қаёққа кетаяпсан?

– Овқат еб кетсанг-чи!

Лизанинг ҳам, бошқаларнинг ҳам таклиф ва қис-товлари жавобсиз қолди. Биз уларга эътибор бермай йўлга тушдик.

* * *

Овулдан муаллим кетди-ю, дала хувиллаб қолди. Ҳеч ким ҳеч кимга тегажқлик қилиб, сўз отмайди, ҳазиллашмайди. Кулги йўқ. Овул аёлларининг ҳам эрмаги шу эди, энди шу ҳам йўқ. Унинг ўрнига келган аёл аввал очиққина бўлиб кўринган эди, қаёқда, қовоғини осиб, тишининг оқини кўрсатмайди. Қадди қомати келишган, кулса, ярашадиган жувон. Бироқ қовоғидан қор ёғади-я.

Пахтанинг баракаси қочди. Биринчи терим муаллим кетаман деб юрган пайтларда тугаган эди. Иккинчи терим тўрт-беш кундан узоққа чўзилмади. Энди уватга чиқиб қарасанг, чағалайдай оппоқ пахта, бироқ ёнига яқин борсанг, чаноқнинг ярмида осилиб турган пардайгина пахта ёки совуқда тиржайиб очилган кўрак. Кўракни ёриб, ичидаги пахтани оламан дегунингча бармоқларининг учи тилка-тилка бўлиб шилиниб кетади. Ҳашарчиларнинг терими унмаслигининг сабаби шунда эди.

Опачам ҳам чашшоғгача қанорини пахтага тўлдиролмай қолди. Қанор аввалгидай таранг эмас, салқироқ, шалпайганроқ кўринади. Бироқ шунда ҳам кечгача олтмиш-етмиш кило пахта тортдиради.

Муаллим кетгандан кейин эшагимиз яна ўзининг аввалги вазифасига эгалик қилди. Пахта ташийдиган бўлди. Аммо минишга келганда уни фақат мен минаман. Опачам минмайди. Кутилмаганда муаллим келиб қолади деб ўйласа керак. Ҳақиқатан ҳам шундай. Пахта мавсумида кечган ўн беш-йигирма куннинг ичида улар бир-бирини яхши кўриб қолишганди. Муаллим бор пайтида опачамни ундан қизганиб юрардим, энди мен ҳам унинг қайтиб келишини қўмсай бошладим. Сабаби, у келса, овулга файз киради. У келса, талаба

қизлар қаҳ-қаҳ уриб ўйнаб-кулишади, пахтазорни бошларига кўтаришади. У келса, опачамнинг қовоғи очилади. Ҳозир эса... Кечқурун дастурхон бошида хўмрайиб ўтиради. Гап сўрасанг, жавоб беради, сўрамасанг, йўқ. Ўзи ҳечам гапга қўшилмайди. Унинг нега бунақа бўлиб қолганини фақат мен биламан, уйдагиларнинг эса ҳеч гапдан хабари йўқ.

Чироқ ўчгандан кейин алламаҳалгача ухламай ётамиз.

– Опача! – дейман шивирлаб.

– Ҳа? – деб аста жавоб беради у.

Мен индамай қоламан.

– Нима дейсан?

– Ҳеч нарса!

– Айт, айт, нима демоқчисан? – деб менга яқинроқ сурилиб ётади.

– Қўрқаман.

– Кимдан? Нимага?

– Уришасан-да.

– Гапиравер, уришмайман, – деб елкамни силайди.

– Ростдан уришмайсанми?

– Уришмайман дедим-ку!

– Уни соғиндингми?

Опачам сесканиб кетгандек бирдан елкамдан қўлини тортиб олади. Жоним чиқиб кетади.

– Мени уришасан деб айтмовдимми?! – дейман хафа бўлиб.

– Бўлди энди, ухла! – дейди-да менга тескари ўгирилиб, ётиб олади. Мурғак қалбим билан сезаман, у мендан хафа бўлмайди, муаллимни эслаб ётади. Уни эслаётганини нафас олишидан сезиб қолмаслигим учун нарёққа ўгирилиб ётиб олади-да атайин.

Бу саволни муаллим кетганидан кейин опачамдан икки мартагина сўрадим. Бироқ икки сафар ҳам жавоб бермади. Мени она сути оғзидан кетмаган гўдак деб билиб, менсимади. Барибир бу саволим унга ёқарди. Ёққани учун мени бақириб уришмасди.

Бир куни кутилмаганда муаллим пахта даласига келди.

– О-о, муаллим келди! – деб қизлар кичқириб юборишди. Бу гал улар Лизадан тортинишмади ҳам.

У даладагиларнинг ҳаммаси билан бирма-бир кўришиб чиқди. Мени ердан кўтариб олиб, осмонга иргитиб эркалади.

– Вой-бўй, бўйинг ўсиб кетибди-ку! – деб қўйди.

Мен эса ўн-ўн беш куннинг ичида ўсиб кетганимга ҳам ҳайрон бўлдим, ҳам севиндим.

– Муаллим, энди пахтадан қайтгунимизча биз билан бирга бўласизми?– дея қизлар чуғурлашди.

– Йўқ, бугун қайтаман!

– Нега, муаллим?

– Ўн кундан кейин сизлар ҳам қайтасизлар. Терим мавсуми тамом!

Қизлар чапак чалиб юборишди.

– Бугун сизларнинг сўнги йигирма кунликда терган пахтагизнинг пулини олиб келдим.

Далада яна чапаклар ва қийқириқлар янгради.

– Қани, ҳаммангиз бу ёққа келинглар. Ғунча, фартугингни бериб турсанг-чи!

Ғунча деган қиз фартугини берди. Муаллим уни ерга тўшаб ўтирди.

– Пулни энди Ғунчадан бошлаб берасан-да! – деди Лиза кулиб.

– Албатта.

– Қизлар даста-даста пул олишди. Ўша йилларда пул ўзгарган, у пулдан ҳам кўра расмли қоғозга ўхшарди. “Сум-купон” дейишарди одамлар.

– Ана энди ғайрат билан теримга тушинглар, – деди муаллим талабалар қўл қўйган қоғозларни сумкасига солиб. Муаллим сумка билан қўшиб кўтариб келган қопча бўшаб қолган эди.

Муаллим менинг ёнимга келганда чўнтагига қўлини солиб, бели букланмаган битта ўн мингталик пулни қўлимга тутқазди.

– Буни нима қиламан? – дедим мен.

– Ол, олавер! – деди у.

– Нега?

– Ақлли қиз бўлганинг учун.

У менинг гапимга эътибор бермасдан пахта тераётган аёлларга “ҳорманг” дея опачамнинг ёнига шошилди. “О, муаллим келди” дея қизлар чувиллашганида мен опачамнинг ёнидан шовқин-сурон бўлаётган томонга кетиб қолган эдим. Мен ҳам муаллимнинг орқасидан югуриб опачамнинг ёнига яқин бордим.

– Лиза билан ўрин алмашмайсизми? – деди опачам муаллимга.

– Қани эди иложи бўлганида, бир умр маконимни ҳам алмаштирар эдим. Директоримизнинг ўринбосари кўп йиллардан бери бемор эди. Шу киши ишдан бўшади, унинг вазифасини менга юклаб қўйишди. У ёқ-бу ёққа чиқишим қийин бўлиб қолди.

– Амалдор бўлибсиз-да, – деб кулди опачам.

– Сизга анча вақтдан буён ўйлаб юрган бир фикримни айттайинми? – деди муаллим.

Опачам савол назари билан унга қаради.

– Сиз юзингизни кўрсатиб турган ойнага иссиқ буғ пуркалганда қандай бўлишини кузатганмисиз?

– Йўқ, эътибор бермабман.

– Ойнага иссиқ буғ урилса, оппоқ бўлиб, ҳеч нарса кўринмай қолади.

– Нега бу гапни айтаяпсиз?

– Бу гапни айтаётганимнинг сабаби, мен сизни соғинган вақтимда бутун дунё буғ пуркалган ойнанинг ортида қолгандай туюлади. Ҳамма ёқ оппоқ чексизликка айланиб кетади.

– Ошириб юбордингиз! – деди опачам кулиб.

– Чин сўзим!

– Ана у ёққа қаранг, Шаҳзода сизнинг хаёлпараст-лигингиздан куляяпти.

Опачам уларнинг гапини аллақачонлардан буён эшитиб турганимни энди сезиб қолди шекилли, муаллимнинг дил изҳоридан уялиб кетиб, ияги билан менга имо қилди...

* * *

Билишимча, опачам муаллим билан ваъдани бир жойга қўйди. Уйда ҳам, ташқарида ҳам хушчақчақ юрадиган бўлди. Мен билан уёқ-бу ёқдан гаплашади.

Ноябр ойида ёгингарчилик мўл бўлди. Бир кун очилади, ярим кун ёғади, ярим кун очилади, бир кун ёғади.

Шундай кунларнинг бирида туш пайтида уйимизга муаллим кириб келди. Онам уйдаги бор қаттиқ нонларни тўғраб:

– Ёгинли кунда нон шўрва яхши овқат, – деб нон шўрва пиширган эди. Ҳақиқатан ҳам овқат мазали бўлди. Ноннинг шираси чиққан шўрвани иштаҳа билан ичдик.

Муаллим келган пайтда унга “овқат енг” дейишга овқат ҳам, “нон енг” дейишга нон ҳам йўқ эди. Онам янгамга қараб, қайта-қайта лабини тишлади.

– Иним, қаернинг боласисан? – деди отам омон-эсонлик сўрашишгандан кейин. – Сени бу атрофнинг болаларига ўхшатмай турибман...

– Оға, мен шу овулга пахта мавсумида ҳашарга келган қизларнинг муаллимиман, – деди у отамга ўмгани билан сал энгашиб.

– Ҳа, шундай де. Ҳашарчи қизларнинг қайтишганига кўп вақт бўлди-ку?

– Биламан, оға. Қизларнинг кейинги терган пахта-сининг пуллари билан ҳисоб-китоб қилайин деб келган эдим. Қарасам, бригад адашганми, ҳисобчи адашганми, мана бу Бекзода қизингизнинг пули бизнинг қизларимизнинг ҳисобига қўшилиб кетибди.

– Астафурullo! – деб мийиғида кулди отам. – Яхши ниятга бўлсин, қизларингизнинг ҳисобига қўшилиб, қанийди ўқишга ҳам кириб кетақолса.

– Ўқитаман десангиз, ёрдам берамиз, – деди муаллим гапни чинга айлантириб.

– Ўқитмай нима қиламиз. Ўзи бир йиқилгандан кейин юраги бетламай қолди. Бўлмаса, мана, Эржоннинг қизи кирди, бирга ўқиган, Қарлибойнинг қизи кирди, Ўтамининг қизи кирди. Бунинг бир ўзи қолди, худди мен бундан молимни қизғанаётганимдай.

– Қўяқолинг, чол, бору йўқ дардингизни дастурхон қилавермай, – деб онам отамни зўрға тўхтатиб олди.

Овулдаги анави қиз кирди, манави қиз кирди деганига ори келдими, опачам сочиққа қўлини артиб, ўридан кўзгалди.

– Ҳай-ҳай, ҳай қиз, ўтир, қаёққа кетяпсан? – деб отам уни тўхтатди. – Омин қилайлик, ахир... “Уйда отаси йўқ, ошининг фотиҳаси йўқ” бўлмасин яна.

Дастурхонга дуо қилиниб, қўл ювилди. Опачам имзо чекиб, анча пул олди.

Муаллим кетди...

Зовур бўйидаги қизилмиялар кузда ўриб олингандан кейин киши билан пояси қувраб, терак қаламчасидек бир текис ўтинга айланади. Туби чириб қолган поячўпларни қисимлаб-қисимлаб узиб олаверасан. Об-ҳаво намгарчилик бўлгани учун онам бизларни ўша ўтинларни териб келишга юборганди.

– Ҳорманглар! – уватнинг бўйидан чўп тараётгандик, ялт этиб қарадик. Зовурнинг ичидан муаллим келаётган эди. Мен ҳайрон қолдим. Онам бизларни атайин ўтин теришга юбордими? Йўғ-ей! Унда муаллим бизнинг бу ердалигимизни қаёқдан билди? Ёки опачам бизга билдирмай, муаллим билан пинҳона кўз уриштирдимикин?! Менимча, бу кутилмаган ҳодиса эди.

– Қани, мен ҳам ёрдам берайин, – дея енг шимариб, ишга киришди у.

– Қўйинг, устингиз кир бўлади, – деди опачам.

– Бекзода, бу ёққа кел, бу ёқда чўплар тўлиб ётибди, – деб муаллим анча олдинга чорлади.

– Қани? – деб опачам ҳам унинг изидан эргашди. Зовурнинг қайрилган жойидан нарига юришганида улар менга кўринмай қолишди. Мен уларнинг орқасидан бормадим. Биламан, у ёқда ҳеч қанақа чўп тўлиб ётган эмас. Мақсадлари мандан узоқлашиш. Суриштириб, ҳалиги “япон магнитофони” ҳам мен эканимни билиб олгандим. Шунинг учун бу сафар “магнитофон” бўлгим келмади.

Улар зовур ичида гўнғир-гўнғир қилиб алланарсарни гаплашишди. Кўнглим ғалати бўлди. Муаллимни илк учратганимдек яна ёмон кўра бошладим: “Овулга келиб, опачам билан яширинча учрашишга қандай ҳадди сиғди?!”

– Бекзода-ювв?! – онамнинг чақирган товуши эшитилди.

– Онам чақираяпти! – деб қичқириб юбордим бирдан.

Опачам югуриб чиқди.

– Ҳалиги гап эсингдан чиқмасин, яхшими? – дея орқасидан шивирлаб қолди муаллим. – Ўшанда иккимизга ҳам яхши бўлади.

Опачам билан мен ҳар биримиз бир орқадан ўтин кўтариб, уйга қайтдик.

Кўп ўтмай уйимизга телефон ўрнатилди. Телефон ҳамма ишни тезлатди. Ёзда муаллим катта қора “Чайка” билан опачамни тушириб олиб кетди.

– Бийқизимизнинг бахтини қара, Худойга шукур, катта амалдорлар минган машинада узатилди! – деб танглайини қоқишди овулнинг аёллари.

* * *

Опачам кетганидан кейин уйимиз хувиллаб қолгандек бўлди. Дастурхон бошида ҳам гурунгимиз унчалик қовушмас, ҳаммамиз қимматли бир нарсамизни йўқотиб қўйгандек, кўнглимиз алланечук бўлиб юрардик.

Опачамни ҳаммадан ҳам кўпроқ мен соғиндим. У жаҳли чиқса, чимчиб-чимчиб олар, шод бўлса, эркалаб “сингилчам мен билан тенглашиб бораётирку” деб ойнага қараб, бўйимни бўйига ўлчарди. Уни кўргим келиб, орқасидан боришни жуда истардим, бироқ боришга журъат қилолмас эдим. Уларнинг уйига кирсам, бўсағадан бошлаб музейга киргандек бўламан. Тўшаган гиламларига қадам боссам, оёқларим кўмилиб кетади. Кираверишда катта айвон бор. Ҳамма эшиклар шу ердан очилади. Ҳар эшикнинг ёнида деворга ромлари мрамор тошдан ўйиб ишлангандек катта рангасвир суратлар осилган, рўпарада эса одам бўйидек баланд соат қўйилганди. Кафтгири олтинмикин, мисмикин деб ушлаб кўрмоқчи бўлсам, у узан ойнали шкафнинг ичида турган экан. Ҳаммасига ҳавасим келадию, яна ўзимни ноқулай ҳис этаман.

Одам бўйи гуллар, митти дарахтлар гултувакларнинг ичида ўсиб турибди. Тўрдаги катта меҳмонхона эшигининг ёнида қизғиш-кўнғир мато тўшалган стол, стол устида тўрт бурчак шиша идиш, идишда тип-тиниқ сув, сувнинг ичида эртақдагидек олтин балиқлар сузиб юрибди. Сув тубида ҳар хил рангли ялтироқ тошлар орасида укропга ўхшаган майда япроқли майсалар ўсган. Балиқлар гоҳо тошлар уюмидаги ковакка кириб, кўздан яширинади, бир оздан кейин қайтиб чиқади. Балиқлар лой еб, семиради дейишарди, бу шиша идишдаги балиқлар олмосдек тиниқ сувнинг ичидан қандай эмиш топишига ҳайронман.

Бир хонада уч оёқли қип-қизил роял турибди. Ҳеч ким “тинг” эткизиб чалмайди. Шундай бўлса ҳам кенг-мўл жойни бу матоҳ билан банд қилиб қўйишганига ажабланаман. Хуллас, у уйда ҳеч нарсани бемалол ушлаб кўриш мумкин эмас. Тушириб юбораманми, синдириб қўяманми деб кўрқасан.

Овулда ҳамма нарса бошқача. Эмин-эркин нафас оласан. Опачамнинг шу диққинафас уйда оёқ учида

эҳтиёт бўлиб юрганига раҳмим келади. Бироқ унинг ўзи тақдирдан норози эмас. Қачон қарама, юзлари гул-гул яшнаб юради.

Шундай қилиб, бора-бора унинг уйда йўқлигига кўникиб ҳам қолдик.

Янги йилга уч-тўрт кун қолганда отам билан онамни қудаси уйига чақирди. Туман марказидан бир машина ушлаб, уч халтани юклаб, Нукусга қараб йўл тортдик-ай. Қудаси отам билан онамни чақирган, лекин мен қоламанми?! Бир уйнинг ҳам кичкина қизи, ҳам катта қизиман. Бормай қолсам, барибир опачам сўрайди.

Қуда томон уй ичи билан дарвозанинг олдида бизни кутиб олишди. Мен чиқаётганимизда опачамга кўнғироқ қилган эдим. Отам қуда бобо билан кучоқлашиб кўришди. Овулимизда бундай одат йўқ эди, қудаси кучоғини очиб келганидан кейин отам ҳам мажбур бўлди.

Қудамиз опачам айтганидай жилмайиб юрадиган хушрўй юзли киши экан. Кийган кийимларига ҳам ҳавасинг келади. “Ўз уйида бекдай бўлиб юради” деганлари шу бўлса керак...

Кечки овқатдан кейин Убайдулла оға ҳаммамизни бир хонага йиғди. Ўғиллари, қизлари билан бирин-бирин таништирди.

– Мен кимман? – деди поччамга.

Поччам ўрнидан туриб, жавоб берди.

– Отамсиз.

– Бу киши ким бўлади? – деб отамни кўрсатиб.

– Отам.

– Баракалла! Хўш, бу киши ким?

– Онам.

– Ёнидаги-чи?

– У ҳам онам.

– Баракалла! Шунинг ўнги қулоғинг билан ҳам, чап қулоғинг билан ҳам эшитиб ол – энди сенинг икки отанг, икки онанг бор, зинҳор-базинҳор бировини иккинчисидан кам кўриб юрма. Агар шундай қилсанг, сени фарзандим демайман.

Поччам кўлини кўксига қўйиб, тик турди. Сўнг бу имтиҳон опачамга ҳам такрорланди. У ҳам шу уйнинг тартибига кўникиб кетган экан, поччам қанақа ҳурмат кўрсатган бўлса, у ҳам айнан шуни такрорлади.

– Энди, қуда, – деди Убайдулла оға. – Худодан яширмагани бандасидан яшириб бўлмайди. Кўриб турибсиз, қудағайингиз анча ёш. Тўғриси, мендан йигирма тўрт ёш кичик. Аввалги қудағайингиз тўртинчи қизини туғаётганида дардга чалиниб, вафот этди. Боласи ҳам нобуд бўлди. Кўрсатмаган табибим, олиб бормаган шифокорим қолмади. Дардига даво топилмади.

Отинг суринса, изидан гап-сўз кўпаяркан. Элни айтишича, у мени рашк қилганидан куйиб ўлган эмиш. Бу ғийбатчилар шу аёлдан бўлган икки қизим билан орамизни совутти.

Азима ўша пайтда энди ўнинчини битириб, ишхонамда котиба бўлиб ишлаётганди. Менинг аввал болалигида нобуд бўлган қизим ўн иккига кирган бўларди, ундан кейинги қизларимнинг бири саккиз, бирови тўрт ёшда эди. Ўзим қирқ иккини тўлдириб, қирқ учга чиққанман. Аёли ўлган эркакнинг аҳволи қалай бўларди. Бир куни шу Азима олдимга кириб, ҳеч индамай туриб олди.

– Ҳа, Азима, нима гап? – дедим. Индамайди.

– Айт, биров хафа қилдимми?
 – Йўқ.
 – Унда нима?
 – Айтсам, хафа бўлмайсизми?
 – Йўқ, айтавер.
 – Менга шимингизни ечиб бериб, ўзингиз ичкаридаги хонада бир пас ўтириб туринг, – деди тортина-тортина.
 – Нега?
 – Шимингизнинг қирраси иккита бўлиб кетибди.
 Устимга бундай разм солсам, ҳақиқатан ҳам шундай.
 – Қизим, бундай қилмайлик, – дедим Азимага. – Ишхонада менинг яланғоч ўтирганим яхшимас. Бунинг устига дазмолни қаердан оласан? Яхшиси уйга борайлик, ўша ёқда дазмоллаб берасан.
 Хуллас, шим уйда дазмолланди. Азима уйни йиштириб бераман деб кечгача бизникида қолди.
 Кечқурун уйга қайтсам, менинг ҳамма кийимларим, қизларимнинг кийимлари ҳам ювилган, дазмолланган, уй чиқарилган, поллар артилган. Бир сўз билан айтганда, ҳамма ёқ саранжом-саришта, қиз боланинг қўли сезилиб турибди.
 Бу ҳолат бир йилгача давом этди. Ишхонада Карима опа деган опай бор эди, бир куни шу олдимга кирди.
 – Бошлиқ қайним, қарши бўлмасанг, бир гап бор, – деди.
 – Айтинг.
 – Бу замонда эркаксиз аёл очдан ўлмайди, бироқ аёлсиз эркакнинг кун кўриши қийин бўлади. Бунинг устига қиз ўстираясиз. Сиз уйланинг.
 Мен индамай қолдим.
 – Янга бўлайликми? – деди у кулиб.
 – Бўлинг, бўлинг! – дедим ҳазиллашиб.
 – Янгалигимизни янгалик деб бўлмас-ов, – деди у ўзини тутиб олиб. – Бизсиз ҳам ўзларингиз бир-бирларингизга ўрганиб қолдингиз. Мана бу Азима қизларингизнинг бошини силаса, қалай бўлар экан?
 – Азима?! У ҳали... – Кейин қандай важ айтишимни билмай қолдим.
 – Ёшми! – деди Карима. – Эркак киши парвариш яхши бўлса, қаримайди. Азима сизга жуда мос.
 Хуллас, шундай қилиб турмуш қурдик. Азима бизга уч ўғил, тўрт қиз туғиб берди. Шунда ҳам ҳалиги ёлғон эл орасида бор. Бир кун бўлмаса бир кун ёмон одамлардан эшитиб, “Қудамиз нопок киши экан” деб юрманг яна. Худога шукур, эл ичида обрўйим ёмон эмас, дўсту ёрларимнинг бари раҳбарлик лавозимларида ишлаган, ўн икки бурундик қизим бор. Бугун, мана, янги йилга тўрт кун қолган бўлса, биринчи сизларни чақирдим. Эртага бирга ишлаган улфатларим келишади, индинига қўшнилари чиқишади. Ҳар йили шунга ўрганишган ҳаммаси. Бироқ янги йилга ўтар кечаси ўзимиз оилавий ўтирамыз, шампан очамиз.
 Убайдулла оғанинг шу гапларидан кейин юрагим чим этди. Опачам уйимизга келганида онам билан тортишиб қолганининг сабаби бу ёқда экан-да. Бироқ қайси ҳақ, қайси ноҳақ эканини мен умуман билмас эдим.
 – Энди, қуда, сизга аталган сарпой бор, – деди Убайдулла оға ўрнидан туриб. – Аввал келганингизда элнинг одатини бузмайин деб эл қатори сарпо кийдиргандим. Бироқ бу галги сийлигим ўзгача.

У орқадаги кийим жавонини очди. Ундан кийимлигича илинган тошкенти қовундай сап-сарик, чипчиroyли пўстин чиқарди.

– Мана бу пўстин қимматбаҳо, жуда ноёб, – деди пўстиннинг елкасидан ушлаб силкиб. – Қаранг, одатдагидай қўй теридан тикилган зилдай пўстин эмас. Бу сур тери – қамари.

Ҳақиқатан ҳам пўстиннинг ичида кўзининг жуни товланиб, турли рангда таралаётган нурлари камалакдек жилоланиб турар эди.

– Қани энди эгнингизга кийинг.

Отам кийган эди, лоппа-лойиқ келди.

– Энди мана бу телпакни кийинг. Чўғирма тикдирмадим. Ҳозирги ҳеч ким чўғирма киймайди.

У тепасига кўнғир мўйна қопланган кўк қамари телпакни муштира кийиб, силкиб-силкиб юборди. Мўйналар янада ҳурпайди, янада чирой очди.

Телпак ҳам отамнинг бошига лоппа-лойиқ келди. Қудамиз худди ўзига янги кийим олгандек қувониб қараб турди.

– Пўстинни бир ярим миллионга, телпакни уч юз мингга тикдирдим, – деди у кўзлари севинчдан порлаб.

– Тангри ёрлақасин, қуда, қани, қўлингизни очинг дуо қилайлик.

– Шошмай туринг, қудағайга алоҳида сарпо атаганмиз.

Хуллас, онам лама пальто, мен шуба кийиб, тонгда йўлга чиқдик. Поччам таксини эшикнинг рўпарасида кўндаланг қилиб қўйган экан.

Отам бўсағада шундай дуо қилди-шундай дуо қилди, гўё қуданинг суяги аллақачон тупроқ билан битта бўлиб кетган отаси тирилиб келиб, раҳмат айтадигандек туюлиб кетди менга.

Йўл бўйи отам оғзидан бол томиб қудасини мақтаб келди. Ўлан кўшигининг мавзуси шу бўлди. Лекин онам бир оғиз яхшиям, ёмонам демади. Мен онамга тушунмай қолдим. Эгнига кийдирилган лама бутун овулимизда, ҳатто бошқа қариндош-уруғларимизда ҳам йўқ эди. Шунда ҳам онам сира юшаммади. Биламан, у қизидан ўпкалаётган эди. Ўшанда у онасига бўлишмай, қайнотасининг тарафини олди-да, ахир. Шунинг учун опачамнинг қайнотаси кийдирган сарпо қанчалик ёқса ҳам сира юшамасдан, тошдай қотиб келаётганди.

Бир куни овулимиздаги Ойзода чечам йўл устида бирров қайрилиб, онамнинг гумонини бира тўла ойдинлаштириб кетди. Унинг айтишича, қудамиз хотинининг тириклигидаёқ Азима билан юрган, ҳатто уйига эргаштириб келиб, аёлига овқат пиширтириб, иккаласи бошқа хонада ейишаркан. Аёлини “Сен қиз туғишга ўрганиб қолгансан, бу менга меросхўр туғиб беради” деб айблаб, камситар экан. Шу туфайли ҳомиладорлигида рашк ўтида ёниб, жинни бўлган. Эри аёл бечорани бир хонага қамаб қўйган. Эр ишга кетганидан кейин аёлнинг қизлари эшикни очишаркан. Вақти-вақти билан унинг хуши жойига келар экан. Шундай пайтларнинг бирида ошхонага кириб, бир шиша сирка ичиб, ўз жонига қасд қилганмиш.

Бу хабар онамнинг шубҳа-гумонини рўй-рост тасдиқлади. Лекин онам мўлжалининг тўғри чиққанига қувонмади. Ойзода чечамнинг гапларини маъқулламади ҳам, дарров “Вой-бўй, бузоқларга беда солмабман-ку” дея ундан аввал ўзи ўрнидан турди. Бу “айтиб бўлган бўлсанг, кетақол” дегани эди.

Онам қудасига қанчалик гумон билан қараса ҳам, ич-ичидан бу воқеаларнинг тухмат бўлиб чиқишини истарди. Ўшанда онамга жуда раҳмим келди. Ташқаридан қараб туриб, Ойзода чечамни шайтонга ўхшатдим. “Бизнинг уйимизга шайтон келиб кетди, дедим ўзимча. У Ойзода чечамнинг қиёфасида келди. Онамни бадтар хафа қилиб кетди. Илойим, қайтиб уйимизга қадамини босмасин!”

Опачам турмушга чиққанидан икки йил ўтиб қизли бўлди.

“Ҳаяллаб қолдинг-ай, болам, ҳозирги ёшлар тўшаги билан кўтаради” деб нолир эди онам ҳар гал опачамни кўрганида. Вақти-соати бор экан, у бир куни уйимизга кўкрак бурмали кўйлак кийиб келди. Ойи-куни яқинлашганидан кейин уйимизга умуман келмай қўйди. Отам билан акамдан уяларди. Яна икки йил ўтиб, ўғилли бўлди. Боласининг отини Алпомиш деб қўйди. Қизининг отини қайнонаси Нурзода деб қўйганди, ўғлининг исмини қайнотаси қўйди.

Алпомиш икки ёшга тўлган кунларда опачам уйимизга келди. Шошилиб турганди, поччамнинг ишхонасидаги хизмат машинасида йўлга чиққан экан.

– Шаҳзодани ўн-ўн беш кунга ўзим билан олиб кетиш учун сўраб келдим, – деди у онамга кўп иккиланмай.

– Ҳа, нега?

– Санаторияга олиб кетмоқчиман.

– У ёқда нима қилади бу?! – дея ҳайрон бўлиб сўради онам.

– Алпомишга қарайди.

– Ҳаа-а... – Онам унга “ёш болангни олиб кетиб нима қиласан” демоқчи бўлдию, бироқ раъйини қайтаришни истамасди. – Қайдам, ўзи нима дейди, – деб масъулиятни менга юклади.

Мен аттестат олиб, энди ўқишга ҳужжат топширишга тайёрланиб юрган эдим. Лекин имтиҳонларга деярли тайёргарлигим йўқ ҳисоби. Бўлажак куёвим ҳафта сайин ўғринча келиб, “ўзим ўқитаман” деб ишонтириб кетарди. Шунинг учун ўзимга ҳам ўқишдан кўра турмуш қуриш қизиқроқдай туюларди.

– Гапир, опанг сени сўраб келиб турибди, – деди онам менга.

– Қайдам...

– Қайдами нима? Ё бораман де, ё бормайман де.

Бу ҳал қилувчи гап эди, “бормайман” десам, опачам аразлаб кетиб қоладими, деб кўрқдим.

– Пулим йўқ-ку, – дедим иккиланиб.

– Сенга пул харажат қилдирмаймиз.

Хуллас, опачам, поччам, мен ва кичкинтой Алпомиш Тошкентдан Минводага учдик. Ўшанда илк бора самолётда иссиқ овқат беришганини кўриб, ҳайрон қолганман. Биз опачамнинг бир кунда уч-тўрт марта қозон осгани билан мақтаниб юрсак, кўрдингми, ҳукуматнинг ошпазлари осмонда овқат пиширишар экан, қойил-ей. Пастдаги қалин булутларни томоша қилиб, манзилга келиб қолибмиз.

Аэропортдан чиқшимиз биланоқ рўпарамиздан такси ҳайдовчилари югуриб чиқишди.

– Куда едете? Эссенуки?

– Пятигорск?

– Кто на Кисловодск?

– Электричкада кетамиз, – деди поччам. – Такси айланиб бораман дегунча поезд тўғри йўлдан бир зумда етказади. Йўл-йўлакай Кавказнинг табиати билан таништириб бораман.

Поччам бу томонларга кўп марта келган бўлса керак. Ҳар бир тепалик, ҳар бир даранинг номини яхши билар экан. Йўл бўйи бир-икки манзилда моллар, қўйлар подасини кўрдик. Қўйларнинг юнглари оппоқ, ҳатто кўзлари ҳам кўринмайди, юнги устига кексаларнинг момиқ пўстини астари ағдарилиб ёпилгандек оёқлари калтагина бўлиб кўринар эди.

– Булар ипак юнгли қўйлар, аёлларнинг тивити бир қисим бўлиб қоладиган жун рўмоллари шундан тўқилади, – деди поччам. – Қайтишимизда икки онамизга ҳам совғага биттадан тивит рўмол оламиз.

Эссенуки билан Пятигорск бекатларида кўп одам тушди. Бироқ поездга чиқувчилар кам бўлди. Одам оз бўлса, нариги томонга юрмаса керак, деб ўйлаб хавотир олгандим, йўқ, бунга қарамас экан. То манзилга етмагунча поезднинг изига қайтадиган йўли йўққа ўхшайди.

Йўл-йўлакай поччам кўп воқеаларни ҳикоя қилиб берди. Бу юртдаги тоғларнинг булоқларидан маъданли сувлар тинимсиз оқиб турар экан. Ўша сувлар жуда иссиқ бўлади дейишади. Махсус тозалангандан сўнг дўконларга юборишар экан. Ҳар бир қоядан ирмоқ бўлиб оққан сувлар тўпланиб-тўпланиб дарёга айланар экан. Лекин дарёлар тиззадан ошмас, этигинг билан кечиб ўтиб кетавераркансан. Ўшанда мен ўзимизнинг Амударё билан жуда мақтангим келди. Лекин кимга мақтанаман? Опачам билан поччамгами?

Бизнинг рўпарамиздаги ўриндикда икки аёл юзмаюз ўтириб кетишди.

Оёғидаги пойафзалидан бошлаб, бошидаги рўмолигача ҳамма кийимлари қоп-қора эди. Қора лозим, қора кўйлак, қора пешонабоғ... Ҳатто қошлари, киприклари, кўзлари ҳам қоп-қора эди. Киприклари этик мойи қалин ёпишган пойафзал чўткасининг тукларига ўхшарди. Бироқ ўзлари оппоқ эди.

– Қорачой қизларимисиз? – деди поччам уларни гапиртироқчи бўлиб.

– И-им! – деб инкор маъносида бошини чайқашди улар.

– Балқар?

Улар яна аввалги имо-ишорани такрорлашди.

– Ҳа, майли гаплашгиси келмаяпти, қорачойларку, – ишонч билан деди бизга поччам. – Булар бошқаларни писанд қилишмайди, лекин тилимизни яхши тушунишади.

– Ҳов, анави тоғни кўраяпсизми? – деди поччам ўнг томонимиздаги баланд чўққини кўрсатиб. – Бу машҳур Маъшуқ тоғи.

Тоғ этагига келганимизда Пятигорскка етганмидик ё етмаганмидик, ҳозир эсимда йўқ.

– Бу тоғнинг нега Маъшуқ дея аталишининг ўз тарихи бор, – деб сўзини давом эттирди поччам. – Қадимда, балки беш юз йил ёки минг йил аввал Маъшуқ номли черкас йигит Ачук исмли қорачой қизини севиб қолган экан.

У бу сўзларни айтиб, рўпарамиздаги қора кўйлакли қизларга яна бир марта маъноли қараб қўйди. Лекин қизлар унга эътибор беришмади. Поччам бизнинг олдимизда ич-ичидан хижолат чекди. Бизнинг тилимизни билишади деб ёлғон гапиргандек бўлиб қолди ўзича. Улар жуда мағрур аёллар эди. Шунинг учун гап нимадалигини тушунишса ҳам сир бой бермай ўтиришгандир, эҳтимол.

– Ачук билан Маъшукнинг севги-муҳаббати шу қадар эканки, – деб давом этди поччам. – Маъшук севимли ёрини кўргиси келиб тун ярмида шартта уйқусидан уйғонса, айнан шу маҳалда Ачук ҳам уйқудан сапчиб уйғонар экан. Уларнинг юракларининг дукурлаб уриши мана шу баланд тоғларни тешиб ўтиб, бир-бирига эшитилиб турар эмиш. Кунларнинг бирида икковининг ишқу муҳаббати ота-оналарига маълум бўлибди.

– Мен қизимни бегона қавмга бермайман! – дея осмон бўйи сапчибди қизнинг отаси.

– Мен қорачой қизини келин қилмайман! – деб Маъшукнинг отаси ҳам қаҳрланибди ва ўғлининг ёнига қирқ йигитни ҳамроҳ қилиб, узоқ ўлкаларга сафарга жўнатибди. Уларнинг йўли жуда узоқ ва хатарли экан.

Қиз эса йигитни ўйлай-ўйлай кундан кунга гулдай сўлиб, ҳолдан тоя бошлабди. Ота-онаси унга кишмиш қўшиб бол берса ҳам, сира татимабди. Ҳеч ким унинг дардига даво тополмабди.

Бир куни қиз Маъшукнинг тушида намоён бўлибди.

– Севгилим! Мени шу бугундан қолдирмай ғам-ғуссадан озод қил. Бўлмаса, иккимиз тонгла-маҳшарда учрашамиз! – дебди-да кўздан ғойиб бўлибди.

Йигитнинг кўзига тоғ бағридан сизиб оққан иккита ирмоқ элас-элас кўринибди. Бу қизнинг кўз ёшлари экан.

Йигит чўчиб уйқудан уйғонса, тонг бўзариб отаётганга ўхшайди. Ёнидаги қирқ йигити маст уйқуда экан. У қирқ йигитга билдирмасдан уйдан чиқибди-да яйловда яйраб юрган йилқиларнинг бирига сакраб миниб, ёрининг висоли сари қушдай учибди. Маъшукнинг минган оти Дулдул экан.

Қуёш ўз ошенидан чиққан маҳалда Маъшук қизнинг эшиги остонасида пайдо бўлибди. Айни шу пайтда овул йигитлари ҳам қизнинг отасига: “Қизингизни ўз ихтиёрингиз билан бизлардан биримизга хотинликка беринг, йўқса уни мажбурлаб олиб кетамиз!” – деб бўсағага от қўйиб келиб турган экан.

Ота-онаси учун жавоб беришга Ачукнинг ўзи чиқибди. Шу вақт Дулдул минган Маъшук пайдо бўлибди-да қизни отига ўнгариб, қушдай учиб кетибди.

Овулнинг йигитлари уларнинг орқасидан от солиб кува бошлабди. Маъшукнинг минган оти Дулдул эмасди, мана шу тоққа келганда уч сакраб, тоғнинг энг тепасига чиқиб олибди. Пастда эса овул йигитлари юқорига бўйини чўзиб, уларга “пастга туш” деб дағдаға қилишармиш. Лекин Ачук билан Маъшук пастга тушишни хаёлларига ҳам келтирмасмиш.

Овул йигитларининг ичида бургутнинг кўзини пойлаб отадиган моҳир мерган йигит бор экан. У Ачук билан Маъшукнинг пастга тушмаслигини билгач садоғидан ўқ чиқариб, ёйига жойлабди. Ачук ёри учун кўксини қалқон қилиб, чапдастлик билан ишқириб учган ўқдан Маъшукни ҳимоялабди. Лекин моҳир мерган бундан сира ўзини йўқотмай, чираниб ёйни тортиб юборганда ўқ Маъшукнинг икки қоши ўртасидан тешиб ўтиб, бошининг ярмини ўпириб кетибди. Маъшук тошдан тошга урилиб овул йигитларининг отлари туёқлари остига келиб тушибди. Бироқ уларга Маъшук керак эмасди.

– Ачук, ерга туш! Орамиздан хоҳлаган йигитни танла! Кимни ўзинга муносиб кўрсанг, ўша йигит бутун умри давомида юзинга шамол бўлиб тегмасликка онт ичади! – деб қичқиришибди йигитлар.

Жавобнинг ўрнига оқ қушдек қанот ёзиб, пастга қараб эниб келаётган Ачук кўринибди. Йигитларнинг ҳаммаси қизни ушлаб олиш учун тоққа қараб от қўйибди. Лекин ҳеч ким тутиб қолишга улгуролмабди.

Ачук ҳавода учиб келаётган зарби билан тоғ этагига тушибди-да шу заҳоти тушган ерига сингиб кетибди. Шунда Ачук сингиб кетган чуқурдан тиниқ сувли булоқ отилиб чиқибди. Йигитлар бир оз вақтдан кейин эс-хушларини йиғиб олишиб, бўлган воқеани қизнинг ота-онасига айтишибди. Улар булоқ бошига келиб, зору зор йиғлабди.

– Жигарбандим! Садо бер! – дея оҳ урибди онаси.

Шунда булоқ суви баланд иморат бўйи фавворадек осмонга отилиб, яна аввалги ҳолатига қайтибди.

– Қизим, мени кечир, гулдай ҳаётинга, бахтинга зомин бўлган зolim отангни афу эт! – дея бошини тошларга уриб йиғлабди отаси.

Булоқ бир замон тиниб қолибди. Гўё қиз тирмашиб чиқиб келади-дегандай ҳамма чуқурга интилибди. Лекин қиздан дарак бўлмабди. Сўнгра тиниқ сувнинг ўрнига заъфарондай сарғиш рангли сув отилибди. Сувнинг таъми тахир, ачқимтил экан.

– Қизимизнинг кўз ёшлари бу! – деб уввос тортишибди ота-она. – Қизимиз йиғлапти!

Кейин булоқ яна аввалгидек тип-тиниқ оқишда давом этибди. Овулдагилар булоқнинг сувини етти кеча, етти кундуз кузатишибди. Охири қиздан умид узишиб, уй-уйларига тарқалишибди. Булоқдан қайнаб чиқаётган сув ингичка сой бўлиб, тоғни айланиб оқаверибди-оқаверибди.

Сой аста-секин дарёга айланибди. Шу атрофда яшаётган одамлар қиз билан йигитнинг чин муҳаббатига тан бериб, тоғни Маъшук дея, дарёни Ачук дея номлашибди. Ана, муҳаббатнинг кучи! Ҳақиқий муҳаббатга ҳеч нарса тўсқинлик қилолмайди. Балким бизнинг тилимиздаги ошиқ-маъшук сўзлари ҳам ўша йигит-қизнинг муҳаббати тимсолидан олингандир.

Мен бу афсонани нафасимни ичимга ютиб тинглаган эканман, поччам айтиб бўлганидан сўнг чуқур хўрсиниб нафас олдим. Опачам ҳам берилиб тинглади. Лекин қора қўйлакли қизлар ҳеч нарсага эътибор бермасдан, аввалгидек ўзаро гурунглари билан давом эттираверибди. Демак, улар бизни тушунишмади.

Кисловодск теварак атрофи тоғлар билан қуршалган водийдаги шаҳар экан. Биз санаториянинг баланд биносидан айри қурилган, пастак кулбага ўхшаш сопол томли алоҳида уйчага жойлашдик. Уйнинг бўсағасидан эман, арча, қарағай дарахтли ўрмон бошланиб кетар эди. Менинг эътиборимни тортган дастлабки манзара – мушук боладек дарахтдан дарахтга сакраб ўтиб ўйнаб юрган олмахонларнинг рақси бўлди. Анча вақтгача буларни ким боқар экан деб, ён-атрофимга аланглаб қараб юрдим. Кейин билсам, улар шу ерда туғилиб-урчидиган ёввойи жониворлар экан. Бироқ бу олмахонларни ёввойи деб бўлмасди. Сўқмоқда сайр этиб юрган саёҳатчилар бармоқлари билан имлаб чақирсалар, югуриб билагига чиқиб олишади-да одамнинг кафтидаги писталарни митти қўллари билан териб-териб чақа бошлашади. Бу томоша роҳат! Поччам билан опачам даволанишга кетишганида Алпомиш билан иккимизнинг эрмагимиз ўша олмахонлар бўлди. Алпомиш дастлабки пайтларда улардан кўрқиб, елкамга тирмашиб қочиб йиғлар

эди. Кейинчалик кўзи ўргандими, ёки мушук бола деб ўйладими, ушлаб бер деб хархаша қиладиган бўлди.

Менинг санаториядаги асосий вазифам – бола-га қараш. Эвазига улар мени тушдан кейин хоҳлаган жойимга олиб бориб, томоша қилдиришади. Лекин мен энди бола эмасман-ку, хизматимни миннат қилмайман. Ўзлари қаерни кўргилари келса, мен ҳам ўшанга рози бўламан.

Бизлар кўпинча тоққа чиқишга ишқибоз эдик. Пастдан туриб қарасак, юқорида буғланиб, чўққига суйкалиб ўтаётган булутларни кўрамиз. Булут нима ўзи? Сувми, буғми, момиқми? Жуғрофия дарсида кўз ўнгимга келтира олмайдиган табиатнинг бу тилсимини энди яқиндан кўришга, керак бўлса, кўлим билан ушлаш бахтига муяссар бўлган эдим.

Илонизи сўқмоқ бўйлаб юқорига чиқа бошлаймиз. Уч юз метр... Тўрт юз... Алпомиш инжиқлик қилади. Ҳар ер-ҳар ерда йўл четига қўйилган ўриндик дам оламиз.

Яна йўлда давом этамиз. Саккиз юз... Бир минг бир юз... Хуллас бир минг беш юз метрлик кўрсаткичдан кейин тоғнинг тепасига чиқамиз. Қарасам, юқорида бир парча ҳам булут йўқ. Пастга назар ташлайман. Қоялар гирдида тутундай буғланиб юзиб юрган оппоқ булутлар кўринади. Биз уларнинг ичидан қачон, қанақа қилиб ўтиб кетдик? Ҳайронман. Яқинига борганимда нега ушлаб кўрмадим? Сув эдимиз, буғ эдимиз?! Хуллас калом, табиатнинг бу тилсими менга ўз сирини очмади.

Санаторияга борган кунларимиз поччам эру хотин танишлари билан топишиб қолди. Эрининг ёши элликлардан ошган, тепакал, турқи совуқроқ одам эди. Хотини эса эрига қараганда анча ёш, боқишлари зийрак, ҳеч кимни назар-писанд қилмайдиган, камгап, айёр аёлга ўхшайди. Хўжайини унга хушомад қилади, бир сўз айтиб, аёлининг қошу қабоғига қарайди. Хотини қошларини кериб, сал жилмайиб ўтирса, гапини давом эттиради, қовоғини уйғудек бўлса, дарҳол тўхтади. Бундай пайтда бизнинг поччамиз хаёлга келмаган ёқдан бошқа мавзуда гап топиб, вазиятни юмшатишга тиришади. Ростини айтганда, уларнинг ҳамроҳлигида юриш зерикарли эди. Шунинг учун кўпинча биз хонамизда қолиб, ёлғиз поччамнинг ўзи сайрга чиқарди.

Бир куни поччамнинг кистови билан бешаламиз шаҳар чеккасидаги бир ресторанга бордик. Ресторан чуқур дара ёқасидаги қоянинг тагида эди. Қоя худди емакхона биносининг устига миниб тургандек қурилган эди. Ичкарига кириладиган эшикка етиб боргунча саксон еттита зинапоёси бор экан. Қизиқувчанлик билан санаб чиқдим.

– Йўлдошбой оға, аввал бу ресторанга кирганмидингиз? – деди поччам стулга ўтираётди.

– Ҳа, нимага эди? – деб қовоғини керди у. Поччамнинг бу саволи унга ёқмади. Ёш хотиннинг олдида ўзини камситилгандек сизди. – Мен ресторанма-ресторан юрадиган ароқхўр эмасман-ку, ошна!

– Кечирасиз, оға, сизга тўғри тушунтиролмадим шекилли, – деб тилёғламалик қилди поччам. – Мен ҳам бу ресторанга аввал ҳеч келмаган эканман. Фақат бир марта саёхатчилар билан келганимизда бўсағасидан қайтганмиз. Ўшанда бизга йўлбошловчилик қилган шу ерлик аёл бу рестораннинг тарихини айтиб берган эди.

У бу гапларни айтатуриб Йўлдошбой оғанинг навқирон хотинига қаради. Аёлининг бу тарихни билгиси келаётгани сезилди. Поччам ўзини хижолатпазликдан халос бўлгандек ҳис этиб, енгил тортди.

Бу орада официант қиз келиб, мрамар тошдан ва сополдан ясалган идишларни столга қўйиб кетди. Қизиқ. Чойнак-пиёлалар, пичоқ ва санчкиларнинг ҳам тошдан ясалгани мени ажаблантирди. Бу нарсалар рестораннынг тарихи ҳақидаги ҳикояни эшитишга бўлган қизиқишимизни янада оширди. Табиийки, поччамнинг кўнгли кўтарилди. Йўлдошбой оғанинг ҳам қовоғи очилгандек бўлди.

– Қадимги замонда шу тоғлар орасидаги водийда Дмитрий деган княз яшаган экан, – деб ўз ҳикоясини бошлади поччам. – Унинг ой деса юзи бор, кун деса кўзи бор Варвара исмли қизи бўлган экан. Қиз русга ҳам, кавказ қизларига ҳам ўхшамас, лекин томирида тоғли халқнинг қони жўш урган, қора кўзли, қора қошли, сарв бўйли, сулув жонона экан.

– Ишқ дардига мубтало бўлиб қолмадингизми, йигит?! – деди Йўлдошбой оғанинг аёли кулиб. – Бунча оғзингиздан бол томиб таърифляяпсиз аёл зотини! Ўзингизни зўрға тутиб тургандексиз-а?

– Йўғ-ей, янга! Мен бир муҳаббатли йигитман. Ишонасизми, йўқми, билмадим. Мана шу келинингизга уйланганимга етти-саккиз йил бўлиб қолди. Буни қаранг-ки, ҳалигача кечқурун у билан бир ёстиққа бош қўйиб ухлаб, тонгда яна уни соғиниб уйғонаман.

– Кўрдингизми? – деди аёл эрига ноз билан боқиб. Одамлар ўз аёлини нақадар яхши кўришади?!

– Мен-чи, сени соғиниб уйғонмайманми?

– Сизни ўзим зўрға уйғотиб оламан-ку.

Ҳамма гурр этиб кулиб юборди. Яна Йўлдошбой оғанинг елкаси қисилиб қолди. Бироқ бу гал поччам унинг кўнглини кўтаришга ҳаракат қилмади. Унинг аёли хурсанд эди. Поччам ўшандан маст бўлди.

– Уша князнинг қизига Афанасий деган кулол йигит ошиқ бўлиб қолади. Княз қизимни кулолга бермайман деб оёқ тираб туриб олади. Ниятига эриша олмаган ошиқ-маъшуқлар қўл ушлашиб мана шу баланд қоядан пастга сакрашган экан.

Княз қизи билан куёвининг хотирасини абадийлаштириш учун уларнинг жасади тушган ерга мана шу ошхонани қурдирибди. Унга “Мангу муҳаббат” деб ном қўйибди. Куёвининг ҳурмати учун жамики идиш-товоқларни тошдан ва сополдан ясаттирибди.

Поччам айтган бу афсонани тинглаб, Ошиқ билан Маъшуқ яна кўз ўнгимга келди. Уларнинг фожеали муҳаббатини унутишга қайта-қайта ҳаракат қилиб, эсламай юргандим. Яна ана шундай қайғули муҳаббат тарихи лоп этиб рўпарамдан чиқди. “Тавба! Нега буларнинг ҳаммаси ўзларини тоғдан ташлаб, ўлиб кетишаверади. Ўз жонига қасд қилиш жасоратмикин?”

– Ўз жонига қасд қилиш, бу – мардлик эмас! – деди поччам. Мен хаёлимдаги фикрни товушимни чиқариб айтиб юбордимми, деб чўчиб тушдим. – Муҳаббат учун курашиш керак. Ота-она барибир кечиради. Ўз жонларига қасд қилган севишганлар – иродасиз кишилар. Иродасиз инсонлардан мард авлод тўрамайди.

Кечқурун опачамдан поччам меҳмон қилган кишилар ким эканлигини сўрадим.

– Судя бўлса керак, – деди опачам.

– Хотини нега ўзидан ёш?

– Биринчи аёли вафот этган.

– Поччам нега унга хизмат қилаверади?

– Билмайман... Поччанг раҳбар, – деди опачам менга жўяли жавоб бера олганини ниқобламоқчи бўлиб. – Раҳбар кишининг душманлари кўп бўлади.

Бирор муаммо чиққанда Йўлдошбой оға керак бўлиши мумкин...

– Унда поччамнинг айблари бор экан-да?!

– Унақа дема, поччанг эшитса, хафа бўлади.

Ўшандан кейин мен Йўлдошбой оғани ҳам, унинг аёлини ҳам учратмадим. Поччам кўпинча ёнимизда бўлди.

Шу гап сабаб бўлиб овулга қайтганимиздан кейин кўп вақтга қадар поччамнинг ишини ўйлаб, душманлари унга қарши бош кўтаришларидан хавотирланиб юрдим. Лекин бундай воқеа бўлмади.

Тез орада мени келин қилиб тушириб кетишди. Шундан кейин поччам ва опачам тўғрисидаги барча гап-сўзлар мен учун ўтмишга айланди.

Поччамнинг муҳаббатга садоқати, айниқса опачамга вафодорлигини исботлайдиган яна бир воқеага гувоҳ бўлганман.

Бундан икки йил бурун намозшом пайтида телефон жиринглади. Ҳамма ташқарида мол-ҳолига қараб юрган вақт. Мен сигир соған челагимни газнинг ёнига қўйиб, энди сутни пиширишга уннаётган эдим. Уйда мендан бошқа ҳеч ким бўлмагани сабабли ўзим телефон гўшагини кўтардим.

– Ҳой, қиз! – деб ҳовлиқиб гапирди янгам телефондан. – Бийқиз бирдан қаттиқ оғриб қолибди. Энам билан аканг такси ушлаб кетишди. Сенга қўнғироқ қилишимни айтишди.

– Опачам қаерда ўзи, уидами?!

– Йўқ, тез ёрдам бўлимида.

Бошқа савол сўрашга тоқатим қолмади. Дарров қўйлақ алмаштирдим-да, қайнонамга бир оғиз нима гаплигини тушунтириб, йўлга чиқдим. Худога шукур, ҳозирги замонда таксидан кўп нарса йўқ, бошингни қашисанг, ғийқ этиб ёнингга келиб тўхтайдди. Йўлда машина кутишга кўп вақтим кетмади. Шундай бўлса ҳам Чимбой деганлари озмунча ер эмас. Етиб боргунимча қоронғи тушди. Келсам, онам, акам, поччам, опачамнинг қайнонаси эшикка ўйиб ўрнатилган туйнукка термулиб ўтиришибди.

– Опачам яхшими? – дедим энтиқиб.

Онам йиғлаб юборди.

– Кўрсатишмаяпти, билмаймиз. Яхши дейишади ёки кўнглимиз учун алдашадими? Мана буларга гаписам, тинглашмаяпти. Қизгинамнинг жасадини тиг билан ёришмаса, майлийди.

– Қўйсангиз-чи, она! – деб жеркиб акам берди. – Қаёқдаги гапларни гапирасиз-а! У тирик! Комада ётибди. Билдингизми?!

– “Кома” дегани нимаси?

– Беҳуш бўлиб, ухлаб ётибди, опа, – деб онамнинг тиззасига қўлини қўйди қудағайимиз. – Худо хоҳласа, яхши бўлиб кетади ҳали.

– Айтганингиз келсин, чироғим.

Бир пайт оқ халатли шифокорнинг олдига тушиб қудамиз келди. Ҳаммамиз ўрнимиздан турдик.

– Убайдулла оға, сиз шу ерда кутиб туринг, мен ўзим кириб, кўриб чиқайин, – деди ҳалиги шифокор.

Шифокор жонлантириш бўлимига кириб кетди. Мен бориб Убайдулла оғага салом бердим.

– Қудағай, бунча қаттиқ қайғурманг, ҳали отдек бўлиб кетади, – деб тасалли берди у онамга.

– Илойим, шунақа бўлсин-ей, бечора болам ҳали нимани кўрди!

Бир оздан кейин шифокор ёнимизга чиқди.

– Аҳволи яхши, кўзини очибди, ўзига келган.

– Худойим-ей, раҳму шафқатингга шукур, Худойим-ей! – Онам енги билан кўзини тўсиб, йиғлаб юборди.

– Ҳой, қўйинг, опа, эртага палатага кўчиришади. Ҳозир уйингизга бориб, дам олинг. Бугунча унга овқат керак эмас.

Убайдулла оға шифокорнинг қўлларидан ушлаб ўтинди:

– Иним, қизини бир кўрмагунча бу кампир тинч-хотиржам ухлай олмайди. Хонасига киришнинг ҳеч иложи бўлмаса, ғилдиракли каравоти билан манави туйнукнинг олдига олиб келиб, бир кўрсатинг.

Шифокор бир пас ўйланиб қолди.

– Оқсоқол, ўзим буларга ҳар куни тонг-сахардан тартиб-интизомни сақланг, деб буюраман, яна...

– Кам бўлманг, иним, мартабангиз баланд бўлсин, бир мартагина...

Шифокор чуқур нафас олиб, охири ичкарига қайтиб кирди. Биз ҳаммамиз бўйнимизни чўзиб туйнукка интилдик. Бир оздан сўнг мрамар тўшалган йўлақдан ғилдиракнинг шиғиллаб келаётган товуши эшитилди. Ҳаммамиз онамга йўл бердик.

– Чиро-ғим! Чиро-ғим! Тирикмисан? Худойим жонингни қайтиб бергани чин бўлсин!

Онам гапиролмай, бўғзига хўрсиниқ тикилиб қолди. Биз ҳам торгина туйнукка мўраладик. Опачам қаттиқ қўрқиб кетган экан.

– Яхшимисан?!

– Соғ-омонмисан?! – деб бирин-кетин чувиллаб берган саволларимизга фақат бошини қимирлатади. Кўзларидан оққан ёшлари сел бўлиб, чаккасидан оқарди. Бир зумда ранг-рўйлари ўчиб, юзлари чўлда қолган гулдек сўлинқираб қолибди.

– Энди кўп безовта қилманг, бир оз дамани олсин, – деди ҳалиги шифокор.

Ўша куни овқатланиб келганимиздан сўнг онам, мен ва поччам учаламиз тонг отгунча туйнукнинг олдига бедор ўтирдик.

Эртаси куни опачамни палатага кўчиришди. Менга унинг ёнида қолишимга рухсат беришди. Онам қизининг яхши томонга ўзгарганини, керак бўлса, аввалги ҳолатига келиб қолганини кўриб, кўнгли хотиржам бўлди-да, уйимизга қайтди. Акам тундаёқ кетган эди. Ахир, отам уйда йўл қараб ўтирганди-да. Уни бориб тинчлантирмаса, жондан азиз фарзанди касал бўлса, ич-этини еб ўтиради-ку.

Ўша куни кечқурунгача опачам билан иккимиз кўп гурунглашдик. У келин бўлиб тушган хонадонидagi мен билмайдиган янгиликлар ҳақида мағрурланиб сўзлаб берди. Опачамнинг ўз турмушидан кўнгли жуда тўқ эди.

Ҳамшира қизлар белгиланган соатларда бир неча марта унинг томирига игна санчиб, дори юбордилар, осма дори қуйдилар. Даволаб, хаста вужудни оғриқсизлантириш пайида бўлдилар.

Қош қорайган пайтларда даволовчи шифокор келди. Аёл киши экан.

– Қалайсан, синглим?! – деди опачам ётган кроватнинг чеккасига ўтириб. – Ҳаммани кўрқитиб юбординг-ку.

– Кечирасиз.

– Йўғ-ей, кечирим сўрама. Беморни даволаш – бизнинг бурчимиз.

У бўйнига осилган фонендоскопни қулоғига қўйиб, опачамнинг юрак уришини текширди.

– Яхши, – деди опачамнинг билагига боғланган танометрнинг дамини чиқараётиб.

– Неча экан? – дедим мен.

– Буни билишинг шарт эмас.

– Энди, синглим, сенга бир гапни айтишим зарур, – деди опачамга қараб. – Одамда иккита буйрак бўлади. Табиатнинг хатоси туфайли айрим одамларда учта буйрак битади, ҳатто тўртта буйраги борлар ҳам учрайди. Лекин бу яхши ҳолат эмас. Инсон соғлом яшаши учун иккита буйрак кифоя. Ҳаётда шундай ҳолатлар юз берадики, баъзан битта буйрак ишдан чиқиб, уни олиб ташлашга тўғри келади. Тирикчилик ҳамма вақтларда ҳам ҳамирдан қил суғургандек осон кечавермайди. Бу ҳаёт дейдилар, ахир.

– Менинг бир буйрагим ишдан чиққанми? – деди опачам шифокорнинг гапни узоқдан айлантрииб келадиганига тоқат қилолмай.

Шифокор аллақанча вақт жим бўлиб қолди.

– Айтаверинг, ишдан чиққанми?!

– Шундай десак ҳам бўлади, бироқ ҳозирча соғ! Аммо яна бир марта шундай оғриқ тутса, оқибати қайғули аҳволга олиб келиши мумкин.

Опачам ҳеч нима демай кўзларини юмди.

– Энди нима қилиш керак? – дедим мен чидай олмамай.

– Сен кими бўласан?

– Синглисиман.

– Синглиси бўлсанг, тушунтрииб айт, розилик берсин, битта буйрагини олиб ташлаш керак. Рози бўлса, жарроҳлик бўлимига кучирамиз.

Шундан сўнг ортиқча гапиришни истамадим, ўрнидан турди.

– Умуман кўрқма, – деди у эшикка яқинлашиб.

– Битта соғ буйрагинг иккаласининг ҳам вазифасини бажараверади. Бу табиий ҳол.

Шифокор чиқиб кетгандан кейин опачамнинг ёнига ўтирдим. Қўлларини бармоқларим орасига олдим. Пешонасига кафтимни босиб кўрдим. Иссиғи йўқ. Товушсиз йиғлаятими деб юзларини, қовоқларининг остини силадим. Негадир кўз ёшлари қотиб қолгандек, киприклари қуп-қуруқ эди. У онда-сонда кипригини қоқиб кўяр, гоҳида кўзларини очиб-юмарди, лекин у айни дамда оғир аҳволда эмас, чуқур ўй-хаёллар оғушида эканлиги сезилиб турарди.

– Опача, нима қиласиз? Битта буйрак иккаласининг ҳам хизматини баб-баравар бажаради, дейишяпти-ку...

Опачам саволимга жавоб бермади.

Бир соатлардан кейин поччам келди. Келибоқ опачамнинг ёнига ўтирди. Опачам зўрға турган эканми, кўз ёшларини юм-юм тўқди.

– Йиғлама, йиғлама! – деди поччам товуши титраб. – Шифокордан ҳаммасини эшитдим.

– Пайти келиб иккинчи буйрагим ҳам ишламай қолса, нима бўлади?

– Ундай бўлмайди, Бекзода! Ундай бўлмайди!

– Ҳаммангиз мени алдайсизлар. Ҳаммангиз! Шифокорлар ҳам, сизлар ҳам...

Мен уларга тасалли бериш учун бир сўз ҳам айтолмадим. Уша иккинчи буйрак ишламай қоладиган кун худди эртага келадигандай қайғу тоғи икки елкамни оғир эзиб бораверарди. Ота-онам, акамларнинг бу

аҳволдан хабарлари йўқ, улар кечаги шодлик ва шукроналик билан хотиржам яшаётган эдилар.

Уша куни опачам ярим тунгача йиғлаб чиқди. Менинг овутишларим, таваллоларим таъсир қилмади. “Ухлამасанг, қовоқ ёмон” дегандек алламаҳалда кўзим илинибди.

– Шаҳзода! Шаҳзода! – деб такрор-такрор чақирган товушдан чўчиб уйғондим.

– Ҳа! Ҳа! – деб опачамнинг ёнига югуриб бордим.

– Қўрқиб кетдингми?

– Йўқ-йўқ. Ухлаб қолибман.

– Мен ўлиб кетсам, поччангнинг аҳволи нима кечади?!

– Қаёқдаги совуқ гапни қўйсангиз-чи, ким айтади сизни ўлади деб?!

– Биладан, булар мендан яширишяпти. Шифокорнинг узоқдан талмовсираб гапиришига қараганда иккинчи буйрагимда ҳам хасталик борга ўхшайди.

– Ундай ўйламанг...

– Биласанми, синглим, поччанг менга шундай ўрганиб қолган: “Қаерда ичсам ҳам ҳеч бир чой сенинг дамлаганингдай бўлмайди”, – дейди. Мен бир дамлам чойни бир чўмич сувда қайнатиб, кейин чойнақдаги қайнаган сувга қуяман. Сўнг уни сочиқ билан дамини чиқармай ўраб қўяман. Беш дақиқадан кейин пиёлага куйсанг, ҳалиги чой сариқ ёғдек товланиб туради. Менинг ўрнимга келган одам шундай қилоладими?

– Ҳеч ким келмайди сизнинг ўрнингизга! Ўрнингиз ўзингизга буюрсин! Бу ўрин – абадий ўзингизнинг ўрнингиз!

– Поччанг ишдан келганида остонада кутиб оламан. Дастлаб бош кийимини, сўнг плашини ечиб кийим илдиригичга иламан. Бошмоғини тозалаб, жойига қўяман. Ювинаётганида сочиқни билагимга солиб, ёнида тураман.

– Уни намунча эркалатмасангиз? – дейман опачамга ёлғондакам қовоғимни уйиб.

– Эркак киши ёш боладек бўлади, унга алоҳида парвариш керак.

– Сиз ундан қандай иззат-хурмат кўрасиз?

– У ҳам мени шундай хурмат қилади. Тўй-ҳашамларга борганда уст кийимимни ечиб, жавонга илади, қайтаётганимизда эгнимга кийдириб қўяди. Бизнинг бир-биримизга кўрсатган меҳрибонлигимизга кўпчилик ҳавас билан қарайди. Лекин... шундай хушвақт кунлар ниҳоясига етиб бормоқда. Менинг куним битиб қолган, Шаҳзода! Сезиб турибман! Сен ҳам мени алдамай қўяқол.

– Бўлди, бас! Алдамайман! Тонг отса, уйимга кетаман!

– Мендан ўпкаладингми? Қўйсанг-чи, аввалги ўпка-гиналарингни ҳам унутдим, деб айт!

– Айтмайман! Нима, сиз розилик сўрамоқчимисиз?! Ўпкаладим! Ўпкаладим! Ҳали кўп ўпкалайман!

Опачам чидолмай, мийиғида кулди. Бу кулги қувончдан эмасди.

– Шуқурим! Сени шундай телбалигинг, ўжарлигинг учун яхши кўраман. Майли, ўпкалай қол. Сенинг ўпкалаганинг ҳам менга ёқимли.

Хуллас, опачам бир кулди, бир йиғлади, не азоб билан тонг отди.

Чошгоҳда поччам келди.

– Шифокорлар билан гаплашдим, – деди у. – Иккимиз бирваракайига жарроҳлик столига ётамиз. Сенинг

хаста буйрагингни олиб ташлашади, ўрнига менинг буйрагимни қўйишади.

– Нима, сиз биттагина буйрак билан яшайсизми? – деди опачам ажабланиб.

– Менга битта буйрак ҳам етади. Мен доимо машинада юраман, идорада ўтириб ишлайман. Сен эса... Оғир меҳнатнинг бари сенинг зиммангда, шахбозим. Сен кир ювасан, овқат пиширасан, бола боқасан, қолаверса, мени ҳам парваришлайсан. Сенга албатта, иккита буйрак керак.

– Йўқ, мен бунга рози эмасман! – Деди опачам тутоқиб. – Рози эмасман! Менга сизнинг соғлигингиз керак! Мен тақдирнинг ҳукмига розиман.

– Ундай дема, Бекзода! Сен менга кераксан! Сен фарзандларинг учун яшашинг керак.

– Ҳой, бу ерда нима гап бўлаяпти? – Эшиқдан кечаги шифокор аёл кириб келмаганида уларнинг “сен яшаб қол, мен кетаман” деб бир-бирларига ялиниб-ёлворишлари юрагимни эзиб юборган бўларди.

– Нима, буйраги оғриманган одам борми?! – Доктор иккаласини ҳам койий бошлади. – Эркак киши бўла туриб, хотинингизни кўндиришинг ўрнига уни беш бадтар хўрсинтириб ўтирибсиз. Тамом, нима бўлганда ҳам шикастланган буйракни олиб ташлашимиз керак. Бўлмаса, у турган жойида чирийдди. Ўлик аъзо тирик аъзо билан яшай олмайди.

Орадан икки кун ўтиб поччам димоғи чоғ бўлиб эшиқдан кириб келди.

– Келгуси ойнанинг бошида Ҳиндистонга кетамиз! У ёқда буйрагини алмаштирадиган донорлар бор экан.

Дабдурустандан айтилган бу гапга тушунмай, опачам ҳам, мен ҳам анграйиб қолдик.

Поччам бамайлихотир ўтириб, бизга ҳижжалаб тушунтирди.

Шундай қилиб улар Ҳиндистонга бориб келишди. Барча кўркувлару барча ташвишлар, рози-ризолашувлар энди эртақдек бўлиб, ўтмишга айланди. Опачам поччамнинг хизматлари учун жудаям миннатдор эди.

– Буйраги ҳиндий, ўзи қорақалпоқ.

Худо қайтиб берди бизни ёрлақаб! – дея поччам кўп вақтларгача ҳазиллашиб юрди...

– Шаҳзода! Ҳой, Шаҳзода?! Қаерларда юрибсиз?! – Бинонинг ёнидан келаётган ҳамшира қиз куйиб-пишиб қичқирди. – Сизни қидириб бормаган жойим қолмади.

– Мен борман. Қочиб кетмаганман, мана, ёнимда “куёв”им бор, – деди Шаҳзода аввалгидек ҳазилкашлик билан Нуржамолни кўрсатиб.

– Ахир, сизга доктор нима деб тайинлаган?

– Докторим ҳам ёнимда, мана.

– Қўй, унақа дема, бор, сени чақиришаяпти.

– Юринг, қон босимингизни текширишим керак.

– Хўп, унда мен кетдим, дугона, – деди у Нуржамолнинг елкасига секин уриб. – Орқамдан ясовул келди-ку.

– Эртагинг шу билан тамом бўлдими?

– Тамом бўлди. Худди билгандек вақтида келди-ей ҳамшира. Ҳангоманинг белига тепмади.

– Юринг, юринг, – деди ҳамшира қистаб.

– Қалай, эртагим ёқдими?

Нуржамол мийигида кулди, бироқ индамади.

– Ҳа, ёқмадими?!

– Эртага айтаман. Бор, сени кутиб қолишди.

Шаҳзода Нуржамолдан бундай жавобни кутма-

ганди. Кулимсираб турган чехраси дарров жиддийлашди. У худди бир нарсани унутиб қолдиргандек ҳамширанинг орқасидан ноилож эргашиб борар эди.

Ҳамшира ҳикоянинг белига тепмаган билан “хулоса”нинг белига тепган эди. Шаҳзода поччаси билан опачасини бугунги куннинг Ғариби ва Шоҳсанами бўлишди деб мақтаниб қўйгандан сўнг буни исботлаш учун ҳикоясини китобийроқ қилиб, баъзи ўринларда ҳақиқатдан кўра оширинқираб сўзлаб берган эди. Негадир у Нуржамолдан кутган жавобини ололмади. Вақти-вақти билан назар солганда унинг оддий гапни тинглагандек безътибор қулоқ солаётганини сизди. Шаҳзода “суҳбатдошим “ҳозир таъсирланади, ҳозир ҳайрон қолади” деб ҳикояни сўзлашда давом этарди. Лекин ундай бўлмади. Ҳатто поччаси жарроҳлик столига ёнма-ён ётиб, битта буйрагини аёлига бермоқчи бўлганида ҳам ҳаяжонланмади. Буни ҳам одатий ҳол сифатида қабул қилди. Нуржамол самолётда келган Нуржамол эмас, хонасига хавотирланиб излаб борган меҳрибон дугона эмас, қандайдир совуққон ва қаҳрли аёлга, бир сўз билан айтганда, тушунарсиз бир жумбоққа айланиб бораётган эди.

– Поччанга раҳмат, опачанга ҳавасим келаяпти, – деб бир оғиз сўз айтганида олам гулистон эди. Йўқ, у бундай демади. Эртага айтаман деб Шаҳзоданинг кўнглига ғулғула солиб кетди. “Нимани эртага айтади?”, “Ҳикоясининг қаерини хато айтди?”, “Мақтайман деб лоф қилиб юбордимикин?” Мана шундай ўйлар унга сира тинчлик бермасди.

Эртасига эрталаб учрашганларида унинг: “Вой, кечаги ҳикоянг менга қаттиқ таъсир қилди-ей”, – деб саломлашишдан ҳам аввал тўлқинланиб фикрини айтишини кутди. Йўқ, ундай бўлмади. Аксинча, иккаласи ҳар галгидан кўра совуқроқ сўрашишди.

Чой ичаётганларида Нуржамол унга эътибор ҳам бермади. Рўпарасидаги хоразмлик эр-хотинлар билан аллақандай бўлмағур гапларни гурунглашиб ўтирди. Ҳозир бунинг мавриди эмас эди. Шаҳзоданинг тепа сочи тикка бўлди. Ташқарига чиқишсин, кўрадиганини кўради! Шаҳзода бировдан панд еб юрадиган хотин эмас.

Лекин бунинг мавриди келмади. Чойни ичиб бўлиб, энди дуо қиламиз деб тарадудланаётганларида Нуржамолнинг қўл телефони жиринглади-да уни қулогига тутиб, ташқарига шошилди. Шаҳзода унга эргашмоқчи бўлди, бироқ шерикларидан уялди. Шунда ҳам бошқалардан аввалроқ фотиҳа қилиб, ташқарига чиққан эди, Нуржамол йўқ. Калхат олган жўжадай ҳеч қаерда кўринмайди.

Тушликда ҳам аҳвол шундай бўлди. Нуржамол Шаҳзодадан ўзини олиб қочишнинг турли йўллари топди. “Турмуш кўрмаган бўлса ҳам, юрт кўрган шум аёл экан” деб Шаҳзода унга сиртидан баҳо берди.

У кечки овқат пайтида вазиятни қўлдан бой бермади. Эшикнинг бўсағасида кутиб турди. Энди кутилиб бўпти.

– Ҳа, қиз кутган йигитга ўхшаб нима қилиб турибсан?! – деб зўрма-зўраки илжайди Нуржамол эшиқдан чиқаверишдаёқ.

– Ҳой қиз, сенинг мендан ололмай юрган қасдинг бормиди?! – Шаҳзода унинг билагидан қўлини ўтказиб олиб, йўлак ёқасидаги ўриндиққа қараб тортиди.

– Сенда қанақа қасдим бўлсин, ахир? – Нуржамол унинг нима демоқчи бўлганини билиб турса ҳам,

жўрттага ўзини тушунмаганга солди. Бу Шаҳзодага қаттиқ ботди.

– Ундай лўлилик қилма! Бу сенга ярашмайди. Мен сенинг феълу атворингни самолётда келаётганимиздаёқ сув қилиб ичиб олганман. Айт қани, нега мендан нукул қочиб юрибсан?

– Қанақасига қочиб юрибман? Эрталаб сен билан бирга нонушта қилсам, тушда бирга овқатлансам, кечқурун...

– Олифтагарчиликни қўйсанг-чи, ҳой хотин?

– Бировнинг уйдан чиқмаган қизини хотин дема!

– Ундай товламачилик қилма! Мен ҳам бир кам қирқ ёшни бешиқда ётиб яшаганим йўқ. Сенга менинг ҳикоям ёқмай қолдимми, ҳали? Айт, поччам ёқмадимми, опачам? Эртага айтаман дегандинг-ку!

– Менга ёққан-ёқмаганини билишинг шунчалик зарурми?

– Зарур! Мен бекордан бекорга шунча жағирганим йўқ! Сенда турмушга ҳавас уйғонсин, муҳаббат лаззатини кўз олдинга келтиргин дедим. Сен эса... радиодан сўнги хабарларни эшитгандик бўлдинг, холос.

– Балким, менга шу тарзда таъсир қилгандир.

– Ўҳҳ! Шундай одамларни ёмон кўраман-да. Ичимдагини топ деб турган. Менга ўхшаб дангалини айт-да қўй!

– Хафа қилиб қўйсам, нима қиласан?

– Хафа қилсанг, қилибсан-да! Осмон узилиб, ерга тушармиди?

– Юр, ўтирайлик.

Шаҳзода уни жиндай бўлса ҳам юмшатганидан кўнгли тўлиб, дарров яқинидаги скамейкага ўтиришга ҳозирланганди, Нуржамол кўлидан тортиб қолди.

– Нарироққа борайлик.

Улар дам олувчиларнинг қадамидан холисрок, хилват жойга бориб ўтиришди. Шаҳзода дугонасига “Энди гапирарвер” демоқчи эди, яна талтайиб кетмасин деб индамади. Табиатига ёт сабр билан Нуржамолнинг гапларини кутди.

– Сизнинг отангиз шундай яхши одам экан, – деди Нуржамол бир оз вақт ўтгач. – У жуда оқ кўнгли, самимий ва содда қорақалпоқ. Акангнинг кимлигини айта олмайман. У ҳақда етарли сўз гапирмадинг. Янганг қайнонасига ёқаман деб, ўз фикри, ўз ички қиёфасини йўқотиб қўйган аёл.

– Менинг онамни нима, жуда шафқатсиз деб ўйлайсанми?

– Йўқ, ундай эмас. Онангизни ўта ақлли, етти ўлчаб, бир кесадиған, аввал ўйлаб, кейин сўйлайдиған, ҳар бир воқеага зийраклик билан баҳо берадиған ақл-фаросатли аёлга ўхшатдим. Сизлар негадир онангизга тортмагансизлар. Опачанг билан икковингиз – қуйиб қўйгандек отангизнинг ўзисиз. Сал нарсага таъсирланасиз, оддий нарсага қувонасиз, хафа бўлишингиз ҳам осон. Сизларни алдаш – ёш болани алдагандек осон.

– Йўғ-ей!

– Бу билан сизларни ёмон деётганим йўқ, сизларнинг бегубор, оқкўнгли эканингизни айтаяпман.

– Поччамга ўт, поччамга!

– Поччанг... Айнан ўша одам опачангга муносиб эмас.

– Ҳа, нега?! – Шаҳзода кўрқиб кетди.

– Онанг биринчи марта Бекзодага айтган-ку “Қуёвинг сув юқтирмайдиган фирибгар бўлмаса, гўрга эди” деб. У поччангнинг ким эканлигини ўшандаёқ бил-

ган. Лекин поччанг ҳақида мен бошқачароқ фикрдаман. Сув юқтирмайдиган фирибгарнинг феъли-хулқи сиртига чиқиб туради. Уни бир-икки гаплашгандаёқ билиб олсан. Сенинг поччанг эса, Иккинчи жаҳон уруши пайтидаги ўрис жосусига ўхшайди. Уларнинг жосуси киноларда охириги дамгача немисларга ўзини сездирмайди-ку. Поччанг ҳам шундай. Бироқ у – аёл муҳаббатининг жосуси. Поччанг билан бир-икки марта суҳбатдош бўлган аёл уни яхши кўриб қолганини ўзи сезмай қолади. Уни кўрмаса, соғина бошлайди. Лекин поччанг қувончини ошкор этмайди. Аёлни интизор қилишда давом этаверади. Аёл алданиб қолса ҳам уни гуноҳкор қилмайди, ўзини айблайди. У эса, тиниб-тинчимас балиқчига ўхшаб ҳали бир кўлга тўр солади, ҳали бошқа бир дарёга қармоқ ташлайди. Унинг тўри ҳеч қачон сувдан ўлжасиз чиқмайди.

– Унда ғирт бузук бўлди-ку.

– Ундай гап оғзимдан чиққани йўқ. Сени ўшанда нега курортга олиб кетишганди? Бу фикр дастлаб кимдан чиққанди?

– Опачамдан.

– Ҳечам-да. Унга поччанг ақл берган. Сабаби сен ўша вақтда энди палакнинг остидан сарғайиб кўзга ташланиб келаётган хушбўйгина ҳандалак эдинг. Сен увиз эдинг! Сен қаймоғи олинмаган сут эдинг! Шунинг учун у юрагинга кўл солиб кўргиси келди. Сенга дам олиш кунлари давомида ёқиб қолишни ўйлади. Келажакда унинг уйида ётиб, ўқишга киришингни кутди.

– Йўқол-ей! У менинг поччам-ку.

– Ҳаётда шундайлар йўқми?

– Бўлса, бордир! Лекин менинг поччам ундай одам эмас. Юқмайдиган қорақуяни суртаверма!

– Майли, мен сени ишонгин, деб мажбурламайман. Бу менинг одамни синаш борасидаги ягона фикрим. Барибир, сенга шуни айтишим керак, поччанг бир ўқ билан уч-тўртта қуённи ота оладиган мерган. У сенга ёқиш билан бирга поезддаги қорачой қизларга ҳам таъсир қилишга улгурди. “Борган еримда учрашиб қоларман, бўлмаса гапга қўшилар” деган ёмон ният бор эди унинг уйида. Шунинг учун у йўқ жойдан Ачук билан Маъшуқ афсонасини ўйлаб топди.

Кавказ халқида бундай афсона йўқ. Ҳеч қандай дарё Маъшуқ тоғини айланиб оқмайди. Подкумок деган биргина дарё бор – Ачук эмас. Қолаверса Маъшуқ – қиз болаларга муносиб исм. Бунга поччанг эътибор бермаган.

– Бунча тирноқ остидан кир изламасанг! Кин ва ғараз билан гапирасан-а! Сен ўзи мен билан келган Нуржамолмисан, ёки...

– Ўшаман, ўшаман! Айтма, десанг, айтмай қўй-вераман.

– Айтавер, энди айтмаган ниманг қолди. Қўлинг билан бориб ушлаб исботламасанг, бошқа ҳаммасини аниқладинг-ку... Судья билан ош-қатиқлигини қандай таърифлайсанг? Бу ҳам аёли сабаблими?

– Ҳа-да! Аслида у судья эмас, судья деб опачангни алдаган.

– Буни қаёқдан биласан?

– Судьялар ноқонуний ҳамда одамларга эриш туюладиган ишларни қилмайдилар. Поччанг уни тўсатдан кўриб қолган. Қараса, аёли жуда ёш. Орасида йигирма-ўттиз ёш фарқ бор. Барибир бу аёл унга қаноатланмайди, унга вафодор эмас, деган хаёл кечган кўнглидан. Шунинг учун уларга яқинлашиб, бирга сайр

қилган, бирга улфатчилик қилган. Унинг мақсади ёш аёлнинг юрагини забт этиш эди.

– Сенингча забт эта олдимми?

– Забт эта олди.

– Сен поччамни биратўла кўк эшакка чаппа миндирдинг-ку. Уни бевафога чиқардинг. Мен сўзларингнинг ҳеч бирига ишонмайман. Агар опачамнинг муҳаббатига содиқ бўлмаганида жарроҳлик столига ёнма-ён ётиб, битта буйрагини беришга рози бўлармиди?!

– Сен шунга ишондингми?

– Ҳа, нега ишонмайин?

– Опачанг ҳамми?

– Опачам ҳам!

– Биламан, опачанг сендан ҳам соддароқ. Лекин бир нарсани билиб қўйгин, ҳали бу ҳолат бизда тажрибада умуман учрамаган.

Шаҳзода бир зум сўзсиз қолди. Поччасига нисбатан Нуржамолнинг назари билан қараб кўрди. Лекин нима бўлганда ҳам уни ёмон кўра олмади.

– Сен нимага уни ёмон кўриб қолдинг? – деди у Нуржамолга ачиниб. – Сенга ҳеч қачон ёмонлик қилмаган-ку. Керак бўлса, дунёда Нуржамол деган аёлнинг борлигидан ҳам беҳабар у!

– Мендан хабари бўлмагани яхши. Мени билганида мен ҳам унинг гипнозига тушиб қолармидим.

– Сен қандай ёмонласанг, шундай ёмонлайвер, мен барибир поччамни ёмон кўролмайман. Агар опачам бошқа бировга текканида бугун битта буйрагини олдириб, яна бир фалокатли кунда иккинчи буйраги ҳам шикастланиб, ҳаётдан бевақт кўз юмишига сабабчи бўлар эди. Поччам эса, опачамнинг умрини узайтирди. Ҳиндистонга олиб бориб, беш минг долларга буйрагини алмаштириб келди. Йўл харажатини айтиб ўтирмайин. Бу нима? Бу ҳам кўзбўямачиликми?

– Кўзбўямачиликмас! – деди Нуржамол ажабланмасдан. – Поччанг пул кўп. Бекзоданинг буйраги баҳонасида ўзи ҳам чет элларни кўриб келишига қувонган.

– Бас қил! Сендан воз кечдим! Сендай дугонам йўқ менинг! Сенинг тилингда илоннинг захри йиғилган экан!

Шаҳзода аччиқланиб ўрнидан туриб кетди. Икки қадам юриб, тўхтади. Нуржамолнинг кечирим сўрашини кутди. Лекин ундай бўлмади. Нуржамол “Дугонамни хафа қилиб қўйдим” деб ўйламади. У шунчаки ҳақиқатни бетга айтгандек айбсизлигини ҳис этиб, парвойи палак ўтирарди. Шаҳзода бир оёғида айланиб, орқасига ўгирилди.

– Отаси тўғрисида ҳам бир нима дерсан?

– Отаси ҳақида нимаям дердим? Кекса киши бўлса?

– Йўқ, айтавер! “Ёмон чинини айтаман деб, сирини айтади” деганлар. Мен ҳаммасини қўлга тушириб, айбини айтиб бердим-ку. Айт! Айтавер! Айтгандай, бизнинг ҳанги эшак ҳақида ҳеч нима демардингми?

– Мен сенинг мана шунақа хафа бўлишингни билиб, ўзимни опқочиб юрган эдим. Ўзинг орқамдан эргашавериб, ҳоли жонимга қўймадинг. Мени Худо шунақа қилиб яратган. Тўғриси айтиман. Бировларга ўхшаб, кўзингча мақтаб, изингдан ғийбат қилмайман.

– Хўш, бизнинг қудамиз қанақа одам экан?

– Яна дард устига чипқон бўлсинми?

– Бундан ҳам бадтари борми ҳали! Айтавер, бўларинг бўлди-ку ўзи!

– Қудангиз ҳақида Ойзода чечангизнинг фикрига қўшиламан.

– Бу ғийбат-ку!

– Ҳар қандай ғийбатнинг тагида ҳақиқат ётади.

Бўрттириб айтилганда у ғийбатга айланади.

– Демак, у ҳам сув юқтирмас фирибгарми?

– Фирибгарми, фирибгармасми, билмадим, лекин унинг ҳам аёл юрагининг “жосус”и эканига ишончим комил. Азима опа яхши аёл, лекин у довдираган пайтида илоннинг оғзига ўзи бориб тушган полапонга ўхшайди.

– Майли, у ёғи билан ишим йўқ. Лекин у кишининг сахийлиги, меҳмондўстлигини жиндай бўлса ҳам тан оларсан?!

– Тан олмайман! У сахий эмас. Отанга қимматбаҳо қоракўл мўйнали пўстин кийғизганига сахий деяпсанми? Ҳечам-да! Ахир, у пўстинни отанга кийғизмай, кўчага улоқтирадимми? Пўстинни унга атаб тиктирган эмас, қоракўл теппакни ҳам. Ўша сарполар қудангизга пора учун берилган. Қудангиз ўз вақтида катта амалдор бўлиб ишлаган. Бировларнинг ишини битириб берган. Шунинг миннатдорлиги эди бу буюмлар. Ҳозир ҳеч ким пўстин киймайди. Бозорга чиқариб сотишга уялади. Шунинг учун отангнинг эгнига ёпиб, яхши отли бўлгиси келган. Лама пальтоларнинг ҳам тарихи худди шундай. У пул сарф қилиб, нарса сотиб оладиган одам эмас.

Шаҳзода орқасига қайтиб келиб яна скамейкага ўтирганини сезмай қолди.

– Балки...

– Биламан, у яна янги йил олдидан тўкин-сочин дастурхон ёзиб, меҳмон кутар экан. Бу, сенингча, сахийликми?

– Унда нима?

– Бу садақа! Қудангиз биринчи хотинининг ўлими туфайли виждон азобида яшамоқда. Тўғри, унинг қўли қон эмас. Лекин унинг юраги қон бўлиб ётибди. У қаригани сайин билиб-билмай қилган гуноҳлари учун Худодан кўрқаяпти. Буни ўзича тавба-тазарру қилиб, садақа билан ювмоқчи. Лекин миннат билан берилган садақа қабул бўлмайди. Биласанми, бир кун эмас бир кун бундай қисмат поччангни ҳам кутиб турибди. Ўшанда менга “авлиё экансан” деб айтасан.

– Сендай авлиёдан ўргилдим! – Шаҳзода шахд билан ўрнидан турди. – Иштонимнинг ичидаги тарғил мушугим ортиқ! Оғзим бор деб саннайверасанми?

У тез-тез юриб Нуржамолдан узоқлашди.

– Шаҳзода!

Шаҳзода эшитдимми, эшитмадимми, ҳарҳолда жавоб бермади.

Нуржамол скамейкада бир оз ўтириб қолди. Шаҳзоданинг кўнглини қавартирганидан аста-секин пуншаймон бўла бошлади. Шаҳзода бу ҳақиқатни билмай яшагани афзал эди-я. У ҳамма одамларни ўзидек кўрадиган, ҳеч кимдан шумлик кутмайдиган, оққўнғил, ҳалол аёл эди. Нуржамол уни ҳаётга оғоҳлик билан назар солишга ўргатмоқчи бўлди. Лекин мисолни ёмон жойдан олди. Ахир, бу мисол адабиёт эмасди-да. Жонли ҳаёт эди у. Фариштадек покиза деб билган поччасини одам суратидаги шайтонга айлантирди. Отаси умри давомида елкасига киймаган пўстинни сарпога берган қудасини нималар деди-я... “Сен нотўғри иш қилдинг, Нуржамол! Дугонанг ич-этини емасин десанг, ортидан бор! Кечирим сўра! Йўқ, сўрамайман! Унда мен ўзимга ўхшамай қоламан! Унда мен юзаки Нуржамолга айланиб қоламан!”

Нуржамол қош қорайганда хонасига кирди. У эшик ортида ўзи уч-тўрт кундан буён интизор кутган одамини кўрди. Кўрдию, қувониб кетди. Агар бошқа пайт бўлганида қувонмас эди. Бугун унинг кўнглига малҳам бўладиган биров керак эди.

Бу меҳмон унинг хаёлида алғов-далғов бўлиб ётган оғир ўйларни тумандек тарқатиб юборди, дафъатан кўзлари қуёшдек чарақлаб кетди.

* * *

Эрта тонгда Нуржамолнинг эшиги тақиллади. Очди. Остонада сафар сумкасини кўтарган Шаҳзода турар эди.

– Ҳа, тинчликми? – деди Нуржамол ҳайрон бўлиб. Шаҳзода жавоб бермасдан ичкарига кирди.

– Сендан кечирим сўрагани келдим, – деди диваннинг ёнига сумкани қўйиб.

– Нега?

– Кеча сенга ёмон гап айтдим. Тарғил мушугимга тенг қилдим.

– Мен сенинг ўрнингда бўлганимда ундан ҳам оғир гап айтган бўлардим.

– Умуман менинг ўрнимда бўлма. Мен – оғзи полвон, бир қоп ёнғоқдек шаққиллайдиган аёлман. Сен эл кўрган экансан! Одамни синаб билар экансан! Сенга ҳавасим келди! Мен тун бўйи кўксимни ерга босиб, ўйланиб чиқдим. Улар хаёлимда спектаклда рол ўйнаётган актёрларга ўхшаб кетди. Ҳаммаси ясама бўлиб туюлди. Сен мени шунга ишонтирдинг. Гапирётган пайтингда сени итнинг этидан бадтар ёмон кўрдим. Лекин ақл тарозусига тортиб кўриб, сенинг ҳақ эканингни англадим.

– Бу гапларни қўй, Шаҳзода. Ҳақиқатни гапирман деб мен ҳам шафқатсизлик қилибман. Ҳақиқат қалампирга ўхшайди, дугона. Лекин у ҳам меъёрдан ортиқ бўлса, юрагингни ўртайди. Овқатга борганимизда мен ҳам сендан кечирим сўрамоқчи эдим.

– Мен овқатга бормайман.

– Ҳа?

– Кўриб турибсан-ку, уйга қайтаяпман.

– Нега? Тинчликми?

– Тинчлик. Тунда опачам кўнғироқ қилди. Бонка ёпишга ёрдам бер, деди. Икки юзта бонка тайёрлаб қўйган экан. Поччанг келгандан кейин икковимиз Анталияга борамиз, деди.

– Поччанг қаёққа кетибди?

– Бир ҳафтага фавқулдда вазиятлар бўйича ма-лака оширишга кетибди. Андижонга. Дугонажон, овулга қайтганингдан сўнг уйимизга қидириб бор. “Йўлга чиқдим” десанг, бас. Чимбойнинг постида кутиб оламан. Борди-келди қилайлик. Сен менга жуда ёқиб қолдинг. Овулда мен билан боришли-келишли хотинлар кўп. Лекин барини бир жойга йиғсанг ҳам сендек бўлишолмайди. Улар ҳаво десанг, ҳаво дейди, наво десанг, наво дейди.

Бирдан ваннахонада сувнинг шовуллаши эшитилди. Шаҳзода чўчиб тушди.

– Ким бор?

– Биров, – деб кулди Нуржамол.

– Келдими? – деб шивирлади Шаҳзода.

Нуржамол кулиб бошини эгди.

– Нўхталанибсан-да!

– И-ихм!

– Бахтлимисан?

– Бахтлиман! Кечикиб бўлса ҳам...

– Муҳаббатнинг эрта-кечи бўлмайди. – Шаҳзода ванна тарафга ўғринча қараб-қараб қўйди. – Энди сенга айтадиган гапим – уни умуман қўлдан чиқарма. Сенинг ёшингда боши очиқ эркакни топиш қийин. Энг муҳими – изингдан битта қора юмалоқ эргаштириб ол. Юрт нима деса, деяверсин. Айтиб-айтиб, охири унутади.

Ваннахонанинг эшиги очилди. Шаҳзода дарров ҳайрат бармоғини тишлади. Белидан юқориси яланғоч эркак киши қўлидаги кичкина сочиқнинг четини бармоғига ўраб, бошини пастга эгиб қулоғини чуқилаб келаверди.

Шаҳзода унга нигоҳи тушганида бирдан кўзлари косасидан чиққудек олайиб кетди.

– Почча-а!!! – деди алланечук овози бўғилиб.

Эркак турган жойида тошдек қотиб қолди. Нуржамол ҳайрон бўлиб, бир раҳбарига, бир Шаҳзодага тикилди.

Шаҳзода сумкасини ердан юлқиб кўтарди.

– Сен авлиё экансан! – деди Нуржамолга кўзларини пичоқдек қадаб. – Охири гипнозига тушибсан-да!

У эшикни тиззаси билан бир тепиб очиб, кўздан ғойиб бўлди.

* * *

Аэропорт ходими кечикиброқ рўйхатдан ўтган ўнтача йўловчини ҳаво кемасига олиб чиқди. Улар қўлларига чипталари бўйича ўз ўринларига жойлаша бошлашди. Нуржамол қўлидаги чиптага қаради. Ўрни 21 “С” экан. Не кўз билан қарасаки, 21 “В” жойда Шаҳзода ўтирарди. Нуржамолга кўзи тушди-да, юзини ўгириб олди. Нуржамол бўйинини чўзиб мўралаб, самолёт ичидан бошқа бўш жой қидиргани, бари банд экан. Ноилож ўз жойига келиб, омонатгина чўқди.

Самолёт ҳавога кўтарилиб, ўз йўналишига тушгандан кейин Шаҳзода ўрнидан туриб, ҳожатга чиқадиган одамдек салоннинг орқа томонига кетди. Шу кетгани бўйича то манзилга етгунича ўрнига қайтмади.

Бир-бирларининг сирини ўзларигина тушунадиган ушбу икки аёл елкаларини зилдек юк босиб, самолётдан тушишди.

**Қорақалпоқ тилидан
Рустам Мусурмон таржимаси.**

Нега бунга жилидир сўзлаётганлар

* * *

Шундай яшасанги, шундай яшолсанг,
Армонсиз ўлолсанг исталган лаҳза.
Яна шундай яшар эдим, деёлсанг,
Мабодо юз бора тугилсанг қайта.

Ёмғирлар остида гурласа қалбинг,
Қалбингга қўшилиб ёнса ёмғири.
Майлига, кўп бўлса гуноҳинг, айбинг,
Бегона бўлмаса сенга ҳеч бири.

Сен қуёш устида қуёш бўлолсанг,
Унга баҳи этолсанг ҳарорат, ҳаёт,
Ва нега борлигинг англаб билолсанг,
Ҳамда борлигингга айтолсанг раҳмат.

Шамоллар ортингдан эргашиб юрса,
Билмасанг қўрқув не, нимадир ҳадик.
Қудратинг, чархланган ҳисларинг ила
Ҳар лаҳза ўлимга бораверсанг тик.

Шундай яшасанги, шундайин дилдан,
Исталган лаҳзада бахтли ўлолсанг.
Лоақал қалбингда шу орзу билан
Тўхтаб, яшамайин туролсанг.

* * *

Неча ойлар ўтди, фасллар ўтди,
Эҳтимол, минг-минглаб асрлар ўтди.

Билмам, соғинмадим ёки соғиндим,
Севгилим, оғриндим, тинмай оғриндим.

Севгилим, оғриндим, бир роҳат туйдим,
Сенли гамларимни қувониб суйдим.
Ҳамон эскирмаган, ёш ва бокира –
Ҳамон жуда гўзал сенли хотирам.

Қанча бугунларни гижимлаб отдим,
Отдиму кун излаб тўрт томон чопдим.
Фақат хотирамга тушганда йўлим,
Севгилим, мен сенда умримни кўрдим!

Севгилим, мен вақтлар ичра адашдим,
Севги лим не бахтлар ичра адашдим.
Сенли бир лаҳзамга икки дунёмни
Алмашдим, алмашдим, алмашдим...

* * *

Сен баҳорни севмагин ортиқ,
Сен баҳорга ишонма зинҳор.
Кўнглимизга шивирлаб нозик,
Не кўйларга солмади баҳор.

Бизга ҳижрон солмасди ҳадик,
Чўт эмасди дунёнинг дарди.
Бардош ила эмланган эдик,
Телбаликка, севгига қарши.

Ойдин Нисо – 1980 йилда Самарқанд вилояти Пахтачи туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг журналистика факультетини тамомлаган. “Менсизлик”, “Номсиз”, “Қайтиш”, “Ҳовур” каби шеърӣ тўпламлари чоп этилган. Айна пайтда Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи муҳаррири.

Хазонрездан саргаймай ўтдик,
Қаҳратондан чиқолдик омон.
Биз баҳорда ўзни унутдик,
Биз баҳорга тутилдик ёмон.

Нозик букиб бардошимизни,
Не кўйларга солмади маккор.
Кўй, тўкмайлик кўзёшимизни,
Бизда айб йўқ, гуноҳкор баҳор.

* * *

Билмам, балки муҳаббатмидинг,
Борлигимни ишғол этган ҳис.
Ўта ўтли ҳарорат эдинг,
Ва покиза эдинг сен сўзсиз.

Сен мени еб улғаяр эдинг,
Улғаярдинг сен мени туғиб.
Боламмидинг ё онаммидинг,
Сени сира бўлмасди ўқиб.

Бизга совуқ боқарди ҳаёт,
Ёнимиздан пуфлаб ўтарди.
Сени менга ўрардим асраб,
Ва қўшилиб ёниб кетардим.

Тотли эди сен берган озор,
Семург янглиз қулдан тўрардим.
Сенинг ила ёнай деб такрор,
Энди ўзни сенга ўрардим.

Сенинг ила юрагим тўлиб,
Сен туфайли кўнглим тўлмасди.
Оғир эди сен-ла тириклик,
Сенсиз эса яшаб бўлмасди.

Ўта ўтли ҳарорат эдинг,
Ва покиза эдинг сен сўзсиз!
Сени тирик олиб кетай деб,
Мен ўзимни ўлдирдим, эй Ҳис!

* * *

Сенинг жонинг оғрир,
оғрийди кўнглим,
Ҳаққим йўқ
хавотир олмоққа сендан.
Сени йўқламоққа,
борламоққа ҳам,
Ҳатто
ранжимоққа ҳаққим йўқ бундан...

Балки оғригансан
мени соғиниб,
Ҳаққим йўқ
кўнглиннга бўйлаб кўрмоққа.
Ҳаққим йўқ йиғлашга
сен деб оғриниб,
Ва ҳатто
бу ҳақда ўйлаб кўрмоққа.

Ҳаққим йўқ ишларга
кўмилгим келар,
Айтгил, нима қилай
мен ҳадсиз одам.
Сенли орзуларга
чўмилгим келар,
Ҳақдан сўролмаيمان
мен ҳақсиз одам.

* * *

Сен бор эдинг...

Фош этарди мени
бешафқат баҳор,
Мушки анбарларин
сепиб куларди.
Дилдан тошар эди
тутқин қўшиқлар,
Мен чўкиб ўлардим,
чўкиб ўлардим.

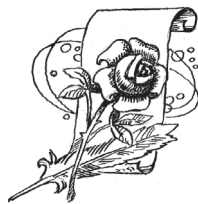
Сен бор эдинг...

Бахт ила бахтсизлик
чегарасида
Ўт қилиб қаларди
мени қаҳратон.
Унсиз фарёдлару
юррак сасидан
Безиб
кўзларини очарди осмон.
Сен бор эдинг...

Эритиб ўйнарди
ҳисларни қуёш,
Алар уммонида
оқарди куним.
Сен бор эдинг,
мени этишарди фош,

Ўзимники эди
менинг мазмуним.
Сен бор эдинг...

Ҳа, ҳамон
тесқари айланмай яшар,
Бунда гала-говур,
ҳеч кимсиз қутб.
Фақат шафқатлидир энди
фаслар,
Менга шафқат қилар
мени унутиб.

* * *

Кўнгил сўраяман кўнгилсиз кунда:
Нега кўнглинг қолди?
қаерда қолди?
Кўзим халқобида нилуфар унган
Минглаб юракларга гулгула солди:
узиб берсам,
гуноҳимни ёпарми?
қолган кўнглинг менга чопарми?

Мендан нима ўтди?
қай тараф ўтди?
Олиб кетдимми у қолган кўнглингни?
Мени қузатиб қўй, ўзимга қайтиб,
қайтарайин мендан ўтган ҳар нени.
Гар қайтарсам,
ярим кўнглинг тўларми?
Менга кўнгил берсанг бўларми?

* * *

Сен яхшироқ қара, ҳаммаси яхши,
Қор-ёмғир, қуёшсиз – фаслсиз куним.

Елвизак елмайди, қулаб тушмайди
Тирговуч тиралган яримта кўнглим.

Манглайим кўрсатиб голибман, жўра,
Тузсиз деб топилса гар юрак сўзим.
Тарвузим қўлтиқдан тушмайди сира,
Ташлаб юбораман уни мен ўзим.

Нега ишонмайсан? Ҳаммаси яхши,
Бўм-бўш умрим ҳаққи ичаман қасам!
Тўлдиргулик ҳеч йўқ, мабодо тўлса,
Ўзи кичик экан шу сабр косам.

Эртақлар сўйлайман ўз қулогимга,
Ҳа, ҳаммаси яхши, кераман кўкрак.
Бахтли қаҳрамон, деб ном берар менга
Ўзим тўқиб, ўзим ишонган эртақ.

* * *

Тинглагим келяпти недир,
тинглагим,
Олам нега жимжит
қуппа-кундузи?
Осмон нега бунчалик
жим йиғлади?
Хазон иштирида
сукунат сўзди.

Шамол навоси-да
ажиб жимжит сас,
Қадам товушлари
товушсиз кезар.
Нега ахир
ҳеч ким ҳеч нима айтмас,
Нега бунча жимдир
сўзлаётганлар?

КЎҲНА ТУЙҒУЛАРНИНГ ЯНГИ ТАЛҚИНИ

ёхуд ёшлар шеърятига бир назар

Ҳаётни оқар дарёга ўшатишади. Дарёнинг суви бир жойда тўтамасдан ўзани бўйлаб муттасил оққани сингари одамларнинг турмуш тарзи – ҳаёт ҳам ҳеч кимга сездирмасдан ўзгариб боради. Ҳаётдаги бу янгиланиш, ўзгариш авлодлар алмашиниши билан боғлиқ ҳолда кечади. Оталар кўл урган ишни фарзандлар давом эттиради. Бу жараён занжир ҳалқалари сингари бир-бирига боғланиб боради. Ҳаётнинг ҳамма жабҳасида аввалгилар жойини кейинги авлод эгаллайди. Жамиятни бошқаришда ҳам, илм-фанда ҳам, маданият, санъат манзарасини белгилашда ҳам шу қонуният ҳукм суради. Шунинг учун “Эллик йилда эл ўзгаради” дейилади. Бундан бир аср аввалги, эллик йил олдинги адабиёт билан ҳозирги шеърят, наср, драматургия, адабиётшунослик қиёсланганида ҳам жиддий фарқ кўзга ташланади. Айни тафовут авлодлар алмашиниши асосида юзага келгани яққол билинади. Оталар ўғил-қизларининг ўзидан кўра яхшироқ бўлиши, кўпроқ нарсани англаши, идрок этиши, жисмонан, маънан-руҳан баркамолроқ бўлишини истагани боис ҳар бир авлод ўзидан кейингиларнинг ҳар жиҳатдан ўсиши, улғайиши учун зина вазифасини бажаради. Фарзандларнинг бўйбастии, билими, дунёқараши ўсиши, бирор касбни мукаммал эгаллаши, кўпчилик эътиборини қозониши ота-онага чексиз қувонч бағишлайди. Ёш авлоднинг ўзиб кетгани эътироф қилиниши аввалги авлодни ўтмишнинг жуда кўп жумбоқлари, мураккабликларини эшлашга ундайди. Дейлик, ўтган асрнинг ўттизинчи, олтмишинчи, саксонинчи йилларида ижод оламига кирганларнинг илк чиқишлари билан ҳозирги ёшларнинг дастлабки

китоблари таққосланиши, аввалги авлод намояндларига адабиётдаги бугунги ўзгаришларни кўриш, ҳис этишга имкон беради. Ўзбек адабиётининг эллик йил наригидаги ҳолати билан бугунги манзараси таққосланса, аввалгиларнинг ҳаётга қараши, фикр юритиши, ҳодисаларни бир-бирига қиёслаши, ўшатиши, нарсаларни таърифлаши, образ яратиши бугунги кун ўлчови билан қараганда, анча содда, оддий бўлгани кўринади. ХХI аср ёш ижодкорларининг шеър ва ҳикоялари бу жиҳатдан бир қадар баланд экани кишини қувонтиради.

Агар шўро давридаги адабиёт аҳволи кузатилса, унда муаммолар муҳокамаси йўқлиги, бу ҳолат, айниқса, ўттизинчи – олтмишинчи йиллар оралиғида аниқ сезилиши аён бўлади. Бу даврда адабиётда шўро сиёсатини мадҳ этиш, шўро давлатини энг қудратли салтанат сифатида шарафлаш, инсон фақат шу юртда чинакам эркинлик ва хурликка эришган, деб таъкидлаш, Ғарб дунёсини қоралаш, севги-муҳаббатдек шахсий-интим мавзунини ҳам шу асосда шарҳлаш устувор бўлгани яққол билинади.

Ҳозирги ёшларнинг шижоати, интилишида мисли кўрилмаган суръат борлиги, фикрлаши, дунёқараши, борлиқни образли идрок қилиши олдинги авлодникидан анча кенг эканлиги уларнинг шеър ва ҳикояларини ярим аср аввал кўлига қалам олган ижодкорларнинг илк изланишлари билан таққослаганда ҳам аниқ билинади.

“Туйғулар шаҳарчаси” деб номлаган илк тўпламни ўқувчиларга ҳавола қилган, ёши йигирма бешдан сал ошган Жўрабек Жаҳон “Осмоннинг устунини” шеърини:

Абдулла Улуғов – 1960 йилда туғилган. 1983 йилда Тошкент Давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган. “Қиссачилигимиз қирралари”, “Инсон ибратга интилди”, “Асл асарлар сеҳри”, “Ватан – ва тан” каби китоблари, “Адабиётшуносликка кириш”, “Туркий халқлар адабиёти” сингари ўқув қўлланмалари нашр этилган. Айни пайтда Ўзбекистон Миллий университети доценти.

*“Эй, осмонни суйган дарахт,
Юлдузларни қитиқлаган гул,
Сен не дея қилган эдинг аҳд,
Тутиндингми кўёшга ўғил”* дея савол билан бошлайди ва иккинчи бандда:

*“Осмонларни кўтариб кўкка,
Қаддинг сира бўлмагандир дол.
Ойга кўним бериб тунлари,*

Нени хаёл сурасан, эй чол” дея саволини давом эттиради. Унинг бу саволлари дарахтнинг ҳолатини кузатиб мушоҳада юритишидан туғилади. Дарахтнинг “Юлдузларни қитиқлаган гул” деб таърифланиши, ундан “Тутиндингми кўёшга ўғил?” деб сўралиши, “Ойга кўним бериб тунлари, Нени хаёл сурасан, эй чол?” дейилиши ёш шоирнинг нигоҳи ўткирлиги, воқеликни ўзига хос тарзда кузатишини намоён этади. Бундай ўхшатиш ҳар кимнинг ҳам хаёлига келавермайди. Эллик йил аввал ижодини бошлаганларнинг ўша пайтда ёзган шеърларида бу тарзда савол қўйиш, бу шаклда образ яратиш кўзга ташланмайди. Жўяли савол қўйиш ва шу асосда мушоҳада юритиш шеърга, умуман, ҳар қандай асарга салмоқ, жозоба бағишлаши ва бу ўқувчи эътиборини дарҳол банд этиши “Туйғулар шаҳарчаси” даги бошқа шеърларда ҳам аниқ кўринади. Улардаги сатрлар мавҳум, сўник эмас. Сатрларда сўзлар ўз ўрнига тушгани боис барқ уриб яшнаб туради. Уларда кўнгилдаги турли кечинмалар, шарҳлаш, изоҳлаш, бошқаларга тушунтириш мушкул туйғулар тиниқ ифодаланади. Масалан, “Таёғида қанча ҳикмат бор...” деб бошланадиган шеър шундай дейишга тўла асос беради. Ёш шоир ушбу шеърда ҳам “Таёғида қанча ҳикмат бор, Неча аср беркинган унда?” дея савол қўяди ва унга жавоб топиш учун: “Бу ерлардан не-не зот ўтган, Олдин Хизр, кейин бу одам. Варақласам ўтмишни бир-бир, Яшагандек бўлар аввал ҳам” деб мушоҳада юритади. Лекин саволларидан туғиладиган хаёлидаги ўйлари чўзилиб кетмайди. Улар тўрт қатордан иборат бир бандга жо бўлади. Ҳаётнинг турфа томошаларини кўриб кечирган, ижодий тажрибаси ортган ижодкор эса яна саволлар қўйиб, хаёлларини ифодалашда давом этарди. Жўрабек Жаҳонда ана шу кенглик етишмайди. У ёшликка хос бесабрлик билан: “Адашмасам, билмайди ўзи, Кимдан мерос бу таёқ – ҳикмат. Ватанини севишин кўриб, Уни Широқ деб ўйлайсиз нақд” дея хулоса чиқаради. “Туйғулар шаҳарчаси” муаллифининг саволларида ҳам, мушоҳадаларида ҳам, шошқинлик билан чиқарган хулосаларида ҳам унинг нигоҳи, ўзига хос қарashi кўриниб туради. Воқеликни кузата туриб, савол қўйиш ва шу асосда мушоҳада юритиб, оҳорли образлар топиш ва кутилмаган хулосалар чиқариш “Туйғулар шаҳарчаси”даги барча шеърларга хос умумий хусусият бўлиб кўринади. Бунга эса ҳеч бир ижодкор ўз ўзидан, осонликча эришмайди. Аслида ҳар қандай билим, жумладан, оҳорли образ, янгича ўхшатиш,

сифатлаш, таққослашлар ҳам Аллоҳнинг бандасига илоҳий инъоми, чексиз марҳаматининг нишонасидир. Оҳорли образлар, янгича ташбеҳлар аксарият ҳолларда беҳад ҳайратланиш ва кучли таъсирланиш натижасида туғилади. Қалб ҳодисаси саналган ҳайратланиш ва таъсирланиш ёқимли кечинма сифатида тиниқ туйғулар ҳосил қилади. Шоирнинг ана шундай туйғу ва кечинмалари унинг сўзларида инъикос этади. Эллик йил аввал ҳар қандай шоир теварак-атрофидаги ҳаёт билан боғлиқ кузатишларини, ўзининг ички кечинма, туйғуларини, шодлик ва қайғусини шўро мафкураси доирасида, ўзи яшаётган замон сиёсатига мувофиқ тарзда ифода қиларди. Энди эса ижодкорга шодлик ва қайғусини ифодалашнинг чегараси белгилаб қўйилмаган. У ўзи кўрган-кечирган, эшитган ҳодисалари, ҳис этган кечинмалари, қалбидаги туйғуларини зеҳни ва қобилияти, қалби ва ақлининг қуввати даражасида бемалол ифодалай олади. Мустақиллик даври ёш ижодкорлари шеърларидаги образли қабарик ифодалар, кутилмаган салмоқли хулосалар заминиде истиқлол инъом этган ана шу ижтимоий эркинлик, руҳий хурлик туради. Руҳиятдаги эркинлик кишини бошқаларни эмас, ўз-ўзини муҳокама этишга ундайди. Ўз-ўзини тафтиш этиш эса одамга ҳоли, асл аҳволини билдириб, уни ўзини англашга элтади. Ўз “мен”ини топишга интилаётган киши бошқалардан кўра ўзини кўпроқ айблайди, гуноҳларини тан олишдан ор қилмайди, тортинмайди. “Туйғулар шаҳарчаси”дан жой олган қуйидаги шеърда масъулиятни ҳис этадиган, виждони садосига қулоқ тутиб яшайдиган, кимлигидан қатъи назар, одам бошқалар олдида бурчдорлигини биладиган ҳар бир кишига хос ҳолат: “Отамнинг кўзига тик боққаним чин, Онамга қаттиқ сўз айтганим ҳам рост. Бундан хижолат ҳам бўлмаганман ҳеч, Бир оқшом ухламай чиққанман, холос. Нега сенинг кўзингга, айт, тик Боқиб бўлмас сира ҳам, Виждон?” тарзида ифодаланади. Бундай тавба-тазарру шоир ҳақиқатни бошқалардан кўра чуқурроқ англаши, адолатсизлик, ноҳақликлардан қаттикроқ азобланишидан далолат беради. 1988 йилда туғилган, коллежни тамомлаган Наргиза Одинаеванинг шеърлари эса шоир қалби ҳаётдаги ҳақлик-ноҳақликни эмас, ундаги гўзалликни ҳам бошқалардан кўра чуқурроқ ҳис этиши, дунёга ҳаммадан кўра кўпроқ ҳайрат билан боқилини билдиради. Наргиза ҳам ҳамма нарса тўғрисида мушоҳада юритишга кенг имкон берилган замонда улғайгани боис ўзига, одамларгагина эмас, дунёга ҳам савол беради. У “Савол” сарлавҳали шеърда дунёга: “Кўк ва замин аро ҳадсиз макон бор, Бағрингда ардоқда гул бор, тикон бор, Ҳаммага аталган йўл бор, аркон бор, Бағрингда ким бўлиб яшайин дунё?” дея мурожаат қилади. Наргиза гарчи олий ўқув юртида таҳсил олмаган бўлса-да, фикрини ҳар қандай адабиётшунос, журналистни ҳаваслантирадиган даражада жуда таъсирчан, қабарик образларда, силлиқ, жаранглатиб ифо-

далайди. Унинг шеърларидаги “Қисмат қозонида куйган бодрокман, Йўллар мени кутиб, из тахлай-верар, Шамол юрагимни варақлайверар, Кўнглим эшиклари тарақлайверар, Кўникиб қолганман бари-барига” каби образли ифода, ташбеҳларни топишга устозлардан таҳсил олиш, китоб ўқиш, шеър ёдлаш орқали эришиб бўлмайди. Наргиза ҳаёт ҳақидаги ўйларини, кўнглини тўлқинлантирган кечинмаларини, ўзини ҳаяжонлантирган ҳис-туйғуларини жуда нафис, таъсирчан сўзларда ифодалайди. Унинг шеърларида ёш қаламкашларга хос изланиш, уриниш эмас, тажрибали ижодкорларга хос юксак маҳорат кўринади. У сўзларнинг оҳанги, жаранги, маъно қамровини жуда чуқур ҳис этади. Ёш шоиранинг шеърларида сўзлар турфа хил ранг жилолари, маъно мавжлари билан кўринади. Шеърларидаги: “Елкамда бир қуёшнинг музлаб ётган тоғи бор, Қушларга ин кўнглимда мингта ойнанинг доғи бор” каби сатрлар у истеъдодли шоира эканлиги, ижодкор сифатида ёшига нисбатан анча эрта улғайганидан дарак беради. “Фаслларга кўнмайди дилда унган чечаклар, Дунёга тўйлар тилаб менинг сўзим куртаклар” деган шоиранинг шеърларида фикр изчил тарзда ўсиб боради. Сатрларида аксарият ёш қаламкашларнинг, жумладан, эллик йил аввалги навқирон ижодкорларнинг шеърларида кузатиладиган салқи ўринлар, узилишлар сезилмайди. Наргизанинг шеърларида фикрлар кейинги мисраларда кутилмаган тарзда қамровини кенгайтиради. Сўзлар шеър давомида сайқалланиб, оҳанги бир маромда кучайиб боради. Ёш шоира шеърларининг ҳар бир бандида охириги мисрада кучли “портлаш” рўй беради. Олдинги сатрлардаги фикрнинг махражига айланиб, ҳар бандда такрорланган ушбу мисра шеър якунида аввалгидан-да кенгроқ ва таъсирчанроқ маъно касб этади. “Савол” шеъридаги “Бағрингда ким бўлиб яшайин дунё?”, “Барига” шеъридаги “Кўникиб қолганман бари-барига”, “Ёмғир” шеъридаги “Мени ёмон демагин, мени ёмон демагин” мисралари бундай хулоса учун асос бўла олади.

Таъкидлаш жоизки, матбуот саҳифаларида илк туркумлари билан энди кўрина бошлаган ёш қаламкашларнинг шеърлари ўзининг икки жиҳати – фикрнинг янгилиги ва мисраларининг оҳангдорлиги билан диққатни жалб этади. Бу шеърларда мулоҳазалар мантиқан боғланиб боради ва бизга ҳаёт ҳодисаларининг, инсон қалбининг янги ҳақиқатларини баён этади. Мисралардаги оҳанг, сўзлардаги жозиба қалбни беихтиёр ром этади. Замонавий шеърятимизнинг ёш, истеъдодли вакилларининг сўзларни танлаши ва уларни англаш, ҳис этиш қобилияти баландлиги билиниб туради.

Шавкат Одилжоннинг “Бугун ўша анҳор бўйида” мисраси билан бошланадиган шеъри ҳам бунга мисол бўлади. Севги ҳиссиёти жўшқин эҳтирос билан баён қилинган ушбу шеърдаги:

*“Бехабарман тўйингдан, ҳатто,
Сени кўрмоқ эди илинжим.
Энди юпанчиғим бир Худо,
Анҳор тўйга айтди мени жим.
Сен-ку, айтмай турмуш қурибсан,
Мен-ку, майли қиламан бардош.
Лекин нега анҳоримизни
Тўйга айтмай йиғлатдинг, бебош?
Севгимиздан мағрур оқарди,
Энди ғусса ичида маъюс.
Ҳатто, сувдан муҳаббат кетди,
Ҳатто, сувда вафо йўқ, эссиз”*

деган сатрларда ўртанган қалбнинг ўтли нолалари акс этади. Улардаги сўзлардан ёшликка хос жўшқинлик, шиддат уфуради. Шеърда анҳор, ундаги сув ажойиб тарзда жонлантиради. Анҳор ва сув юраги ёнган йигитнинг оташин севгиси гувоҳи бўлиб кўринади. Мансур Ғаниевнинг “Ойдинлашар олам, шуълалар ичиб”, Шоди Отамуроднинг “Олис-олисларга кетар хаёлим” сарлавҳали чиқишлари ҳам асримизнинг навқирон авлоди вакиллари ижодкор сифатида ёшига нисбатан анча эрта улғайгани, улар жўшқин туйғуларини ҳароратли сўзларда ифодаляётгани, топган ташбеҳ, тимсоллари маънодор, таъсирчан эканлигига аниқ исбот бўла олади.

Наргиза Одинаева, Шавкат Одилжон, Жўрабек Жаҳон тенгдошларининг барча мавзудаги шеърлари аввало ўзининг жозибадор оҳанги, сатрларидаги сўзлар саралангандай танлангани, бир сўз билан айтганда жўшқин илҳом самараси сифатида қалбдан отилиб чиққани билан диққатни жалб этади. Одамнинг кўнгли эса хуш оҳангдан қувват олиб, руҳи озикланади. Жаранглаган оҳанг гўзалликнинг энг мукамал номоддий шакли бўлиб, ҳеч бир нарса инсон қалбига оҳанг сингари кучли таъсир кўрсатмайди.

Шоир, умуман, ижодкор барчадан кўра фаолроқ бўлишга, кўпроқ меҳнат қилиб изланишга мажбур. У мана шундай яшаганидагина ҳақиқий санъаткорга айланади. Ижодкор муттасил меҳнат қилиш орқали ўзига берилган қобилият учун шукрона келтиради. Шоир, адибнинг шукронаси ҳалол яшаб, тинимсиз ижод қилишида намоён бўлади. Шоирнинг қалбида нима бўлса, шу нарса шеърига кўчади. Яратганнинг ўзи ато этган тиниқликни асраб-авайласа, уни нафсининг туганмас ҳою ҳаваслари йўлида кирланторма-са, ижодининг авжи ҳеч қачон пасаймайди. Чунки руҳ тоза, покиза бўлса, кишининг эзгу амалларига барака инади. Ижод эса бевосита руҳ билан боғлиқ. У қалбнинг қаъридан сизиб чиқади. Мафтуна Норматованинг “Шоҳона шодлиқлар” тўпламидаги шеърлар бунга аниқ мисол бўла олади. Ушбу тўпلامга ҳам бошқа шоирларнинг китобларидаги сингари турли мавзудаги шеърлар киритилган. Лекин шоира бу мавзуларнинг ҳар бири тўғрисида янги фикр айта олган. Жумладан, Ватан мавзусидаги шеърлар тоза туйғуларга йўғрилгани, ёшликка хос ҳаяжон ифодаси экани билан эътиборни тортади.

*“Ёмғирдек шитир-шитир
Юзларингни ювгайман.
Қор бўлиб тарновингдан
Қўлингга сув куйгайман”.*

Ушбу битикда ҳам ёш шоира қалб кечинмаларини сўз ранглари жилосида маҳорат билан ифодалаган.

Уларда оҳорли образлар, кутилмаган хулосалар бўртиб кўринади. Сўзлар ўз ўрнида қўлланганидан жаранглаб садо беради. “Ғалаба” шеърини ўқиган киши, албатта, бунга яна бир карра ишонч ҳосил қилади:

*“Секин ойни тишлайман,
Узиб оламан шу он
Ва югура бошлайман,
Ета олмайди осмон.
Кулеуларим келар тошқиндай,
Сигдиролмаяпти қароқлар.
Мени қийнамоқни эпполмай,
Қийналиб қолмоқда қийноқлар”.*

Ушбу шеър икки қисмдан иборат. Биринчисида ойни тишлаб узиб олиб қочиш тўғрисида, иккинчисида завқланиб кулиш ҳолати ҳақида сўз кетади. Шоира моддий нарса – Ойни кузатиш ва номоддий нарса – кулиш билан боғлиқ бу икки ҳолатни ажойиб тарзда “ғалаба” тушунчасида бирлаштиради. Шеърдан инсон моддий оламни ҳам, ўзининг ички дунёсини ҳам бошқаришга, забт этишга қодир, деган кўтаринки, умидбахш хулоса келиб чиқади. Тўпламнинг “Шоҳона шодликлар” деб номланиши ҳам асримиз навқирон шоирларининг диди, сўзни ҳис этиши эллик йил аввалги авлодниқидан анча баланд эканига ёрқин далил бўла олади. “Кўнгил қояси” тўплами муаллифи Юлдуз Зоирова ҳам ўз тенгдошлари сингари шеърни муқаддас билади. Жамланмадаги талай шеърлари шундан далолат беради. Замонамиз ёш шоирлари тўпламларида шеър таърифи бағишланган шеърлар талай. Улар кўпинча ўзининг илҳом оғушидаги онлари, кўнглига шеър мисралари қуйилиб келаётганини изҳор этишни яхши кўришади. Ижодкордаги айни ҳолат унинг илҳом оғушида қолгани, шу пайтдаги туйғуларини бошқача ифода этолмаслигини билдиради. “Кўнгил қояси”даги “Ҳар сатрим жонимдан отилган оташ”, “Илҳомнинг нуридан, ойнанинг нуридан, Шеърим, хонам ва тун гуллайди” сингари сатрларда шеър шаробидан сармаст кўнгилда мавж урган эҳтиросли кечинмалар кўринади.

Нурхон Турғунбоева 1997 йилда туғилган. Лекин у “Ойдин орзулар” тўпламидаги шеърларида ҳис-туйғу, кечинмаларини ҳаваскор қаламкаш сифатида эмас, унча-мунча тажрибали ижодкорлар ҳам ҳавас қиладиган тарзда таъсирчан ифодалайди.

*“Хатоларни қилган ўзинг-ку,
Яна нега кўзларингда нам?”*

*Дилдан кетиб қолган туйғуни
Қайтаролмас тиллоларинг ҳам.
Ишқингда мен малика бўлдим,
Сен шаҳзода бўла олмадинг.
Мен минг бора ўлиб тирилдим,
Сен бир бора ўла олмадинг.
Ҳар гал мени эслаганингда,
Бир хўрсиниб эсла сочимни.
Сенда қолган хотираларим*

“Оқартирсин тилло сочингани” тарзида ёниқ ижодкорлик туйғуси билан қаламкаш олади. Унда ижодкорлик туйғуси ёшига нисбатан анча эрта ҳосил бўлгани тўпламдаги бошқа шеърларда ҳам яққол сезилиб туради. Масалан, у “Ўз акам бўл” шеърисида ички армонларини:

*“Елкасига қадрим ортиб юргани,
Муҳтож бўлсам агар яқин инсонга,
Ҳасрат – ғамларимни тинглаб тургани,
Ўз акам бўлсайди мудом ишонган.
Йиғлаб аритардим дилнинг ғуборин,
Унга суянсам-у, меҳрига қонсам.
Тақиб кўяр эдим юрак туморим,
Ўз акам бўлсайди мудом ишонган.
Суянч топгандайман бутун умрлик,
Ушалиб дилминг орзуси, бахти,
Қийналсам ёнингга боргим келади,
Менга ака бўлгин, чинор дарахти”* дея ифода

қилади. “Тақиб кўяр эдим юрак туморим” сингари топилма сатрларни шеър қоидаларини ўрганиш орқали битиб бўлмайди. “Ойдин орзулар” муаллифи шеърларида чиройли ташбеҳлар қўллаш баробарида, кутилмаган хулосалар чиқаради. Унинг шеърларига зеб бериб турадиган айни ҳолат, одатда, ижодда муайян тажриба орттирган, шоир сифатида танилган қаламкашларнинг шеърларида кузатилади.

Ёшларга табиат ва ҳаёт ҳамиша тоза туйғулар инъом қилади. Уларни доимо аввалгиларга ато этмаган неъматлари билан сийлайди. Биз яшаётган оламнинг бу ғаройиб жумбоғи адабиётдаги авлодлар ижодини ўзаро қиёслаганда ҳам аниқ билинади. Фитрат, Чўлпон шеърлятига хос тиниқлик Муқимий, Фурқат ижодида кузатилмайди. Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Ойбек, Усмон Носир шеърлятидаги жозоба, оҳорли образли ифода “Абулфайзхон”, “Кеча ва кундуз” муаллифи шеърларида кўринмайди. Бундай таққослаш яна давом эттирилса, шеърлятдаги, умуман, адабиётдаги ўзгариш ҳамма замонда айнан ёшлар – навқирон авлод ижоди ҳисобига рўй берганига аниқ ишонч ҳосил бўлади. Ҳар бир давр одамларининг руҳияти, кайфияти, зиддиятли кечинмалари кўпроқ ёшлар ижодида акс этади. Чунки руҳ санъатда, жумладан, шеърлятда образлар, яъни таъсирчан иборалар, чиройли ўхшатиш, сифатлаш, жонлантириш, жаранглаган қофиядош сўзлар, кутилмаган хулосалар орқали, динда эса иштиёқ би-

лан ибодат қилиш, жамоа бўлиб зикр тушиш сингари эмоционал ҳиссий фаолият натижасида намоён бўлади. “Оммавий маданият” турли шаклда кенг ёйилаётган, санъатда ҳар хил “изм”лар кўпайиб бораётган ҳозирги шиддатли замонда навқирон ўзбек шоирларининг ташқи таъсирларга тушиб қолмаётгани кишини қувонтиради. Уларнинг ҳаёт ҳодисаларига муносабати, Ватан, халқ, улуғ аجدодлар тўғрисидаги мулоҳазалари барча учун бирдай тушунарли. Глобаллашув даври ёш шоирлари шахсий-интим кечинмаларини ҳам пардалаб мавҳумлаштирамайди, Ғарбдаги каби яланғоч, беҳаё ҳолда тақдим этмайди. Санъатнинг бошқа турларида, масалан, тасвирий санъатда глобаллашув таъсиридаги ёки бошқа омиллар туфайлими, абстракция – мавҳумлик кучайиб кетган бир пайтда, навқирон шоирлар изланишларидаги аниқлик кишини қувонтиради. Улар Ўзбекистон тўғрисида, ўзи туғилиб ўсган шаҳар, қишлоғи тўғрисида шеър битганида сохта эҳтиросга берилмайди. Уларнинг сатрларида юрагидаги самимият, юртга меҳр, халққа эҳтиром ҳислари балқиб туради. Шеърларидаги ташбеҳлар, сифатлаш, жонлантиришлар ясама, сунъий туюлмайди. Масалан, “Шоҳона шодликлар” тўпламидаги:

*“Шеър айтдим, юрагимнинг
 Ҳовури босилмади,
 Сўзларим олқишларнинг
 Бўйнига осилмади.
 Кўзим дунёни олди
 Орқасига ортқилаб.
 Шеърларимни шамоллар*

Олиб кетди тортқилаб” сингари сатрлар жўшқин илҳом билан бир зарбда битилгани аниқ сезилди. Ушбу мисралар олинган “Қарши қўшиғи”да, Юлдуз Зоированинг “Она қишлоғи”да, Бўз педагогика коллежи ўқувчиси Нурхон Турғунбоеванинг “Ойдин орзулар” тўпламидаги шеърларда қалбда ватанпарварлик ҳиссини жўштирувчи, эл-юртга, одамларга

меҳр туйғусини кучайтирувчи ёниқ ишонч акс этади. Бундай таъсир кучи ижодкорнинг қалбида Ватан туйғуси юксак эканлигидан келиб чиқади. Навқирон авлоднинг ватанпарварлик ҳиссига йўғрилган шеърлари шу жиҳатдан ҳам эътиборлики, уларда инсон қавми улуғланади, ҳеч бир халқ, миллат камситилмайди, ҳақорат қилинмайди. Ватан туйғуси ҳар бир одам учун, ҳар бир халқ, миллат учун муқаддаслиги, ушбу илоҳий туйғу учун ҳеч кимни айблаб бўлмаслиги таъкидланади. Навқирон шоирларнинг Ватан мавзусидаги шеърларида кўпроқ соғинч ҳисси ифодаланади. Аслида ҳам Ватан байроқ, мадҳия, улуғ аجدодлар, шонли тарих тўғрисидаги оташин қасидалар эмас. Ватан аввало ҳар биримизнинг қалбимизда соғинч туйғусини уйғотадиган қадрдонлар каби яқин инсонлардир. Ватан – ота-боболаримиз яшаган, киндик қонимиз тўкилган, нурли орзу-хаёлларимизни аллалаб, дилимизга шижоат солган, қувончу шодликларимизга шоҳид бўлган, бизни кимсасизлик азобидан қутқарган, Ер шарининг қайси пучмоғида турмайлик, бизни оҳанрабо бўлиб тортиб турадиган, қайтганимизда меҳр билан бағрига оладиган заминдир. Ватан туйғуси – илоҳий туйғу. Ҳар биримизнинг қалбимизни ана шу сирли туйғу зулмат қўйнидаги дунёда сўнмас нур бўлиб ёритади.

Онги, дунёқараши мустақиллик даврида шакланган авлоднинг адабиёт тўғрисидаги тасаввури бўлакча муҳитда ўсди. Шунинг учун улар адабиётнинг азалий муаммоси – инсон ички дунёси мураккаблиklarини ифодалашда эллик йил олдинги ёш шоирлардан кўра дадил одимлади. Шеърларида анъанавий мавзуларнинг янги қирраларини очиб, оҳорли ташбеҳлар топиб, теран фикр билдира бошлашди. Лекин эллик йил аввалги навқирон ёшлардан сўзи салмоқдор бу янги авлод шеърларида ҳозир намоён қилаётган шу шижоатини сақлаб қола оладими ёки уларнинг кучи тезда тугаб битадими? Буни вақт кўрсатади.

ИККИ ҲИКОЯ

ҚҶШ КАБУТАР ЧИЗИЛГАН УЙ

Катта Чақил тоғи орасидаги барлосларнинг Саркенти овулида дунё бино бўлган куни туғилган дуркунгина ўғил болага Жумакул деб исм қўйдилар. Худди ўша йили Саркентидан жудаям узоқда олти ой совуқ изғирин бўладиган минтақада жамики йўқсиллар бирлашиб катта тўнтариш қилишган экан. Ўша тўнтаришнинг уфқ куйгандаги каби қонталаш асорати – бурун қонаганда димоқда қоладиган нохуш ҳиди пасмаккина тоғ орасидаги Саркентига ҳам етиб келди. Бой дегани ёмон одам, унинг мол-мулкани тортиб олиш керак, мулла дегани элни йўлдан оздиради, уни бадарға қилиш керак, деган чақирқиқлар чор-атрофга таралди.

Жумакулнинг тақдир пешонасига битган қизалоқ эса шундоққина қўшни овулда, Дарали сойда айни Бухоро амири қизиллар зарбидан тахтни ташлаб қочган йили амирнинг хазиначиси Муҳиддин Маҳсум Афғонга

кетаман, деб йўлдан адашиб Лангар Отага келиб қолган, шу жойнинг ўзида сохта пул чиқариб Қалқама бозоридан бир сурув қўй-эчки сотиб олиб, Ургут тарафга ошганда қизиллар қўлига тушиб, бор-йўғидан айрилган йили туғилган эди. Бу хушруй чақалоққа Малика деб исм қўйдилар. Барлосларнинг битта туфори негандир ўрис башара, сарғишдан келган, кўзлари зиғир гулидай кўкиш. Бошқаси эса буғдойранг, сурма кўз. Эркаклари ғуччоқ, миқти гавдали, хушбичим. Қиз-аёлининг эса хунугини топиб бўлмайти. Бамисли ҳиллол какликдай, чашмадан сув ичганида юпқа томоғидан бемалол кўринади. Барлос момолар чақалоқ қизини гўдаклигида тоғ чўққисидида ўсадиган каравуш гиёҳининг ифорли сувига кўп чўмилтирганидан қизнинг бўйи етар-етмас юрганда йўл тўлиб, атрофга қалампирмунчоқ ва райхон ҳиди аралаш хушбўй ҳид тарқайдиган бўлади. Малика оёқ чиқарган пайтида ҳам шундай ширингина қизалоқ эдики, гўё яскоқ тош устида диркиллаб бош кўтарган сумбулгиёҳнинг навниҳол

Ғози РАҲМОН – 1947 йилда Қашқадарё вилоятининг Чирокчи туманидаги Лангар Ота қишлоғида туғилган. Қарши Давлат университетининг филология факультетини тамомлаган. “Чумолилар сўқмоғи”, “Меҳрим сенга, табиат”, “Орият шажараси”, “Соҳибқирон юртининг полвонлари”, “Мувозанат тарозиси”, “Қодир полвоннинг юртга қайтиши”, “Лангар Ота тарихи”, “Қашқадарё полвонлари кураши тарихидан”, “Чақмоққа айланган умр”, “Эна сўз фарёди” каби китоблари нашр этилган. “Эл-юрт ҳурмати” ордени билан тақдирланган (2003).

пайтига ўхшарди. Жумақул ўн тўрт-ўн беш ёшида қўшни овулга қўй ҳайдаб бориб, аммасиникига тушган, аммаси эса кичкина Маликани кўрсатиб, ҳадемай каттарса шу қизимни сенга бераман, агар олмасанг, бўйнингга тўрва қилиб осаман, деганда, уялиб кетиб, қочиб қолганди. Ўшанда эшитгани яна бир воқеа ҳам сира ёдидан кўтарилмайди. Даралисойда бир мулланинг уйдан Амир Темурнинг каттагина сурати чиқиб қолиб, шу баҳона муллани бадарға қилишгани ҳам бор гап. Пешонада ёзилганидан ҳеч қаёққа қочиб қутилиб бўлмайди. Жумақулнинг отасию икки акаси ҳам йўқсиллар сафида бўлиб, уч-тўртта мол-ҳоли билан колхозга кирган, эшону хўжа, бой ёки муллани кўрса ёт-унсур, деб қувиб ҳайдайдиганлар тарафига ўтиб олишган эди. Ҳеч ким ўйлаб кўрмайди. Тани-жони соғ, ақлу фаросати етарли қай бир кимса ўз-ўзидан йўқсил бўлиб қолади. Камбағални аввало Худонинг бепул, беминнат ўтин ва сувидан қисади, деган нақл бор. Бошидан ўша икки нарсага ёлчимаган одамни ношукур, нодон дейишдан ўзга чора йўқ. Хўш, куч ишлатиб бўлса ҳам бойларнинг мол-мулкани ялангоёқларга олиб берилди, дейлик, лекин ётиб еганга тоғ ҳам чидамайдику. Камбағал яна камбағаллигича қолаверади. Уруш ортидан келган катта очарчиликда ҳаммадан бурун қирилиб кетганлар ўшалар бўлди.

Жумақул етти-саккиз ёшида катта қишлоққа қатнаб, чала-чулпа савод чиқарди ва ўн беш ёшидан колхозга кирди. Аввал эшакбоқар, кейин отбоқар бўлди. Самарқандга бориб уч ойлик зоотехниклар тайёрлаш курсида ўқиб келди. Йигирмага кирганида барваста йигит бўлиб, отда қийшайиб ўтириб олиб, отарма-отар айланадиган ферма мудирини бўлди. Ҳадемай ўрис инқилобчиси Жданов номидаги колхозга раис бўладиган шашти бор. Бироқ бу адоқдаги Катта қишлоқда тузилган “Янги турмуш” колхозидан катта фарқ қилади. Унда чорва яйловлари, деҳқончилик учун ер майдонлари, катта-катта узумзорлар бор. Ждановда чорвага қулайлик мавжуд, аммо ғалла экиладиган ерлар йўқ, ҳисоби. Тоғ орасидаги қир-адирларда, парча-буриш қияликларда қўш ҳайдаб, кетмон чопик қилиб арпа-буғдой экишади. Ғаллани қўл билан ўриб, боғлаб, от-ҳўкиз билан янчиб-совуриб, қоплаб эшакка ортиб, “Қизил карвон” қилиб салкам 150 чақирим келадиган Чўмич станциясига ташийдилар. Тўрт-бешта маҳмадона қариялар бу ҳақда ариза кўтариб, пойтахт Самарқандга, Йўлдош ота Охунбобоев хузурига боришгани рост. Ота ғамхўрлик қилиб Ждановдан ғалла режасини олиб ташлагач, колхознинг ташвиши бир ёқли бўлди. Ишлаб чарчамайдиган, еб тўймайдиган колхоз фаоли Жумақулни замонасининг чинакам фидойиси, деса бўларди.

Бу ёқда Малика қиз ҳам ўн бешдан ошсамми-ошмасамми, деб турган, тушларида тўлғониб уйғонадиган, ўзини-ўзи ҳидлаб маст бўладиган паллага кириб қолганди. Она совлиқ янги туққанида гелагай қилиб, шопириб-шопириб, хур-хур ичганмисиз? Маликанинг севимли таоми бу. Унинг аъзойи-бадани худди ўша оғиз сути рангида. Ўтовга эгилиб кирганидан маълумки, қадди-қоматига гап йўқ. Ўсма-сурмани сира кўрмаган эгма қошу қайрилма киприклар кундуз қора, таниқли рассом мўйқаламидан чиққандай ширин лаҳжада “вой, ман вулай” деб икки гапириб, бир қулганида ўтов ичлари тугул, Дарали сойга ҳам инжу – садаф тўкилади. Бор-йўғи бир қир наридаги Жумақулбойга фотиҳа

қилинганидан бери шоша-пиша дастрўмол, белқарс тикаётган, уларнинг гирдо-гирдига пирпирак мунчоқ ўтказаетган қизнинг туну кун ўйлагани шул: “Мана шу ўртадаги катта қир келин бўлиб кетаётганимда чўккан туюдай пасайиб турса бас...”

Орзуга айб йўқ. Бурун замон бўлганида Малика қизнинг қалинига минг қўй берса ҳам камлик қиларди. Колхознинг қўйини ичидаги боласи ҳам ҳисоблик. Жумақулнинг отаси Қодиркулнинг эшигида ҳам қора-қураси камгина. Шаппати билан юз қизартириб юради. Оғрик зарбидан бир паслик қизарган юз, дарров ўз ҳолига қайтиб бўзрайиб тураверади.

Қиз отаси ҳам “тенгини топсанг, текин бер” қабилида иш тутиб, эл кўзига Қодиркулдан бор-йўғи икки улоқ, тиши тушган қари совлиқ олиб, ўзидан қўшиб-чатиб, асраган қизил гулини ўраб-чирмаб “катта” тўй-томоша қилиб узатганида ота-онанинг ҳиммати баландлигини кўринг, деб мақтайдиган кўп бўлди. Ҳафсаланинг зўрлигини қаранг, барлоснинг ширинкор ўланчи аёллари бири қўйиб, бири олиб, шунда-ям айтишдики, келин-куёвнинг қадр қиммати шунда билинди. Хайриятки, Жданов колхозининг раиси, Жумақулнинг туғишган акаси йўғон сонига тамға урилган оқ бўз отини келин олиб келишга бериб турди. Куёв жўраю қиз дугоналар қийқириб қирдан ошди. Оқ кигиз ёпилган ўтовга чимилдиқ тортилди. Эски паранжига ўралган келин бола янтоқ ўтин ёқилган оловдан айланди. Таъзимга шайланди. Мисли фаришта. Буёғини чимилдиқ қилар саришта. Тўғриси, қолган жойини айтишга қизғандим. Энди куч-қувватни, баракаю омадни келин-куёвга берсин.

Умидвор деҳқон, бўғирсоқ дала, бинойи шудгор, ёгин-сочин мўл. Олганига шукур, берганига шукур. Маликахон ғайрат қилиб уч йил ичида бирин-кетин пешонаси дўнг кўчқордай икки ўғил туғиб берди. Сут устида туғилгани учун ҳар иккиси эгизак каби ўсаберди. Жумақул ҳам қараб турмади. “Кадровой армия”га олинган акаси ўрнига раис бўлди. Энг қизиғи ҳали буёқда “данғиллама” уй солди. Бунақаси Саркентиде ягона. Атроф овулларда ҳам йўқ ҳисоби. Барлослар кўкламдан ёз бўйи, куз охиригача яйловма-яйлов ўтов тикиб, кўчиб юрар, бу жойларни Ёнаюрт деб атар, қиш олди яйлов қайтди қилиб Саркентига кўч-кўронини ортиб қайтиб келар, ярим ертўла, қоронғу, аммо иссиққина кулбаларда яшашар, қўй-қўзихоналари наридан бери қурилган, пастаккина эди. Кейинчалик колхоз чорваси учун қўраю қўтонлар, чўпонлар боп ўтовлар қурилгани маълум. Жумақул ўзини тамоман янги замон одами, деб ҳис қилиб катта қишлоқдан мардикор уста чақириб режа ип тортиб, чор кунжакли иморат пойдеворида тош ва сомонли лой ташлаб устидан пахса урдириб, эшик-туйнукли бир уй, бир даҳлизи қурдики, раиснинг бу қилмишига бошқалар тугул, отаси ҳам ҳайрон қолди. Ахир катта қишлоқда ҳам, Самарқандда ҳам, кўпдан бери одамлар шундай кенг, баҳаво, тоқча-туйнукли уйларда яшашади-ку. Улардан бизнинг қаеримиз кам, наҳотки бизникилар бундан беҳабар бўлса? Нечта қўй кетса-кетсин, бу билан иши йўқ. Жумақул шундай иморатни қурди. Қуришга журъат қилди. Ҳатто ич-ташини оҳак билан оқлатиб, катта хонасига гул кестирди. Бир-бирига интилишаётган, дон олишаётган кўк каптарлар сурати гулдор хонага ярашиб тушди. Жумақул бу

каптарларни Маликага кўрсатиб, бири сен, бири мен, дейишдан ҳам тоймайди. Ҳали яна бир гала, камида еттита каптар суратини чиздираман, деб ўйлади ичида. Овулдошларнинг ҳаммаси келиб кўрди. Бу уйда яна бир янгилик. Токчада патефон деган қути кўшиқ айтиб турарди. Ё тавба, темир қути қандай гапиради? Биров ҳавас қилди, биров ҳасад. Аёллар эса "бўл-бўл, раиснинг хотини бўл" деб роса куйинди...

Эсиз, эсиз, энди кун кўрдим деганда, балойи офат ёпирилиб уруш бошланиб қолди. Одам боласи бошига тушадиган барча кулфатларнинг онаси эди мудҳиш касофат. Ҳар қандай тирик жон унинг домига илинмасдан қолмайди. Овулдагиларни ишга, далага чорлаб ҳар куни икки марта чалинадиган занг уч кун узунасига бетўхтов чалинди. Унинг мудҳиш овозидан ҳатто девоналар ҳам сесканди. Итлар беихтиёр кечаю кундуз осмонга қараб ҳура бошлади. Одамхўр Эшназар босмачи яна тириллипти, деди аллаким. Шу пайтгача ҳеч кимнинг хаёлига келмаган "сафарбарлик" сўзи эл-юртга ҳоким ва хўжайин бўлиб олди. Энди ҳамманинг оғзида битта кўшиқ: "Бўлсанг йигит, бўлсанг ҳамки чол, кўлингга қурол ол!"

Жумақул яқиндагина жилдига дохий сурати тўширилган чўғдай қизил фирқалик билетини қўлга олган, кўксига босган. Юракка яқин жойда лаҳча чўғдай куйдириб турибди. Қаранг-а, бир томонда кўш кабутар сурати чизилган уй, кўш ўғил, аъзойи баданидан сут анқийдиган хушрўй келинчак. Бир томонда дохий ва уруш. Кимни десин? Ҳаммасиям унга азиз...

Ўша куни раис бир қарорга келди. Овулдошлар, каттаю кичикни идора ёнига тўплаб, йиғилиш қилди. Ўртоқ Сталиннинг мурожаатини ўқиб берди.

– Энди раисликни аёллар ҳам қилаберади, – деди у ҳайқириб, – Бизнинг жойимиз фронт! Дохий Сталин шундай деган. Қани ким биз билан кетади? Аввал кўнгиллилар рўйхатга ёзилсин. Биринчи Қодировлардан бошлаймиз. Акамиз аллақачон ўша ёқда. Кичик акамиз билан мана мен кетаман. Бир, икки, уч. Ким кўрқоқлик қилса, шартта отиб ташланади. Ўзим отиб ташлайман.

Тўда ичидан кимларнингдир баданида чумоли ўрмалади, кимдир дағ-дағ титрай бошлади. Жумақул раис ўша куни куйиб-ёниб гапирди. Қанийди, унинг шу важоҳатини ўртоқ Сталиннинг шахсан ўзи кўрса. Ҳеч бўлмаса қизил билет берган райком бува кўрса... Елкасига қоқиб "балли-балли, мард йигит", деб олқишлаб қўйган бўлармиди?

Жумақул шу кетишда нақ уч йил кетди. Аввалига учбурчакли, чумчуқ тилидай хатлар бирин-кетин келиб турди. Орадан бир йил ўтар-ўтмас ҳавога учгандай тақа-тақ тўхтаб қолди. Бир эмас, уч ўғлидан хат-хабар кутиб чарчаган онаизор ётиб қолди. Бир-данига икки ўғлидан "қора хат" олган ота бу дахшатни кампирига билдирмайнди, деб қанча уринди, бўлмади. Ахири уям кампирининг ёнига чўзилди. Титраб-титраб ураётган юраклар тоғдай тегирмон тошлар орасига тушиб қолган бир дона кичик дондай янчилик борарди. Жабр-зулм билан айланаётган ваҳшат тегирмонига очарчилик, деган балойи офат зардобли сувидан тинимсиз қуяверди-қуяверди. Бундай азоб тегирмонлари гўё овулнинг ҳар битта хонадонидан атайлаб ишлаб ётарди. Бу тоғистон бағрида бир ҳовуч дон сепиб, экиб олай десанг, ҳаворгина ернинг

ўзи йўқ. Баъзи бировлар жанда-жобигни яғир эшакка ортиб, тоғ оша Самарқанд тарафга нон қидириб кетди. Бу ёқда қолганлар эса ёввойи жонзотлар каби илдиз териб ея бошлади. Иситма, безгак касали уйма-уй изғиб юрарди. Нон, нон деб жон бераётганларнинг мозори йўқ. Аввалига кампир шўрлик, изидан ота бечора бандаликни бажо келтирди. Эга бўлиб, бирин-кетин ўлик кўмган Маликанинг йиғлай-йиғлай кўзларига ёш қолмади. Қўмиш маросимига ноиложа борадиган одам бир коса суюқ атала ичиб олмаса, ўликни кўтариб боришга ҳам, гўр қазिशга ҳам тинкамдори йўқ. Ўликда ҳам, тирикда ҳам қадр-қиммат қолмади. Малика катта ўғлини тупроққа бериб келганида Жумақулдан хат келди. У биринчи бўлиб Фуломжонни йўқлаган эди. Фуломжоннинг эса отасини кутиб оладиган кўзларига тупроқ тўлганди. Орадан йил ўтар-ўтмас Қаҳрамонжон ҳам отасининг урушдан қаҳрамон бўлиб қайтишини кутмай, норасида ҳолида жаннатга равона бўлди. Ҳеч нарса тотинмай, иссиғи тушмай, уям онаси қўлида жон берди. Пари-пайкар номини олган, кабутар сурати солиниб, оппоқ қилиб безатилган уй соҳибаси кўш ўғлонидан ажралиб, ёғга ташланган кўзиқориндай бужмайиб қолди. Нақш олмадай таранг юзларига бевақт ажин тушди. Узун сочлари тўкилиб, ярмигача оқ оралади. Оддий аскар Жумақул Қодиров урушда қон кечиб, жон олиб, жон берди. Камида ўн жойидан ярадор бўлиб, аъзойи бадани илма тешик бўлиб кетди. Ҳар сафар ўлим билан юзма-юз келганида, лоп этиб кўз олдига кўш кабутар сурати чизилган уй ва уй ичида кўш бешик тебратиб аллалаётган Малика келар, уларни ҳеч бўлмаса бир марта кўрмай ўлмасликка қасам ичар ва бу қасамдан илоҳий куч олиб, оёққа туриб кетар эди. Охириги марта бошидан оғир жароҳат олиб, ҳарбий госпиталда узоқ ётди. Жинни сифат бўлиб қолганди. Кўкрагига "Қизил юлдуз" ордени тақилганда ҳам ўзини ўнглаб-ўнглолмай турган палласи эди. Юрак бетўхтов куйишар, бош гўё арининг уяси эди. Ниҳоят уйга жавоб беришди. Ўшанда манзил-маконини зўр-базўр эслай олди. Хотира деярли йўқолиб бўлганди. Барибир юрт меҳри, қадрдон уй ўзига оҳанграбо каби тортар экан. Ҳафталаб йўл юриб, ўз уйига аранг етиб келганида эса кўрган-кечирганларидан яна эси оғиб қолаёзди. Ота-она, атак-чечак қилиб қолган икки ўғилдан айрилган, тухумдай қилиб оқланган нақшли уйнинг томидан чакки ўтавериб деворидан зардоб оқиб хароб бўлган, рангин гиламлар ночорликдан сотиб юборилган шеклли, уй қип-яланғоч, гилам ўрнига хас-тўшак тўшаб қўйилган эди. Бечора каптарлар, уларни каптар дейишга тил бормасди. Шифтдан девор бўйлаб оққан лойқа сув каптарлар жисмини минг бўлакка ажратиб, тиғибарон қилганди.

– Йўқ-йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Малика, менинг Маликам, қайдасан? Фуломжон, Қаҳрамонжон, каптарларим қани?

Ҳеч ким жавоб қилмади. Жумақул уйдан ташқарига чиқиб, тўппа-тўғри осмонга қараб, шундай ўқирдики, бу ўқирик боласини олдириб қўйган она бўри ноласидан, жуфтини йўқотган арслон ноласидан ҳам аянчли бўлиб, баланд тоғларни-да зириллатиб, Саркенти овулини дириллатиб юборди. Жони бор қўни-қўшнилари, қари-қартанг қий-чув қилиб изиллаб етиб келганда Жумақулнинг аъзойи баданини қалтироқ тутиб оғзидан

күпик сочиб, күзлари ҳеч нарсани кўрмай қолган, шунча уқубат, жангу жадал кўрган полвон йигит устидаги ҳарбий кийимни, медалларини ҳам унутиб, ёш боладай тупроққа ағанаб, ер муштраб қарғаб, сўкинар, нима қилаётганига тушуниб бўлмас, ўзини батамом унутиб қўйганди. Ҳеч ким унга яқинлашишга журъат қилолмас, йиртиқ-ямоқ, оч-юпун уч-тўрт бола унга кўшилиб изиллаб йиғлашдан бошқа чора тополмасди. Хайриятки, Афғону Румда бўлиб табибликни ўрганиб қайтган, ҳар қандай дарднинг шифосини биладиган Абдулла табиб етиб келиб, Жумақулни юпатиб, тинчителининг чорасини топди. Қайдандир муздай чашма суви солинган идишқовоқ кўтариб келиб, ундан қўлларига сув олиб, девона бўлаёзган аскарнинг юз-қўлларига септа бошлади:

– Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм. Ло ҳавла вала қуввата илло биллаҳил алийул азийм. Кет, кет, ҳа, шай-тонилаин!

Шундай муолажа уч марта такрорлангач, Жумақул бирдан жимиб қолди. Теварак-атрофга тикилиб-тикилиб қарай бошлади. Абдулла табиб шошиб бориб унинг кўлига идишқовоқни тутқазди.

– Ма, болам, ич, ичиб ол, тўйиб-тўйиб ич. Ўзинг ичиб каттарган Жонбулоқнинг сувидан, жудаям шифобахш.

Жумақул ҳеч иккиланмай бир кўтаришда сипқорди. Энди Жумақул батамом ўзига келган эди. Уялгандай бўлиб ўрнидан туриб, усти-бошини қоқиб, томоқ қириб беш юлдуз тамғали камари остидан чиқиб қолган кўйлаги барини тортиб қўйиб Абдулла табибга қучоғини очди.

– Абдулла тоға, соғ-омон бормисиз? Сатторқулдан хат-хабар борми? У биздан Житомирда ажралиб кетганди. Кейин кўрмадим.

– Вой, тоға деган тилларингдан айланай, ўзимди раис жияним. Соғ-омон бормисан? Одамни кўрқитиб юбординг-ку! Қаҳрамон жияним, манови нишонларинг муборак! Қирқ йил қирон келса, ажали етган ўлади. Ота-онангни куни калта экан. Бандалик қилди. Кўнмайинг иложинг йўқ. Маликанг – менинг чиройли келиним чопқиллаб юрибди. Мозор бошига кетганди, ҳали замон кеп қолади. Қўша-қўша ўғил-қиз кўрасизлар. Ўзи бериб, ўзи олганига сира ўксинма, болам. Худонинг қаҳри келади. Сен йигитсан, эркаксан, бошингни кўтар! Маликани энди ўзинг овутиб ол! Ана, келяпти бечора...

– Раисжон, мени кечиринг, болаларимни асраб қололмадим, ота-онамизни асраб қололмадим. Мени кечиринг, раисжон. Мени уриб ўлдирсангиз ҳам розиман.

– Йўқ, йўқ, Малика, ундай дема, сен айбдор эмассан. Ҳаммасига касофат уруш айбдор. Энағар Гитлер айбдор. Ҳали у ҳезалакка кўрсатиб қўяман. Ўртоқ Сталин барибир ғалаба қилади. Ҳозир душманга сичқоннинг ини минг танга бўлиб қолган.

Малика отаси тенги табибдан ийманиб эрининг кўксига бош қўйди. Муздай совуқ темирлар – юлдузли медаллар Жумақулнинг кўксига уриб турган юрак зарбларига йўл бермасди. Тебраниб, жиринглаб халақит берарди.

Оҳ, ўз уйинг – ўлан тўшагинг. Кўз очиб кўрганинг ёнингда бўлса, қоронғу тунда ҳам чироқнинг ҳеч кераги йўқ. Улар бир-бирини тўйиб-тўйиб ҳидлаб маст бўлиб ухлаб қолдилар. Ола-чалпоқ бўлсаям, оқланган

уй, оппоқ тонг ёғдусида янада ёришиб турарди. Малика эрининг қучоғидан чиқиб, даҳлизга ўтиб ювиниб-тараниб олдида, қайдадир қолиб кетган чўлтоқ супургини топиб, эшикни супура бошлади. Жумақул уч йил орасида бугунгидай тиниқиб ухламаган эди. Туш ҳам кўрмади. Босриқмади ҳам, ярадор жойлари зирқираб оғримади ҳам. Қора қумғонга солиниб ўчоққа қўйилган сув биқирлаб қайнаганда сакраб ўрнидан турди. Малика идишқовоқда илиққина сув қуйиб турди. Жумақул пишқириб ювинди. Ҳарбий кўйлагини кийиб, устидан куёвлик тўнини елкасига илди. Юк халтасини очиб, икки бўлак қора нон, қанд-қурсларни дастурхонга қўйди. Икки ўғилчасига атаб олган совға-саломини кўрсатгиси келмади. Икковлон бирга чой ичиб, тамадди қилишди. Нонушта пайти эр-хотин бир-бирини зимдан кузатди...

Эр: Озиб-тўзиб кетипти, ёлчителиб нон емаган. Касалманд болаларга қараш, қўлида жон бердириш, қайси аёлнинг юрагини эзмайди.

Хотин: Бечора эрим, урушда роса қийналипти. Ярадор бўлмаган жойи йўқ. Эй, мен нима деб ўйлаяпман, жони омон қопти-ку. Не-не азаматлар урушдан қайтмади. Тўрт мучаси соғ-омон қайтипти-ку. Хайрият, етказганига шукур!

Ўшанда кеч куз эди. Дов-дарахтлар хазон фаслини ўтказиб, деярли яланғоч бўлиб қолганди. Ўрик шохларидаги сўнги япроқлар танадан ажралгиси, бандидан узилгиси келмай сўнги байроқча бўлиб ҳилпираб турарди. Қайрағоч барглари эса қор ва изғиринни кўради. Жумақул ҳамон ҳарбий кўйлак-шимда, ҳатто қалин пайтавасини ҳам ташламаган. Бир куни қиш олдидан ўйлаб юрган ишини қилди. Қўлига темиртак пичоқ олиб қўш кабутар чизилган деворни қириб ташлади. Атала лой қилиб устини суваб чиқди. Бунга ҳам қониқмай бурчақдаги ғишт печни ҳам бузиб ташлади. Кунжакдан сандал-ўчоқ очиб, тол ёғочдан сандал ясаб ўрнатди. Дераза-ромлару эшик-туйнуқни ёпиб ташлади. Ана энди қиш дегани келаверсин. Бу ернинг қиши Жумақул кўрган қишлар олдида мойли ҳалводай гап. Улар қаҳратон қишни бир амаллаб ўтказишди. Кўкламнинг илиқ кунларида Жумақулни яна фронтга жўнатишди. Энди душман зўр бериб чекинаётган, аламзада касофатлар эгаллаб турган жойларига ўт қўйиб кетаётган эди. Энди газандани ўз уйида янчиб ташлаш учун изма-из қувиб бориш ва Берлинда қизил байроқни ўрнатиш керак. Худди шундай бўлди ҳам. Жумақул Рейхстаг устига алвон байроқ илинганини кўрди. Ноҳақ тўкилган дарё-дарё қон шуъласи офтобни-да қорайтириб юборган эди. Бироқ бу урушдаги Ғалаба. Ҳар бир тирик қолган аскар қадрли ҳар недан баланд. Унинг ортидаги чек-чегарасиз Ватан унданам қадрли. Ўлмаган қул барибир ютади. Жумақул кўп бор яраланди. Палаги тоза насл дарров ўнгланиб тузалиб кетаверди. Ўлим дегани доғда қолаверди. Ғолиблик кўп қатори унинг ҳам чекида бор экан, кўксини орден-медалга тўлдириб юртга қайтди. Юрт эса харобдан-хароб бўлиб ётарди. Оддий аскар Жумақул Қодиров бир пайтлар овулда ягона бўлган уйини бузиб, устини очиб, ундан чиққан арча болорларни кўзи қиймай, катта қишлоқ адоғидан яна уй тиклади. Оддийгина лой сувоқ том. Бошқалардан зиёд жойи йўқ. Агар озгина оқлатиб гул кестирса, кўз тегиб қоладигандай, васса жуфтли лой сувоқ уйда тинчгина яшаб туришни

хаммасидан афзал билди. Тўрт-бешта ўғил-қизлари каттаргандан кейин ҳам уй-жойини янгилашга шошмади. Хамма томини шифер қилганида, оддий аскар бунгайм лоқайд қаради. Урушдан кейинги ўн йиллик бус-бутунича тиклашга қаратилди. Иш ҳақи, меҳнатга тўланадиган пул гўё қимматбаҳо қоғоз-заёмга айланди. Одамлар тинмай бир ой ишлаб, узоқ муддатли тилла заём – қуруқ қоғозга эгалик қилаверди. Қашшоқлик эса давом этаверди. Пул бермай ишлатадиган ҳукумат бор бўлсин. Ҳали зўр бўлади, биз албатта коммунизм кураимиз, дея ўзини ҳам, болаларини ҳам юпатарди Жумакул фирқа. Бизда ҳаммадан зўр дейишдан уялмасди бошқалар ҳам. Коммунизмга бор-йўғи йигирма йил қолди-я, ҳа денглар деб, жаврарди. Бир вақт “Қайта қуриш” бошланди. Бечора Малика “Қайта қуриш”ни ҳам кўрмай жигар касалидан вафот этди. Тўнғич қизи Турсунтошни куёвга узатишга ҳам улгурмади. Илашбой ўғлининг уйланиш тўйини ҳам кўрмади шўрлик. Танадаги жароҳатларни назар-писанд қилмай келаётган Жумакул фирқа бирдан чўкиб қолди. Бора-бора қанд касали, дегани чиқди. “Коммунизм”нинг эса уч-куйруғи ҳам кўринмасди. Мабодо тўсатдан кўриниш бериб қолса ҳам уни рўй-рост таниб олиш учун фирқанинг кўзлари ҳам хира тортиб қолганди. “Қайта қуриш” юракка ваҳима солиб қўйди. “Пахта иши” деган балойи офат ёпирилиб не-не азамат йигитлар камалиб кетди. Олим пахтакор ўғлининг хўжалиқда озгина раис бўлиб ишлаб, ноҳақ жабрланганидан ғазоби кўзиган қуролдош дўсти Обиддин фирқа нақ Москвага ариза кўтариб бориб, ноумид қайтиб келиб, ётиб қолдию, жон бериб қутулди. Ота-онанг ўлса-ўлсин, қадрдонинг ўлмасин. Жумакул фирқа жўралари Обиддин фирқага ҳам, Маматкул раисга ҳам кўп қуйди. Энди ўзига ҳам навбат келиб қолгандай эди. Тан маҳраминг, ёр-биродаринг бирин-кетин кетаверса, оғзингдаги тишингни бировига қурт тушса, бошқаларига зил кетгандай безовта бўлмайдиган одамнинг ўзи йўқ. Дори-дармон ҳам орзу-умиди узилган одамга ярайди. Жумакул бобонинг умид оти жудаям толиққан, ўзининг ҳам таппа ташласа қайтиб турмайдиган шашти бор. Хайриятки, ўша кунларда қишлоқда эпкинли хабар тарқалди. Вилоятнинг биринчи раҳбари шахсан ўзи келиб уруш фахрийлари билан учрашар эмиш. Жумакул бобони ҳам кўярда-қўймай олиб кетишди. Бобо “Қизил юлдуз” орденини яктаги ёқасига тешиб-тақиб олган эди. Биринчи раҳбар фахрийлар билан обдон суҳбат қурди. Ҳол-аҳвол сўради, айнан Жумакул отага тўхталиб, бир-икки ширин сўз билан кўнглини кўтарди. Тезда ётиб даволанишни маслаҳат берди. Ҳали яхши замон келади, яшариб кетасизлар, дея ҳазил-хузул қилиб, толиққан умид отини қанотлантирди. Фахрийлар қувониб қайтишди.

Эртасига эрталаб яп-янги “Тез ёрдам” машинаси Жумакул бобонинг эшиги ёнига келиб тўхтади. Оппоқ халат кийган икки ёш йигит тортинмай, отани кўярда-қўймай қўлтиғидан суяб, уйдан олиб чиқишди.

– Сиз орденли фронтовой Жумакул Қодировсиз-а? Биз нақ Шаҳрисабз шаҳрининг ўзидан келдик. Биринчи раҳбарнинг топшириғи. Сизни ҳар томонлама яхшилаб даволашимиз керак. Ҳаммаси давлат ҳисобидан

бўлади. Юраверинг, қайтишда манови ҳассани ташлаб қайтасиз. Гарантия!

Жумакул фирқа бундай меҳрибончиликни яқин орада кўрмаган эди. Ҳиқ-ҳиқ этиб ўпкаси тўлди. Хира тортиб қолган кўзларига ёш келди.

– Раҳмат болам, тузалгандай бўлдим. Илойим ўша раҳбаримизнинг умрини узоқ, ризқини мўл қилсин! Бу одамда бир неклик кўряпман. Кеча оқшом тушимга кирган эди. Оқ от миниб олган эмиш. Келинг ота, сизни отга миндириб катта шаҳарга олиб кетаман, дермиш. Мен бир ногирон, ярим жон одам, отга минолмайман, деб унамаган эдим. Мана бугун машина юборипти, отасига раҳмат. Барака топсин!

Жумакул фирқа роппа-роса бир ой Шаҳрисабзнинг сўлим ва баҳаво жойидаги беморхонада ётиб даволанди. Жон-жонлаб, жон берадиган дўхтирлар, фақат қаноти йўқ фаришта ҳамширалар отани бошига кўтаришди. Оқ ювиб, оқ тараб муолажа қилишди. Худди мўъжизанинг ўзи. Ўн беш кун ўтар-ўтмас дармонга эниб, кўзлари равшан тортиб ҳассасиз юрадиган бўлдию, “кетаман”лаб қолди. Кўнги тубида чўкиб ётган орзулар жонланган эди.

– Қизимни чиқаришим, кенжамни уйлантиришим керак...

– Сиз барвақт кетиб қолсангиз, биз каттага нима деймиз, – дейишди дўхтирлар.

– Тилимдан “тилхат” бераман, соппа-соғман.

– Укол-дориларингиз бир сира тугасин, кейин майли.

Отаси шифохонадан тузалиб қайтган куни Илаш-жон бир кўй сўйиб қон чиқарди. Изи тўйга улашиб кетди. Укасига келин қилди, синглисини узатди. Қўш келин ўртада қайнотага роса қарашди. Болаларидан қарзини қутилган ота қушдай енгил тортиб қолган эди.

– Энди Малика момонгизнинг ёнига кетсам бўлади. Тушимга кўп кираяпти, соғиниб қолган шекилли.

– Йўқ-йўқ, ундай деманг, ҳали неварачевараларингизнинг ҳам тўйини кўрасиз, – дейишарди болалар.

– Майли, майли, тақдир қилса кўрамин...

Орадан тўрт-беш йил ўтиб, бир куни мактабдан қайтган тўрт неварача бобоси ёнига бирваракайига салом бериб, кирди. Хаёлга чўмиб ўтирган чол беихтиёр чўчиб тушди. Кўксига туф-туфлаб “бор жонимай” дея саломга алик олди.

Катта неварача оғзини тўлдириб гап бошлади.

– Бова-чи, бова, биз Мустақил бўлдик. Юртбошимиз шундай деб эълон қилди. Энди бизга мазза бўлди. Бобожон, сизгаям муборак бўлсин!

– Сизларга муборак бўлсин, болаларим. Айтди-ма, ўша биринчи раҳбарда бир неклик бор, деб. Оқ от мингани бежиз эмас экан. Аниқ, отнинг жиловиди Хизр бува бўлган...

Отага қаттиқ суюниш ҳам оғирлик қиларди. Унинг хаста юраги бу қувончни кўтара олмади. Бирдан тез уриб, кейин секинлаб қолди. Қон босими тушиб кетиб, ранги докадай оқарди. Ҳовлиқиб етиб келган Илашжон рози-ризолик тилашга ҳам улгурмади. Отаси оғзидан уч марта “Худого шукур” жумласини эшитди, холос. Қулиб туриб, жон берган отанинг юз-кўзларида ёп-ёруғ табассум қотиб қолган эди...

ҚАРҚАРА МЕРГАН

Мерганнинг отда ўтириши қарқара қушга ўхшайди. Бироқ кўзлари қисик, бодом қабоқ, қароқлари қип-қизил қонталаш, қўлидаги лочин қушнинг кўзлари монанд.

У туғилиб вояга етган Сардоба қишлоғидан отнинг бошини ўнг тарафга бурсангиз Бухорога, чапга қайрилсангиз Жайхуннинг нақ ўзига олиб чиқади.

Қарқара мерган бир пайтлар Бухоро амирининг номдор сарбози бўлган. Ҳар қандай муҳорабада мерганнинг куни туғади. Ўзини кўрсатган мерган ёвқурлиги учун амирнинг қўлидан ҳам, йўлидан ҳам кўп илтифот кўрган. Бироқ оёғидан оғир ярадор бўлиб чопишга ярамай қолганида истеъфога чиқиб, уйига қайтиб, уйланиб, бола-чақа кўриб, тинчгина овчилик қилиб юрган жойи.

У ов қилар ҳудуд бепоён уммоннинг ўзи. Аслини олганда, бу майдон ўртасидан бир пайтлар Қашқадарё оқиб ўтиб, Жайхунга қуйилган. Балки Тоҳирни оқизган дарё ўзани айна шу қум барханларидан ўтгандир. Кета-кетгунча бироз сойлик экани, айна баҳорда фақат тоғ этакларида ўсадиган эрбаҳоси, шувуқларининг тўптўп бўлиши, улар орасида тулкию товушқон, шоқолу бўриларнинг кўп юриши, тахминни тамғалайди. Соининг икки қаноти теп-текис қумлик майдон бўлиб, уям тап-тақир саҳро эмас. Юлғун ва саксовуллар соясида бемалол соялаш мумкин. Уларнинг майда баргли шохлари орасида ҳам саҳро қушлари тухум қўйиб, бола очади. Ҳамма нарса бор-у, фақат сув йўқ. Охулар галаси сув қидириб, Жайхунгача чопиб боришади ва унда қамишлар орасида ётган йўлбарсларга ем бўлади. Айтмоқчи, Қарқара мерганнинг уйда Жайхун йўлбарси териси осиб қўйилган. Демакки, Қарқара юрак бетлаб йўлбарс овигаям борган ва шўппайиб қуруқ қайтмаган. Дарвоқе, Қарқаранинг минадиган оти ўзининг ранг-тусидай қоравут эмас. Ўмгани катта, оёқлари узун-узун жийрон қашқа. Салгина қимтисанг бўлди, қийнамай узоқ чопа олади. Мисли қанотли тулпор. Жайхундан ўтаётганда қорнини шишириб, меш қилиб олади шекилли, ўрдақдай сузиб қирғоққа чиқиб силкиниб-силкиниб йўл қараб тураверади. Қарқаранинг ўлжаси ярадор йўлбарс бўлсаям ҳеч қийналмай, тисланмай ортиб келади. Йўлтўсар қароқчилар тўдаси ҳам неча бор хужум қилиб мерганни қўлга туширолмаган. От эгасининг кўнгил тилини билади. Мерган ҳам бу отга жонини беришга тайёр. Бир нохуш воқеа бўлдию, мерган ҳаммасидан қўл силтаб тарки дунё қилди.

Сардобанинг бой-бадавлат одамлари кўп. Уларнинг энг зўри Жобирбек эса тилло тангаларни саночга солиб, кураклаб шопиради. Бироқ элим-элатим дейдиган хилидан. Амирлик томонидан ҳар йили уч-тўрт марта қишлоққа ташланадиган ўлпончиларнинг бировини ҳам эшикма-эшик юрдирмай, бир ўзи тўлаб юборди. Кейинроқ бошқа бойлар билан келишиб, озми-кўпми ёрдам олсаям, буни оддий авомга билдирмайди. Сардоба қуриш ташаббуси ҳам Жобирбекдан чиққан. Бундай улкан сардоба Қарши ва Бухоронинг ўртасида танҳо десаям бўлади. Қурилиш харажатларини бойнинг ўзи кўтарган. Орияти баланд, саховати ундан бинойи.

Буни қарангки, бойнинг иккинчи хотини Гулзода форсий забон бўлиб, Жайхуннинг нариги тарафидан

тушган. Ой деса оғзи, кун деса кўзи бўлсаям бойга тушгандан бери фақат қиз туғади. Беш қиздан кейин бир ўғил – Турсунбойни туғиб олмаганида Жобирбек унинг тўшагини қайта босмай қўйиши ҳеч гап эмасди. Ё отага мол, ё қизга жамол деганларидек бой қизлари бирин-кетин жойини топиб кетди. Кенжа қиз Хуснора келган совчиларни қайтариб ётибди. Қарқара мерганнинг ҳам бу қизни кенжа ўғлига келин қилиш нияти бор. Эна дарёнинг нариги тарафидан ҳам совчиларнинг қадами узилмаяпти. Бир куни ҳеч қутилмаганда қорхон рўй берди. Қиз ўлгур энажони билан тил бириктириб, ўзича муносиб куёв топиб, холаваччасининг отига мингашиб дарё ортига қочиб қолди.

Тонг азонда бомдод намозидан кейин қизининг номаълум куёв билан қочиб қолганини “суярча” хотинининг ўз оғзидан эшитган бойнинг тепа сочи тикка бўлиб, кўз олди қоронғулашиб “сенга уч талоқ” деб юборишига сал қолди. Ўзини зўрға қўлга олдию, “Сенинг тўшагинг энди менга ҳаром” дея олди, холос. Бой кун бўйи уйдан чиқмади. Тун бўйи мижжа қоқмади. Унинг эрталабки қарори бешафқат бўлди:

– Қарқара мерганни чақиринглар!..

Мерган Жобирбекни бой бўлгани учун эмас, элим, дегани учун хуш кўрарди. Катта оғасидай унинг имо-ишорасига ҳозир нозир эди. Бу сафар ҳам бир оғиз сўратгани, яхшиликка деб келдию пойига тиз чўқди.

– Мерган оғам, сенинг хабаринг борми-йўқми, менинг бошимни эгиб кетишди. Қизимни олиб қочишди.

– Қайси қизингиз, Хуснораними, мен уни сарбоз ўғлимга сўратмоқчи эдим.

– Қанийди шундай бўлса? Энди уларни қўшмозор қиламан. Қарқара, мен кўп ўйладим. Жонимни қақшатиб йўқ демасанг, айтаман.

– Майли, сиз бир нима десангиз, йўқ дермидим.

– Фақат сен бу ишнинг уддасидан чиқасан. Сен ва ёлғиз Аллоҳ!

– Тортинмай айтаверинг.

– Сенга уч кун муҳлат. Ўша нобақор қиз тушган ҳовлини қидириб топасан. Келин-куёвнинг бошини танасидан жудо қилиб, қўш каллани келтириб, менга кўрсатасан. Мендан ўша беўй бошларнинг оғирлигича тилло оласан.

Мерган бехос “ихх” деб юборди. Бой эса хотиржам, ҳижжалаб шартни яна қайтарди.

Мерган ҳар сафар ов қилганида ўлжаси урғочи хайвон бўлса кўп ачинарди. Ахир бундан зурриёд қолади-ку. Ярадор бўлгандаям, даволаб қўйиб юборарди.

– Тушундим, улардан насл қолмаслиги керак! Бой ота, яна пушаймон бўлмайсизми?

– Уларнинг айби – гуноҳи менинг бўйнимда. Сен менинг ор-номусимни қайтариб, қўлимга берасан.

– Майли, бой ота, бир уриниб кўраман. Битта бошга битта ўлим ҳамиша бор.

Жийрон қашқа ниманидир сезгандай бўлди. Бели тортилаётганда, юган солинаётганда, устига хуржун ортилганда тувлаб – кулоқ жимирди. Агар тили бўлса ялиниб-ёлвориб мерганни ёмон ниятдан қайтариб оларди. Бироқ йўлда ҳам, Жайхундан ўтаётганда ҳам от ўзини сездириб қўяверди. Буни аллақачон билган мерган дарё ўртасидан сузиб бораётиб, ортга қайтмоқчи бўлиб жилов тортди. Энди от жонивор изига қайтишни истамади. От мени тушунди деб ўйлаган мерган қирғоққа қараб жадал сузиб кетди. Бераҳм тақдирни кўринг. Келин-куёвнинг никоҳ иддаси ўтиб, айна шу оқшом бир-бирига қовушган эди. Бундай пайтда ҳатто илон бўлсаям ўлдириш гуноҳи азим. Мерган эса ор-номус деб шу ақидани ҳам унутиб қўйгандай эди. Азроилни кутиб ўтирмай қилич яланғочлаб нақ гўшанганинг ўзига бостириб кирди. Тун қўйнида ишқ висолдан маст икки севишганнинг танасидан бошини олиб, хонани қон билан тўлғазиб, кўзлари чақчайиб қолган бошларнинг киприкларини ёпиб, хуржунга солиб отининг ёнига яқинлашганда жийрон пишқириб

кишнаб юборишига сал қолди. Хайриятки, олдинда дарё бор. Унда ювиниб-покланиш мумкин. От ҳар сафар кечувда бемалол сузарди. Бу сафар атайлаб қилгандай шўнғиб-шўнғиб олди. Худди шу пайт мерганнинг қаттол танаси от билан сувга ботиб-ботиб кетар, бундан фойдаланган мерган юз-қўлларини ишқалаб-ишқалаб ювиб олар эди. Шу алфозда кундуз куни юриб бўлмас эди. Хуржунга чивин айлана бошлаганди. Кундузи бирор пана ўнгирда ётиб, тунлари тўхтамай юрган мерган айтган куннинг охиригича Жобирбекнинг эшигига кириб борди. Хуржундан чиқарилган бошлар ювиқсиз эмас, малларанг докага ўхшаб қолганди. Уларга кўзи тушган бойнинг рангу рўйи ҳам худди шу тахлит оқарди. Юз-қўлларини саҳро кўёши куйдирган мерган эса кўкариб кетганди.

– Воҳ, болам, воҳ жоним-а, ҳам қизимдан, ҳам тилломдан айрилдим. Эй Худо, менга ажал бер!

Мерган ваъда қилинган тиллога ҳам қарамай уйига қайтди. Бечора жийрон қашқа уч кунга ҳам етмади. Ҳеч нарса емай-ичмай, кўзларидан юм-юм ёш оқизиб, тик туриб жон берди. Уни мерган ювиб-кафанлаб, катта қабристон девори тагига кўмиб келди. Қирқ кун аза очиб, дунё ишларидан қўл силтаб Тангрига ялиниб-ёлвориб ибодатга юкинди. Жобирбек эса ўша куннинг ўзиёқ савдойи бўлиб қолдию, қизининг бежаноза кўмилган мазорига қатнаб юриб, еттинчи кун унинг ўлигини ўша қўш қабр ўртасидан топдилар. Бойнинг ўғиллари унга кўпам ўхшамади. Невара-чеваралар бобомдан қолган мерос, деб ўша кўхна сардобага ҳамон кўз-қулоқ эмиш.

Биринчи учрашув

Гулсиной
ЎРИНБОЕВА

КЎЗЛАРИНГИЗГА...

Сизнинг кўнглингизга соқчидир гурур,
Ўзни севмагандек тутасиз ҳар гал.
Азоблаб роҳатда юрасиз мағрур,
Нега тақдиримиз бунчалар чигал.

Баъзан қийноқларда қоврилиб, куйсам,
Парво ҳам қилмайсиз, ёнмайсиз, бироқ –
Ҳайронман, негадир хижолат тортиб,
Шўхчан кўзларингиз чекади фироқ.

Омад эшик қоқар кутилмаганда,
Бахтнинг саройига бир кун элтади.
Менинг энг бокира нигоҳларимдек,
Ўша кўзларингиз порлаб кетади.

Балки ростдан менга бепарводирсиз,
Лекин дил ишонмас сўзларингизга.
Мен фақат ишониб яшайман, билинг,
Алдашни билмаган кўзларингизга.

ҚИШЛОҚДА ТОНГ ОТАР

Кўзимни очаман, майин овоздан,
Энамнинг тасбеҳи куй чалар шу он.
Таратар саватдан хушбўй ифорин,
Ойнинг ёғдусида кулаётган нон.
Бошланар кўчада салому алик,
Меҳнатга шай турар сув тўла челақ.
Ер юзини очиб эрта саҳарда,
Тонгни уйғотади сулув келинчак.
Ариқнинг лабига борсангиз аста,
Ибо-ю ҳаёга чўмгандек пари.
Сув қизи сочини тарайди ўйнаб,
Кийимлари эса жилоли, зарли.
Жонга ёқиб кетар тонгги ҳарорат,
Эй кўнгил, бу бахтдан завқ ол, баҳра ол.
Ҳар кунинг қаршилаб пок ният билан
Қишлоқда тонг отар мўъжиза мисол!

Боғдод тумани

Ирода
ЖУМАБОЕВА

БАҲОР

Хушрўй атиргулларинг
Таратади ифорлар.
Гуллаган дарахтларинг
Мени ўзига чорлар.

Тиниқ булоқ сувлари
Қўлларимдан етаклар,
Ердаги кўк майсалар
Келганингдан дарақлар.

МАЁҚ

Бешигимни тебратган
Онажон, меҳрибоним.
Фунчадан гул яратган
Тенги йўқ жонажоним.

Қалбингизда бор сеҳр,
Биз учун паноҳ – гўша.
Эзгуликка, меҳрга
Чорлаган маёқ ўша.

КАПАЛАК

Нафис ҳаракатларинг,
Чиройли қанотларинг.
Ёрқин рангларинг билан
Хаёлимни жалб этдинг.

Ғам-ташвишида юрмайсан,
Доим фақат қувнайсан.
Нималарни ўйлайсан,
Ҳеч бир жойда турмайсан?

Ангрен шаҳри

Сомон йўлдай тоққа осилди сўқмоқ

АЁЛ ЗАҲМАТИ

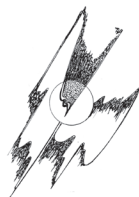
– Дол букиб қаддингни, ташийсан пичан,
Тер томар, пойинга, билмайсан тиним.
Рухсат бер онажсон, ёрдамлашай мен!
– Бу эркак ишимас, жон қоқиндигим.

Иссиқ ёз кунлари, кузак кунлари,
Ёгилганда қишининг оппоқ кукуни.
Қишлоқ аёллари куну тунлари,
Таширлар елкада абад юкини.

– Узатгил нақирни, дарвозани оч,
Ўзим сув ташигум эрта азондан!
– Йўғ-э, дейди опам, ёнга ташлаб соч,
Бу эркак ишимас, азал замондан.

Сомон йўлдай тоққа осилди сўқмоқ,
Осмон нафасидан – жазирама туш.
– Онаси, қизчамни кўтарай, озроқ.
– Йўғ-э, ярашмас-ов, эркакка бу ши?

Тарқоқ булут аро осмон гумбази
Ўз соясин солган ёнбағирларда,
Қийиндир ҳаммавақт аёл заҳмати –
Севги қийноғи-ю, тириклик гами.

* * *

Қизилча қоплаган адирдан сўрдим:
– Қай йўсин ўлчанар эркак қиммати?
– Аёлга эҳтиром-ла, деганди осмон!

– Не билан ўлчанар эр қалбидаги
Жасорат, – сўрдим мен қадим достондан.
– Аёлга эҳтиром-ла, сўз қотди достон.

– Қай йўсин ўлчанар, дилда севгиси
Марду майдонларнинг, эр ўғлонларнинг?
– Аёлга эҳтиром-ла, аввалу ҳамон!

* * *

– Айтгил-а, ёшликда қай олов ичра
Ёнмоғинга розийдинг, ога?
– Аёл ишқида!

– Андак чап беролмай, қайси ўт ичра
Ёнмоқдасан, айтгил, ҳозирча?
– Аёл ишқида!

– Сўйла,
Бундан кейин қай бир ўт ичра
Ёнмоқчисан, умринг борича?
– Аёл ишқида!

Расул ҲАМЗАТОВ – Доғистон халқ шоири (1923-2003). Шоирнинг биринчи китоби 1943 йилда чоп этилган.

«Тоғ кўшиғи», «Тоғ қизи», «Менинг қалбим тоғларда», «Доғистоним», «Юксак юлдузлар», «Туғилган куним», «Тоғликнинг ватани», «Овулдан хат» сингари шеърий китоблар муаллифи.

– Сен нени шуҳрату мукофотдан ҳам,
Ўта азиз санайсан, бўтам?
– Аёл ишқини!

– Нега сен сув каби қуйилдинг шар-шар,
Нечун бошдан баланддир ханжар?
– Аёл ишқида!

– Тақдирга тан бермай, яна не ила,
Қилгунг ишқни абад ҳилила?
– Аёл ишқи-ла!

– Ростин айт, ақлини йўқотган инсон,
Йитарсан, не билан беомон?
– Аёл ишқи-ла!

ШУНДАЙ БЎЛГУСИ

О, тенгги йўқ аёл, сени дафъатан
Ташлаб кетишсалар дўсти чин, ночин,
Эшитган ҳамоноқ қошингга елгум,
Ғаму ҳасратинга шерик бўлиш-чун –
Хизматинг қарздори ҳам ихлосмандинг.
Нур сочдинг севгидан, ўз асримизда,
Сендан фидойиси йўқдир аслида.
Ғамгинманми ёхуд қувноқ пайтимда,
Кўргизиб илтифот, бериб маслаҳат,
Кўпроқ тушунгансан мени ўзгадан.
Мабодо, бошланса бу умрим бошдан,
Тушгай изларимга изларинг яна.
Менинг тақдиримда сенсан ягона,
Ҳа, шундай бўлгуси, токи тирикман.

ЭЗГУЛИК ДЕБОН

Не-не бедовларни уюрдан ушлаб,
Эгар бостирдим.
Сўнгра узангига оёғим тираб,
Она юртим узра от солиб елдим,
Лек, моҳир чавандоз бўла олмадим.

Битдим кўп минг сатр Кавказда фақат,
Ўзим мадҳ айлаган, суйган заминим.

Ҳақиқий шоир-ку – пайгамбар сифат,
Замон сўйлагуси, мен шоирмидим!

Тоғли эрлар билган ойдин кечада,
Оғуши жон олар аёллар борин...
Бироқ мен шундайин учратмадим-да,
Улар сеҳрин айтмоқ менга йўл бўлсин!

Бир вақтлар жасорат санардим ўзга,
Ўйноқи сатрлар битмоқни ҳар кун.
Токи садо берсин қоялар узра,
Худди пишқиргандай, кўпирган оқин.

Энди-чи,
Эҳтимол, эзгулик дебон,
Яширмай замондан ному дарагим.
Кўпинча қўлимга қалам олмайман,
Аслича қолдириб қозғоз варагин.

* * *

Аркадий РАЙКИНга

Тик турмади бедов орқа оёқда,
Чидамай сувлиқни чайнамади ҳам.
У фақат куларди тишин оқида,
Вазмин калласини энгаштирибон.

Ёли салкам ерга теккудай, бирам,
Тўриқ жуда гижинг – оловнинг ўзи.
Кўрдиму, ўй келди, валлоҳи алам,
Инсон кулгандайин куларди ўзи.

Кимни ўйга солмас бундайин ҳолат,
Назар солмоқ бўлдим яқиндан отга.
Кўрдим.

Йигламоқда.

Қулмасди ул, от,
Инсон янглиг бошин энгаштирганча.

Кўзлари чўзиқроқ, мисоли япроқ,
Ичи туман янглиг намиққан эди...
“Агар куларимни истасанг, кўрмоқ,
Яқин кел ёқимтой, диққат қил”, деди.

Эгамберди МУСТОФОВ таржимаси

ЖУНУН ШИОР КҮНГИЛ ХИЛЪАТИ ВА ОҲУ КЎЗ СЕҲРИ

Алишер Навоий шеърий ифода билан бутун бир эстетик тафаккур оламини яратиб берди. Шоир қаламига мансуб барча яратмаларда акс этган туйғулар манзараси ҳам ҳеч бир қайтариқсиздир. Буни “Бадое ул-васат” девонидан ўрин олган “Ўйнар” радифли ғазал ҳам тасдиқ этади. Ғазал етти байтдан иборат бўлиб, бу ҳажм жиҳатдан жанрнинг классик намуналаридан эканлигини кўрсатади. Ғазал анъаналардан фарқли ўлароқ мисрама-мисра қиёсга асосланади. Айтиш мумкинки, ҳар етти байт биринчи мисраларида бадиий тасвир ифода этилган бўлса, иккинчи мисраларда шу тасвирлар бирон-бир манзара ифодаси билан таққосланади. Масалан, матлаънинг илк сатрида “Зулф очилиб-сочилиб дилрабо юз билан ўйнаганлиги” айтилса, кейинги мисрада бу ҳолат “Шўх ҳинду бачанинг сув билан ўйнаганлиги”га ўхшатилади. Бунда, албатта, зулф – ҳинду бачага, “Зулф”нинг ўйнаётгани бўлиб ёйилганлиги эса ўша “Ҳинду бача”нинг шўхлигига қиёсланади. Дилтортар “Ораз” эса зилол “Сув”га менгзалади. Шундан ички ва ташқи мазмунларда мисралараро таққос юзага келади. Бунда зулф, ораз, ҳинду, сув тимсол-образлари кўп маънолиги маълум. Лекин гап уларнинг сифатлантирилиб келинаётганлигидадир. Яъни, “зулф очилган”, “юз оромбахш”, “ҳинду шўх”, “сув зилол” эканлиги диққатни тортади. Шу ўринда айтиш керакки, зулф, ораз, ҳинду сингари сув тушунчаси сиртдан қаралса сифатланмайди. Бироқ унинг мумтоз тасвирларда “ҳинду бача” билан келишининг ўзиёқ зилоллигини билдиради. Чунки шеърда “ҳиндунинг зилол сувга кириб ётиши” анъанавий ташбеҳларни юзага келтиради. Шундай ҳолатдагина бадиий талқинда қиёс образи бўлиб хизмат этади, холос. Энди масалага

қайтилса, агар “зулф” – ғайб асрорини англатса, унинг “очилиши” ғайбий беқарорликдир. “Ораз” – жамол тажаллиси бўлиб келса, унинг “дилжу”лиги (кўнгилларни ром этувчанлиги) эса муҳиблар учун беҳад дилдорлигидир. Бу ўринда радиф бўлиб келган “ўйнар” феъли муҳим маъно маркази вазифасини бажариб келмоқда. У кўп маъно ифодалаш билан бирга бадиий талқин мантиғи учун ҳам ғоят асосли топилмадир. Чунончи “ўйнамоқ” тушунчаси айтилганда “ҳинду бача” образ-тимсоли ўз-ўзидан намоён бўлади. Бу ҳақда биргина “Қисаси Рабғузий”да “Аллоҳ таоло ўйин-кулгунни ўн улуш қилиб бўлишни буюрди. Тўққиз қисмини зангиларга (ҳиндулар), бир қисмини эса барча оламдагиларга улашиб берди”, – дейилган қайд келтирилади. Шу каби Саъдий Шерозий ҳам ғазалларидан бирида “кўрк ва чирой – туркийларда, шеърий алфоз – форсийларда, рақсу ўйин – ҳиндуларда” қарор топганлигини уқтиради. Алишер Навоий ҳам бу ўринда “ўйнамоқ” ва “ҳинду бача” ифодаларини ёнма-ён келтириш орқали мана шу қарашларга ҳамоҳанг тасвир манзарасини кашф этади. Бу тасвирнинг илҳомий маъноси илоҳий жамол ва камол мунавварлиги билан изоҳланади. Ҳиндунинг сув билан ўйнаганлиги эса шу ҳақиқат ифодасига мажоз бўлиб тасвир этилади.

*Зулфунг очилиб, орази дилжў била ўйнар,
Ҳинду бачае шўхдурур, су била ўйнар.*

Кейинги байтда “шўх кўнгил лавҳаси нафасдан тийра (қора) этилганлиги” масаласи “ёш боланинг (тифл) кўзгу билан ўйнаганлиги” манзарасига таққос этиб олинади. Бу ўринда “нафас” – “ёш гўдак”ка, “кўнгил” – “кўзгу”га ўхшатилади. Ботин

Усмон Қобилов – 1969 йилда туғилган. Самарқанд Давлат университетида таҳсил олган. Филология фанлари номзоди, доцент. “Илоҳиёт ва бадиият” монографияси нашр этилган. Ҳозирда “Нубувват ва адабиёт” мавзусида илмий тадқиқотлар олиб бормоқда.

маъносига кўра, нафас қалбга сурур бағишловчи илоҳий файзни англатади. Унинг “кўнгилни тийра этиши” эса бир дамда ошиқ дилда пайдо бўладиган ишқ доғини билдиради. Гўдакка нисбати бу мусаф-фолик сирридир. Кўнгил ҳам мана шу сирга мазҳар ҳисобланади. Унда жамол тажаллиси, “тийра нафас”, “ишқ доғи” аксланади. Шундан “кўнгил” ўзида қаршисидаги борлиқни акс эттирадиган “кўзгуга” ўхшатилади. Кўзгудан бўлак бирор ашё бошқа нарсаларни ўзида акс эттириб бера олмаганидек, кўнгилдан ҳам ўзга жисму жон йўқки, ўзида комил ишқ тийнатилини жилва эттира олса. Шундан шоир “боланинг кўзгуга қараб ўйнаши, унда ўз аксини кўриб қувнаши” манзарасини “шўх кўнгилнинг ишқ нафасидан хушнуд бўлиши”га, яъни файзланишига ташбеҳ этади. Демак, олдинги байтдаги “ҳинду бача шўхлиги” ҳам, ушбу мисралардаги “кўнгил шўхлиги” ҳам илоҳий жазбага рамз ишораси бўлиб келадиган жиҳатлари бор экан.

*Ул шўх кўнгил лавҳин этиб тийра нафасдин,
Бир тифлдур алқиссаки, кўзгуга била ўйнар.*

Навбатдаги сатрларда ҳам қиёс давом эттирилади. Лекин шу учинчи байтга келибгина лирик қаҳрамон пайдо бўлади. Бу “уйқумни” сўзида яширинган “мен”дир. Яъни, ўйнаб-ўйнаб менинг уйқумни сеҳр билан боғлаб қўйди. Бу “ғамза”нинг “сеҳргар кўз” билан ўйнаганидекдир. Бу ўринда “ўйнамоқ” феъли ҳам ҳаракат эмас, балки жараёндир. Бунда “ғамза” билан “наргиси жоду” ошиқ кўнгилни ром этишда баҳс ўйнаётганлиги, баҳслашаётганлиги маъноси назарда тутилади. Биринчи мисрадаги “ўйнай-ўйнай” такрори ҳам шу “ноз” ва “жоду кўз” сеҳрини билдиради. Мисрадаги “уйқумни боғлади” ибораси эса “уйқуни келтирмай қўймоқ”, “уйқуни қочирмоқ” маъносини беради. Бу бошқа бир шеърдаги “Қонимни ҳалол айлаб, уйқумни ҳаром этмиш” сатрлари ифодалаган мазмунга ҳамоҳангдир. Шундан юқоридаги байтларда маҳбуб ҳоли биринчи мисраларда ифодаланиб, кейинги сатрларда унга қиёс изланган бўлса, энди аввал муҳиб аҳволи айтилиб, сўнгра жонона “ишлари”, “қилиқлари” ҳақида сўз боради. Бу ўринда “ғамза” – нозу ишва маъносида бўлиб, ботинан ишқ йўлидаги қувват, аҳли ишқнинг маъшукқа чин бир рағбати кучайганлигини англатади. “Наргиси жоду” – бирикма тарзида шу битта кўз маъносида келади. Бунда “наргис” – табиатан бўтакўз ўсимлиги бўлиб, унинг гулидаги кўз сурати туфайли у мумтоз шеърятда кўз тимсолига мажоз этиб олинади. “Жоду” эса сеҳр-жодулиги маълум. Кўзнинг сеҳру жоду билан сифатлантирилганини зинҳор-базинҳор “жодугарлик”га боғламаслик керак. Акс ҳолда ҳаётда ҳам, талқинда ҳам бир қабиҳ манзара ижроси пайдо бўлади. Мумтоз шеърятда “жоду” сўзи кўз тимсолига сифатловчи бўлиб келади. Бунда кўз ботинан мушоҳада, басират бўлиб, унинг жодулиги назар ўткирлиги, илҳомий ғайбдир. Шундан бу нозу ишва ва сеҳрли кўз ошиқ жонни

доимо безовта қилгани каби Ҳақ маърифати ҳам ҳақсевар инсонлар дилини бедор этади, “уйқусини боғлайди”.

*Ўйнай-ўйнай боғлади уйқумни фусундин,
То ғамзаси ул наргиси жоду била ўйнар.*

Навбатдаги байтда ҳам тамсилнинг бетакрор ифодаси кашф этилади. Унда “Ажаб эмаски, кўзинг кўнгил билан баҳс ўйнаса. Чунки Мажнун ҳам оху билан ўйнаганлиги ажабланарли эмас-ку”, – тарзида фикр юритилади. Шу ўринда бир мулоҳазани қайд этиб ўтиш керак бўлади. Мисрада “кўз” маҳбуб узви бўлса, “кўнгил” умумлашма образ бўлиб келган. Бунда кўз – охуга, кўнгил – афсонавий Мажнунга қиёсан олинган. Мумтоз шеър бадиий талабига кўра, ўхшатиловчи ва ўхшовчи тимсол-образ ёки тушунчалар орасида ташқи бўлмасида, ички боғлиқлик бўлиши лозим. Кўзнинг оху ёки охунинг боласи қуралайга ташбеҳ этилиши шеърини талқинда аъна саналади. Бунда “шаҳлолик”, “хуркаклик” икки тушунчадан келиб чиқадиган бир ифодани билдиради. Кўнгил ва Мажнун образларидаги ўзаро боғлиқлик эса бошқа томондандир. Ушбу тимсоллараро ички боғланишни ишқ келтириб чиқаради. Бу ўша кўнгилнинг ишқ маҳзари эканлиги билан Мажнуннинг ошиқ кўнгил эканлиги масаласида туташади. Шундан кўнгил жунунваш ва телбавор, шу қатори Мажнун ҳам кўнгилваш ва жунунвор бир тимсолий талқиндир. Маҳоратнинг бетакрорлиги шундаки, Алишер Навоий кўз ва кўнгил дардини халқона равишда Мажнун ва оху сирдошлигига менгайди. Чунки шарқона аънавий “ишқ қиссалари” ичра фақат “биёбонларда Мажнун”гина оху билан дардлашади. Бу эса асар ички ва ташқи маънодан ташқари дилга яқин кечинмалар ифодаси ҳам бўлиши лозимлигини кўрсатади.

*Тонг йўқки, кўзунг бўлса кўнеул бирла мулоиб,
Мажнунга ажаб йўқ, агар оху била ўйнар.*

Асарда “юз”, “кўнгил”, “нафас”, “ғамза”, “кўз”, “зулф” образ-тимсолларидан кейин навбат “хол”, “соч” тасвирларига келади. Бу бешинчи байтда ўз аксини топади. Бунда ҳам тасвир ифодаси иккинчи мисрада жой олган бўлиб, аввалги мисрада қиёс учун манзара чизилади. Байтда “маҳбуба холи ўша ўрилган соч ҳалқалари билан баҳс тушаётганлиги ифодаси ўйинчи лўлининг чамбарак ичига тушгани”га ўхшатилади. Матлаъда зулф – ҳинду бачага қиёслангани сингари бу ерда хол – ўйновчи лўлига, соч ҳалқалари – чамбаракка ташбеҳ этилади. Шу ўринда қайд этиб ўтиш керакки, мумтоз адабиётда юз, кўз, зулф, хол каби тажаллиёт жилваларини ифодаловчи образ-тимсоллар учун ҳам ранг-баранг ўхшатишлар кузатилади. Шулардан бири “Қисаси Рабғузий” асарида келтирилади. Унда хур-парилардаги хол биринчи муаззин Билол Ҳабаший билан бақамти ривоят этилади. Унда ай-

тилишича, жаннат хурлари ўзларига то қиёматгача безак берадилар. Охиратда уларнинг оролари тугайди-ю, лекин қора хол етишмай қолади. Шунда уларга Билол қоралигидан нуқта-нуқта қилиб улашилади. Шу билан хурлар зеболиги ниҳоясига етади. Бу ҳам бир ривоят бўлиб, у байтдаги хол тимсолига дахл этмайди. Ҳазалда тасвир этилган хол ўз зоҳир ва ботин ифодалари билан алоҳида бир тимсолдир. У ирфоний маънода ҳақиқат нуқтаси, битталиги билан ягоналик, қоралиги билан ғайб оламига ишорадир. Соч Ҳаққа боғланиш сирлари, махфий-ғайбий иплар, унинг ҳалқалари эса шу махфийлик мушкулотларидир. Демак, бу ўринда ҳам хол ва соч тимсол – рамзлари жамол ифодаси бўлса, “чамбар ичидаги ўйновчи лўли” шу ҳақиқат учун мажозий қиёсдир.

*Бир лўлийи бозигар эрур чамбар ичинда,
Холингни, ўшул ҳалқаи гесу била ўйнар.*

Кейинги байтда талқин мавзуси ўзгаргандек туйғу уйғонади. Унда қиёс учун маърифий тунчалар танланади. Яъни, “зоҳид билан нафс ўйнаса, ажаб эмас, ки ит ҳам ов қилишда тулки билан ўйнайди”, – тарзида фикр юритилади. Бу ўринда зоҳид садоқат юзасидан итга, нафс айёрлик боби ила тулкига нисбатан олинади. Мумтоз адабиёт талқинларида зоҳид ва нафс каби мураккаб характерли образлар бўлмаса керак деб ўйлаб қоласан киши. Баъзан талқинларда зоҳид тақводор сифатида сийланса, баъзан таъмагир, риё ва мунофиқликка йўйилади. Худди шундай нафс ҳам илҳомий ва нафсоний йўриқларга ажралади. Бунда у инсон “мени”га тенглашади. Гап шундаки, “зоҳиднинг нафс билан тамасхур этиши” ҳар иккала жанубдан, яъни риё ва завқ масалаларида ҳам мувофиқ, ҳам номувофиқ келади. Ит билан тулки азалий рақиблар ҳисобланади. Улар орасидаги муносабатларда ҳам шундай ҳолат юз беради. Шоир буни нақадар теран нигоҳ билан кузатгани кўринади. Агар эътибор берсак, баъзида ит тулкини батамом мағлуб этиб олгандан кейин уни маҳв этиш ўрнига, тулки билан шунчаки эрмак учун ўйнайди. Худди шундай ов манзарасини мушук билан илон олишувида ҳам кузатганмиз. Ҳақиқий аҳли зуҳд ҳам нафсни ўз измига бўйсундириб оладилар. Уни йўқ этмай, балки ўз йўриғига мусаллам этадилар. Мана шу жиҳатдан ғазалдаги тамсилий

ифода ғоят ҳаётийлик ҳам касб этганлиги намоён бўлади.

*Зоҳид била нафс этса тамасхур, не ажабким,
Ит сайд қилур вақтида тулку била ўйнар.*

Шу билан биз дастлабки хулосани чиқаришимиз мумкин. Унга биноан ғазалда икки қатор ўхшатишлар кузатилади. Биринчи қатор ташбеҳлар: зулф – ҳинду бача, кўнгил – кўзгу, ноз – ўйин, кўз – оху, хол – лўли, ит – зоҳид. Иккинчи қатор ўхшатишлар: ораз – сув, бола – нафас, кўнгил – Мажнун, соч – чамбарак, нафс – тулкидир. Бу тимсол ва образлараро муносабат тасвиридан басма-бас равишда бадий талқинлар келиб чиққанлиги кўринади. Бу ҳали ғазал ҳақидаги сўнги фикр эмас. Уларни бир ҳосилада жамлаб, якуний хулосани ҳам лирик қаҳрамон чиқаради. Унга кўра, “муғ дайрида маст бўлган Навоий, бир олма мисол “гумбази мену” билан ўйнайди”. Мақтаъ бадий талқинидаги ушбу фикрлар ғазалнинг умумий хулосаси бўлиш билан бирга одамият матлабига хос мантиқ ҳамдир. Муғ дайри – қўшма от бўлиб, ўз маъносидан майхона, кўчим сифатида ибодатхонани англатади. Сўзма-сўз айтилса, муғ – мажусий, дайр – олам, яъни оташпарастлик дунёсидир. У Шарқ бадий-эстетик тафаккури маҳсули ўлароқ илоҳий маърифат олами ёки шу маърифат билан тўлиқ қалб учун рамз саналиб келинади. Ундан сармаст бўлган лирик қаҳрамон эса олма каби зангори само билан ўйнайди. Бу ўринда сархуш қаҳрамон – олма билан, муғ дайри – зангори осмон билан қиёс ҳосил қилади. Байтдан чиқариладиган илк таассурот “сармаст киши кўз олдида олма сингари осмону фалак айланиши” манзараси намоён бўлади. Буни аҳли ирфон соҳиблари илоҳий ишқдан баҳраманд дилнинг айланувчи гумбаз янглиғ олам сирларидан воқиф бўлишига менгзайдилар. Шундагина ўша айтилган тажаллиёт жилвалари учун жунуншиор кўнгил ҳозирланади.

*Муғ дайрида маст ўлса Навоийни кўрунгим,
Бир олма киби гунбади мену била ўйнар.*

Хулоса қилиб айтганда Алишер Навоий лирикаси шунчаки бадий-эстетик завқ манбаи эмас, балки оламнинг турфа ажойиботлари ва одамнинг сархил кечинмалари ифодаси эканлигини “Ўйнар” радиопиёғазали ҳам исбот этиб турибди.

Ёнгинамдан ўтмоқда ҳаёт

* * *

Кўзим очсам бир кун тонгда,
Кўёш турар кулиб, нур сочиб.
Ҳар заррада меҳр нурлари
Чорляпти қучогин очиб.

О, қуёшим, ўзга маконга,
Менинг соғинчларим элтгин.
Ёлғизликда қийналган у ҳам,
Менинг каби уни овутигин.

Шамоллар гоҳ эсса у томон,
Киприкларим йўлин тўсади.
Фақат нуринг ёғдиргин унга
Ўксик кўнглим шунда ўсади.

Ҳисларимдан уни воқиф эт,
Соғинчимдан етказгин хабар.
Шу соғинчда отар тонгларим,
Шу соғинч-ла кунларим ботар.

О, қуёшим, унга хабар бер!

* * *

Ёнгинамдан ўтмоқда ҳаёт,
Тутолмайман, титрайди қўлим.
Неларнидир қилмоқчи бунёд,
Гуллаб борар ўнгим-у сўлим.

Муҳаббатнинг оташларида,
Исинган дил сира кетолмас.

Соғинчимнинг соҳилларида,
Сени ҳислар қувиб етолмас.

Ёнгинамдан ўтмоқда ҳаёт,
Сен-чи, мени қайга бошлайсан.
Қадрим ётар сенинг пойингда,
Сен бир умр билмай яшайсан.

* * *

Сени юрагимга қамаб қўяман,
Айт, бирор юракда яшадингми ҳеч?
Сен агар кўнглимда қолмоқчи бўлсанг,
Фақат мени севгин, ўзингдан воз кеч.

Бу гаддор дунёга қўлингни силта,
Барини унутиб кўнглимга чўккин.
Мен учун яшагин, мен учун кулиб,
Маъюс кунларингни пойимга тўккин.

* * *

Баҳор тонгларида сайраган қушлар,
Шарҳ этсалар кўзларинг сўзин.
Ариқлар бўйидаги ялпиздай терсам,
Юрагимдан ҳижроннинг изин.

Дилдаги гуссалар мевалар тугса,
Соғинчдан кўзимга тор бўлса дунё.
Бир кун пойинга йиқилсам бориб,
Босиб ўтармисан, айтгил, бевафо.

1995 йилда туғилган. “Ёзилмаган мисраларим”, “Меҳр билан яша”, “Дил дафтари” каби шеъррий китоблар муаллифи.

ҲАСАД

Ҳикоя

Шоҳсанам ҳам оқила, ораста, ҳам мактабда барча фанлардан аъло ўқиб, ўқитувчиларининг назарига тушганди. Бу эса унинг партадоши Зиёдага ёқмас, унинг ҳар бир ютуғини кўролмай, ич-этини ерди. Буни баъзида Шоҳсанамга ошкора сездириб, баъзида орқаваротдан иш қиларди. Яъни бошқа синфдошлари билан Шоҳсанам ўртасида низо чиқариб, уни барчадан ажратиб қўйиш пайида юрарди. Шоҳсанам ҳаммасини билиб турса-да, дугонасига ёрдам беришга ҳаракат қиларди.

Бир куни мактабда рус тили фанидан танлов ўтказилди. Унга кўплаб синфларнинг иқтидорли ўқувчилари, жумладан Шоҳсанам ва Зиёда ҳам иштироқ этаётганди. Танлов шартига кўра, барча ўзлари ёдлаб, тайёрлаб келган русча шеърларини ифодали айтишлари керак эди. Уқувчилар бирин-кетин ёдлаган шеърларини ўқишни бошлади. Навбат Шоҳсанамга келди. У машҳур рус шоири Сергей Есениннинг “Шаҳина, о менинг Шаҳинам!” номли асарини рус тилида раво ва ифодали ўқиб, ўзининг майин овози билан залда ўқирганларни сеҳрлаб қўйди. Афсуски, Зиёданнинг нутқи ноаниқ ва тушунарсиз чиқиб, ҳатто шеърининг охириги жумлаларини саҳнада унутиб қўйди. Танлов ғолиби ўз-ўзидан маълум эди. Мактаб директори Шоҳсанамни ҳамма ўқувчилар иштрокида тантанали равишда тақдирлади. Синфдошлари ундан фахрланиб, баланд овозда уни олқишлар эди. Аммо бир киши хафа ва аламдан лов-лов ёнарди. Зиёданнинг юзидан бу яққол сезилиб турарди.

Тадбирдан сўнг улар синфхонасига киришди. Синф раҳбари ва синфдошлари Шоҳсанамни табриклаб, келгуси ўқишларига ривож тилашди. Бироқ Зиёда ўз партасида хомуш, қовоғи солиқ ўтирарди. Шоҳсанам ҳаммасини тушуниб, баланд овозда сўз бошлади.

– Қадрдонларим, барчангизга раҳмат. Устоз, сизга доим таъзимдаман. Мен битта сўзни жуда яхши кўраман. Уни ҳар куни, ҳар соатда ишлатгим келади. Дўст... Ҳа, менинг яқиндан-яқин дўстим бор. Бугунги ютуққа эришишимда унинг ҳиссаси юксак даражада бўлди. Зиёда, – ҳамма унга тикилди, – ҳа, у неча кунлаб ёд олган шеърини, мен учун хато ўқиди. Сен ҳақиқий дўстсан! Бугунги ютуғим аслида сенинг ҳам ютуғингдир, – дея Шоҳсанам қўлидаги танлов совғасини Зиёдага тутди.

Зиёда нима қилишини билмас, партадошининг гапларидан ҳангу-манг бўлиб қолганди. Кейин ўзидан уялиб, ерга қаради.

Шу билан орадаги совуқчиликлар унут бўлганди. Синфдошлари ҳам Шоҳсанамнинг зукколигидан қойил қолишди.

Орадан бир ой вақт ўтди. Зиёда ўзининг эски одадини ҳануз ташламаганди. Бироқ Шоҳсанам доимий

Муқаддас Мамарасуллова – 2001 йилда Жиззах вилоятда туғилган. Зарбдор туманидаги 1-умумтаълим мактаби ўқувчиси. Шеър ва ҳикоялари “Жиззах ҳақиқати” ва “Жиззах овози” газеталарида чоп этилган.

равишда ундан ёрдамани аямас, уйга вазифаларини кўчиришга берар, дарсдаги машқларни Зиёда ундан ёзиб олиб, баҳо олар ва ҳаттоки, ўқитувчига сездирмай, ёзма назорат ишларининг жавобларини ишлашда ҳам тайёрига айёр эди. Кунларнинг бирида Зиёданнинг бу ҳийлалари ўтмай қолди.

– Қани, Бегматова Зиёда, доскага чиқиб, ўтган мавзуни бизга ёритиб беринг-чи, – деди тарих фани ўқитувчиси.

Зиёда иложсиз ўрнидан турди. Ҳеч қандай ёрдам олишининг иложи йўқ, фақат ўз билимига суянибгина оғзаки гапириб бериши мумкин эди. У Шоҳсанамга жовдираб қараб қўйди. Шоҳсанам эса ўзи истаса ҳам энди унга ёрдам беролмас эди.

– Нега жимсиз? Баҳоларингиз доим аъло эди-ку, Бегматова. Адашмасам, яқинда ҳам сизга огоҳлантириш берган эдим. Яна шу аҳвол такрорлана-япти. Сизга "икки" қўйсам ярашадими?! – деди устоз ўқувчининг бош эгиб турганидан дарс қилмаганини билиб.

Икки олиш... Онасига нима дейди? Кеча онасини дарсларини тайёрлаб бўлганига ишонтириб, соатлаб телевизор кўрган эди. Қизи уни алдаганини билиб қолсами...

Зиёда барчанинг олдида ролга киришди. Ёмон баҳодан қутилиш учун ҳўнграб йиғлаб юборди.

– Устоз, кечиринг, бошқа қайтарилмайди. Кеча мавзуни ўқигандим, аммо барибир тушунмадим. Яна ўқиб чиқаман, – деди у намли кўзларини артганича.

– Бу сиз учун сўнги имконият, яна шу аҳвол қайтарилса, қаттиқ хафалашамиз, Бегматова.

Зиёда “хўп” ишорасини бериб, бошини ирғади.

Аммо у ўзига керакли сабоқни чиқариб олмади. Эртаси куни физика дарсида яна уятли ҳолга тушиб қолди. Бу сафар ҳам дарсга тайёр эмас. Кўчирмачиликни бир амаллаш мумкин, аммо оғзаки сўров ҳар сафар сирни фош қилади. Яна ўқитувчисидан дакки эшитди.

Дарслар тугагач, уйлари бир-бирига яқин бўлган дугоналар йўлга бирга отланишди.

– Шоҳсанам, бугун бирга дарс қилайлик. Ойим ҳам сени жуда яхши кўради. Бизни ким борсанг хурсанд бўлади. Ҳар куни шунча ўқисам ҳам, калламга ҳеч нарса кирмайди-а. Сен танаффусда ўқиб олсанг ҳам, эслаб қоласан.

– Чунки ўқитувчимиз аввалги дарсда бу мавзуни тушунтириб бераётганида, диққат билан тинглаб турман. Кейин бир марта такрорлаб чиқсам, бас. Сен ҳам телефонингни яширинча ўйнаб ўтирмасанг, мавзуни осон ўзлаштирасан, дугонажон, – деди Шоҳсанам мулойимлик билан. – Яхши, оймодан рухсат олиб, бугун сизларникида дарс қиламиз.

Шу куни улар бирга дарс тайёрлашди. Зиёданнинг онаси пиширган ширин пирогдан тановул қилишди. Шундан сўнг Зиёданнинг баҳолари яна яхшиланди.

Бироқ унинг эски касали тагин кўзгаб қолди. Улар адабиёт фанидан тест ечишаётганди. Адабиёт ўқитувчиси кўчирмачиликнинг олдини олиш учун ўқувчиларни қаттиқ назоратга олди. Танаффусга яқин кўзни шамғалат қилиб, Зиёда Шоҳсанамнинг тест жавоблари ёзилган варақасини ўзиники билан алмаштириб қўйди. Шоҳсанам ҳам эътибор бермай, Зиёданнинг варақасига ўз исми-шарифини ёзиб топширди. Ўзиникини шоша-пиша топшириб, партадошидан қайғура бошлади. Аммо Зиёда “ёрдамнингга зор эмасман” дегандек кинояли қараш билан жавобларни ўқитувчига узатди.

Кейинги адабиёт дарси... Ўқитувчининг кайфияти йўқ. Синф сув қуйгандек жим-жит. Тест натижаларини кутаётган ўқувчиларнинг юзида хавотир. Фақат Зиёда мамнун қиёфада ўтирибди.

– Жавобларни текшириб чиқдим. Аммо мен кутган натижа йўқ. Хатолар жуда кўп ахир. Синфда энг паст баллни Шоҳсанам тўплади, – деди устоз.

Барча Шоҳсанамга тикилди. Унинг юзлари қизара бошлади. Ахир нега бундай бўлди? Таниш саволлар эди... Деярли ҳаммасига тўғри жавоб белгиллаганига ишониб юрганди... У ерга қаради.

– Лекин... – давом этди ўқитувчи, – варақадаги ёзув Шоҳсанамники эмас. Кимдир мени лақиллатмоқчи бўлган. Ўзиники билан Шоҳсанамнинг жавобларини алмаштириб қўйган. Буни ким қилгани ҳам менга яққол маълум, – дея Зиёдага зимдан қараб қўйди у.

Зиёданнинг юзидаги мамнунлик ўрнини ташвиш қоплаганди. Гўёки ҳамма синфдошларининг кўзи унга тикилган. Пешонасида реза-реза тер ялтиради.

Синфда пичир-пичир болалади. Ҳатто орқа парталардан “Зиёда қилган буни” деган гаплар элас-элас қулоққа чалина бошлади.

Охири Зиёда чидолмади. Шартта ўрнидан туриб Шоҳсанамни қучоқлаб олди, у кўз ёшларини тия олмади.

– Мени кечир! Сенинг шунча яхшиликларингни билмадим. Сенга доим ҳасад қилиб келдим. Ютуқларингни кўролмас эдим. Энди буни тушуниб етдим. Аслида ўзим дангасаман. Ҳаммасини сезиб турсангда, менга ёрдам беравердинг. Мени кечира оласанми?..

Шоҳсанам бир сўз демас, фақат кўзидан дув-дув ёш оқарди.

Орадан бир кун ўтди. Энди синфга яна бир аълочи ва яхши хулқли ўқувчи қўшилди. Сиз эса уни яхши танийсиз...

Кутими ~ руҳим боғланган занжир

КУТИШ

Гул билан кутаман сени мўлтираб,
Йўлакда қораси кўринмаганим.
Осмонга ёлвориб, осмондан тилаб,
Аммо ердан топиб олганим...

Кутаман, томогим ҳадеб қақрар,
Овозсиз чақирар чеҳрангни дийдам.
Кўкрагимда тоқат бақирар,
Кўкрагимда дод солар чидам.

Ишончимни азоблар гажир,
Ғамлар юрагимни тишлашар.
Кутими – руҳим боғланган занжир,
Гул – қўлимга солинган кишан...

* * *

Нечун сени суймас дилбандинг,
Нечун боланг бунчалар нонкўр?
Яхши кўрар нечун гийбатни,
Кўзингдан сўр,
Қулогингдан сўр.

Нечун жоҳил, нечун оғу сўз?
Бунча очкўз, бунча ярамас.
На ҳалол, на ҳаромни билмас,
Тилингдан сўр,
Томогингдан сўр.

Нечун боланг дарбадар бўлди?
Залолатга бунчалар тўлди.
Нечун ўғри, нечун гар бўлди,
Қўлингдан сўр,
Оёгингдан сўр...

Қайта-қайта сўра баридан.

ҚАРЗДОРЛИК

Қарзимни биламан,
Тог суяк берган.
Юлдузлар кўз берган,
Яшин – кескир тил.
Тахайюлни эса олдим самодан,
Сабодан олганим – девона кўнгил...

Кундуз шодлик берди,
Ғуссани – кеча,
Шижоатни сўраб оловга бордим.
То унинг ўзига керак бўлгунча,
Шу азиз тупроқдан қонни қарз олдим...

ҲАМАЛ

Бағрига шохлари тиқилиб,
Дарахтлар шошилар саҳарга.
Бесўнақай қишлоқ йўллари
Югуриб кетади шаҳарга.

Машъал ХУШВАҚТ – 1961 йилда Андижон вилоятининг Асака туманида таваллуд топган. ТошДунинг филология бўлимида таҳсил олган. “Ойдин ғуссалар” номли шеърий китоби муаллифи. Ҳозирда Асака туманидаги 44-ихтисослаштирилган мактабда адабиёт фанидан дарс бериб келмоқда.

Тушуниб бўлмайди шу топда,
Янада кўпаяр майсалар.
Топила бошлайди атрофда,
Гўзаллик яширган нарсалар...

МАСОФА

Кунлар ўтди,
Орамизда йўқолди севги,
Кунлар севгимиздан узоқ яшади.
Давом этмоқдалар яна яшаида.

Кунлар ўтди,
Бўм-бўи орамиз,
Гам-андухга, қайгуга тўлди.
Кейин эса тўлди қишлоққа,
Шаҳарларга бизнинг орамиз.

ЁДГОРЛИК

Сенинг бағринг – тош.
Ҳа, ҳақиқий тошдир.
Барибир сен менга парво қилмассан.
Сенга қанча мен қарамайин
Қанча гапирмайин кулмассан,
Дунёдаги барча қизиқ гапларни.
Ўзимни ўлдирсам сени деб бир кун,
Йиғлаб ҳам келмассан мен ётган жойга.
Минг афсус, мени деб куймассан.
Бағринг тош, ахир, сенинг,
Бағринг – тош.
Сен бу тошни менинг қабримга
Куймассан, ҳеч қачон куймассан...

* * *

Бўйларим чўзилар, тўлар билагим,
Полвон, норгул бўлдим йил ўтган сайин,

Кичик келиб қолар яна кўйлагим,
Ота, бундан шодсан, бахтлисан тагин.

Ота, яна дўкон томон чопасан,
Тақдир сени шундай бахтиёр қилган.
Тагин жилмаясан, бўласан хурсанд,
Сени тақдир қандай майин тўқиган.

Бўй-бастим чўзилди,
Бу йил ҳам, мана,
Юрагим эзилди биринчи марта:
Кичик келиб қолди кўйлагим яна,
Катта келиб қопти кўйлагинг, Ота!..

МЕН СЕНИ ИЗЛАДИМ

Мен сени изладим
Кечаги кундан,
Бугун-чи, бугундан қидирмоқдаман.
Тополмасам сени бугундан,
Шунда ҳам кўрқмайман,
Шунда ҳам,
Чунки эрта бордир олдимда.
Эрта жуда сирли,
Жимир-жимирли,
Гўё сен беркиниб турибсан унда...

ҚАЙСАРЛИК

Бу яқин кишининг оёқларига,
Қани энди йиқила олса.
Ҳар куни минг марта йиқилар эди,
Агар унинг қўлидан келса.

Ўтирмаган бўларди ўйлаб,
Бу ишни уддалай олса у кунда.
Гапиролса агар оғзига қараб,
Лабларини кўрса гапирганида...

ТУЙГУЛАРНИНГ ГЕОМЕТРИК ШАКЛИ

Истиклол йилларида адабиёт ўзгаришларнинг янгича палласига кирди. Назм, наср ва драматургияда сезиларли даражада ўсиш, шаклий ўзгаришлар юз бердики, шубҳасиз, бу жараёнлар ҳали кўплаб таҳлил-у тадқиқотларга мавзу бўлади.

Ана шу янгиланишларнинг натижаси ўлароқ, ўзбек адабиётида кенг кўламли ва янгича шакл-шамойилга эга бўлган, мазмунан пишиқ асарлар юзага чиқа борди. Мумтоз адабиёт намуналарини чуқур ўзлаштириб, уларга ҳамоҳанг тарзда изланаётган ижод кишиларининг сони ортди. Бир сўз билан айтганда, ҳозирги замон бадиий сўз санъатида шакл ва мазмун бирлиги, мутаносиблиги масаласи ҳар қачонгидан ҳам долзарброқ аҳамият касб эта бошлади. Биз мазкур мақола орқали ўтган йигирма йилдан ошиқ вақт давомида яратилган айрим асарлар қиёсида мавзуга доир фикрларимизни баён этмоқчимиз.

Алишер Навоий ўз ижодида шеърятнинг ғазал, мустазод, мухаммас, мусаддас, мусамман, таржиъбанд, таркиббанд, маснавий, қасида, соқийнома, қитъа, рубоий, муаммо, чистон, туюқ, фард каби 16 хил жанридан фойдалангани олимлар томонидан эътироф этилган. Албатта, Навоий бўлиш мушкул. Ул зотдаги ижодий қувват, илоҳий бир савия етук даражада эканлиги рост. Табиийки, ҳозирги замон ижодкорларини “шоирларнинг султони” билан қиёслаб бўлмайди. Аммо бу майдонга кирганлар учун унинг асарлари, ҳаёти ва фаолияти бир мезондир. Шу маънода, биргина шеърятнинг 16 та жанрида соз асарлар битган ҳазратни бу кунги издошлари – барчамиз ёзганларини ютоқиб мутолаа қиладиган адиблар жанрий ранг-барангликка қанчалик аҳамият беришмоқда? Ундан ташқари, тасвир ва таъсир, шакл ва мазмун сингари бадиий ўлчовларнинг қиммати, тошу тарозуси қай даражада?

Эътибор берадиган бўлсак, ўзбек адабиётида, айниқса шеърятда турли жанрларда ижод қила оладиган шоирлар сони кўп эмас: нари борса 4-5 ижодкорни бармоқ билан санаб бўлар... Шунда ҳам, бори-га барака деймиз-у, аниқ амалий таҳлиллар асосида фикримизни давом эттирамиз.

Мустақиллигимиздан сўнг насрда ҳам, назмда ҳам янгича шакл жанрларида ижод қила оладиган ижодкорлар сони анчайин ортди. Асқад Мухтор, Ўткир Ҳошимов, Омон Мухтор, Азим Суюн, Иброҳим Ғафуров, Иқбол Мирзо, Фарида Афрўз, Абду Наби, Исроил Субҳоний каби бир қатор шоир ва ёзувчилар, адабиётшунослар томонидан яратилган асарлардаги жанр янгиллигини алоҳида қайд этишимиз мумкин.

Асқад Мухтор тунги кечинмаларига бадиий тартиб бериб, ғоявий-фалсафий йўналишга эга бўлган ихчам фикр кўринишларини яратдики, улар ёзувчи таъбири билан айтганда “кексалик, хасталик сабаб, уйқу қочганда бош-кети йўқ, узиқ-юлуқ ўй-хаёлларни тунчиноқ остида турган дафтарга ёзиб қўйиш” натижасида жам бўлди. Кундалиқдан фарқли ўлароқ ушбу мухтасар дафтар “Тундалиқлар” деб аталди. Балки ёзувчи кундузи ўйланиб, тун чоғи бундай қисқа хулосаларга келгандир:

“Францияда, Виши шаҳри яқинида Лапалисс деган жанобнинг қабри бор. У ҳаётлигида ҳаммага маълум ҳақиқатларни гапириб одамларни безор қилиш билан машҳур бўлган экан. Қабр тошига шундай деб ёзибдилар: “Вафотидан бир дақиқа олдин тирик эди”.

Баъзи бировларга шундай эпитафия таклиф қиламан: “Вафотидан анча олдин ўлган эди”.

Бир оғиз гап, бир олам маъно. Назмда туйғуларнинг бичими ўзига ярашган ва андак нотанишроқ кўриниш, драматургияда эса жиддий, дўппини бошдан олиб, чуқурроқ ўйлайдиган жараён.

Бобур Элмуродов – 1989 йилда туғилган. ЎзМУнинг журналистика факультетини тамомлаган. “Ўзбекистон овози” газетасида ишлаб келмоқда. Шеърлари республика нашрларида эълон қилинган.

Навоий ҳақидаги иккита романни мисол келтиришни жоиз топдик. Омон Мухтор қаламига мансуб. Ҳажман қисқароқ, бироз ноанъанавий услубда ёзилган. Ёзилганда ҳам бошқаларидан фарқли. Романнинг маълум қисми тасвирий бўёқдорлик устига, яна бир қисми тарихий манбалар асосига, қолгани эса бадиий тасаввур натижасида бино бўлган. Ёзувчи айтганидек, “тасвир билан тасаввур ҳар ҳолда фарқ қилади”. Муаллиф тарихий ҳақиқат ва бадиий тўқима ўртасидаги оралиқни топиб олганки, ўқилиши романга ўхшаш, ёзилиши шеърни эслатадиган ҳолат:

У ёшлигида бир қизни яхши кўргани аниқ,
Биз Ҳусайн Бойқаронинг ўн бир хотини исмини
биламыз.

*Бека Султон бегим, Чўли бегим,
Шаҳрибону бегим, Поянда Султон бегим,
Ҳадича оғо бегим, Попо оғоча бегим ва бош-
қалар...*

Алишернинг биргина севгилиси исми номаълум.

(Ёки ҳозирча номаълум)

*Ривоят, эртақларда уни Гули дейишади.
Гулюз, Гулноз, Гулсум бўлиши мумкин.
Гулруҳ, Гулбегим, Гулбадан бўлиши ҳам мумкин.
Унинг исмида “Гул” сўзи бўлгани шубҳасиз!
Халқ нимадир белги қолдиришга одатланган!*

Бу каби кўринишларнинг драматургияда намоён бўлишини адабиётда янги бир тадқиқнинг бошланмаси, айна чоғда адабий ҳодиса сифатида қараш мумкин, балки. Аммо бундай шаклларнинг тўлақонли тарзда намоён бўлишига юқоридаги икки романни етарли асос сифатида келтириш ўринли бўлмаса керак. Чунки бундан аввалроқ шаклий ўзгаришларнинг кўринишларини ўзида мужассам эттира бошлаган асарлар ёзила бошланган эди.

“Дафтар ҳошиясидаги битиклар” биз асосламоқчи бўлган ҳолатга анча яқин келади. Воқеаларни батафсил баён этишдан қочиш, гапнинг пўсткалласини сўзлаш ёзувчи Ўткир Ҳошимов қаламида анча сайқал топди. Аслида, бу битикларнинг ҳар бирини муаллиф назарида “алоҳида асар қилса ҳам бўларди”. Чунки ихчамгина бу фикрлар муаллифнинг узоқ йиллик кузатувлари, мулоҳазалари, хулосалари натижасида юзага келди. Ёзувчи ўз фикрини содда, лўнда ва энг асосийси қисқа сатрларда ифода эта олиши билан адабиётга янги шакл намоёишини олиб кирди.

Адабиётшунос олим Иброҳим Ғафуровнинг бир неча туркум насрий назмлари – мансуралари, мумтоз тарих йўлидаги бадиалари китоб ҳолида нашрдан чиқди ва адабиётда айрича фусункорлик кашф этди. Муаллиф ўз ижоди давомида Борхес, Монтен ва Сен-Сёнагон ҳамда ҳинд, хитой, япон файласуфларининг асарлари таъсирида кучли нутқ оқимида асосланган “мансуралар” деган жанр яратди. Мансуралар эркин шеър жанрига жуда яқин, лекин эркин шеър эмас. “Ҳаё – халоскор” номли китобидан ана шундай руҳ ва

кўринишдаги ёзишмалар ўрин олган. Унда муаллифни ўртаган ўйлар, хаёл, орзу ва йўқотилган нарсалар тўғрисидаги фикр оқимлари мужассамлашган:

Одам сувми ё сув тагида тош?

Кўп қузатдим:

сув учиб кетади

сув чўкиб кетади

сув ўтиб кетади

лекин қолар тош

Келган хулосам шу:

Ҳаёт тош бўлса керак

ҳар ҳолда

биздан кейин ҳам қолади...

Шеърятда узоқ вақт давомида кузатилмай келинаётган мисралардаги оҳангдорлик ва шакл йўналиши сезиларли ўзгараётганлигини оддий ўқувчи кўзи билан ҳам илғаш мумкин. Бизнинг эътиборимизни тортган жиҳатлардан бири шундаки, қалам аҳли ўтмишда пайдо бўлган жанрларда ижод қилиш баробарида, ўзлари ҳам янги жанрларни юзага келтириб, унда нафис сўз ўйинларини ярата олишмоқда.

Азим Суюн “Эй дўст” номли минг бир қайирмалари билан эски ҳақиқатларни табиатнинг сирли ҳолатлари эшлиги ила янгича, оҳорли тасвирлашга ҳаракат қилди. Фикрларни тўрт ва беш мисра оралиғидаги сатрлар билан жозибадор ифодалашга уринди:

Эй дўст!

Боғсупада ухлаб қолибди бир қиз,

Ёйилиб оқибди – сочлар жамалак.

Ҳайратдан тек қотдим: ғунча лабига

Кўниб, бўса олар битта капалак.

Шеър ибтидосиданоқ мурожаат кайфияти сезилади. Қолган сатрларда эса тасвир, фикрнинг фалсафий ва метафорага хос ифодаси талқин этилади. Китобдаги барча шеърлар ана шундай шаклий тенглик асосига қурилган.

Шоир Иқбол Мирзонинг учликларида айна ҳаётнинг энг қайноқ нуқталаридан узиб олинган, бир қадар фалсафий ва ҳаққоний ҳақиқатларни кузатишимиз мумкин:

Мен узоқ қараб қолдим унга:

Жудаям одамга

ўхшар эди у.

Ижодкорнинг шу зайилда ёзилган яна айрим ижод намуналари борки, уларнинг мазмун-моҳияти учун тўртинчи мисра ортиқчалик қилади. Мисралар айнан учликларда бақувватлашиб, ўткирлашиб қолади. Керак бўлса уларда дунёвий муаммолар, фожиаларнинг руҳи ҳам акс этади:

Денгиз албатта тўлади деду

Қийиқ чол.

Ўпкам тўлиб кетди.

Шоир Абду Наби қаламига мансуб туркумларда сўзнинг ҳеч бир жанр қолипига мос келмайдиган кўриниш етакчилик қилади. "Бешнаво"лардан ташкил топган сатрларда фақатгина бештагина сўз орқали маъно англаш мумкин:

*Тоғларнинг
Ҳаволарига
Ҳаволаниб
Тоғларни
Унутдик.*

Фикр қанчалик қисқа ифодаланса, унинг тағзамири шунчалик кенг бўлиб боради. Юқоридаги беш сўз ўзаро маъно оҳангдошлигини ташкил этган ва ўзгача йўсинда ифода этилган. Албатта, шеъриятдаги бу жараёнларни кузатиш, тадқиқ қилиш фойдадан ҳоли эмас.

Шоира Фарида Афрўз ижодига мансуб "учлик"лар том маънода адабиётшунослар томонидан илиқ кутиб олинди. Жиддий таҳлиллар ва кутилмаган поэтик тўхтамлар асосига қурилган мисралар шеъриятга мусаввирона қарашларни олиб кирди. Тўғри, айрим ижодкорларнинг шеъриятида учликларни учратиш мумкин, аммо улар чин маънода тилга тушмаган эди. Фарида Афрўз ижодидаги "Тасбеҳ"лар шеъриятда ўзгача кайфият билан кутиб олинди:

*Илк бора севгисин изҳор этгани
Уялади у, ҳеч кимдан эмас,
Оппоқ сочидан...*

Тасбеҳда на ошиқнинг, на маъшукнинг ёши келтирилган. Вақт, кечмиш ҳақида ҳам ҳеч қандай маълумот йўқ. Биргина изоҳ ҳамма саволларга жавоб ясади: илк севгисини айтишга ийманган ошиқ ва оппоқ сочлар...

Худди шу вазнда ижод қилаётган шоирлардан яна бири Ғуллом Мирзодир. Ижодкорнинг "Офтобга қайтаман" номли китобида "сарбаст" вазнида ёзилган шеърлар билан бир қаторда "Умрим тақвими" рукни остида берилган учликлар ҳам ўрин олган. Ундаги

ифодалар бир қадар қисқа, содда, мушоҳадакорлиги билан кишини жалб этади. Биргина мисол:

*Рух
Букилмас,
Синар бир йўла.*

Шеъриятда бошдан-оёқ "олтилик" жанрида ижод қилган шоирлар ҳам борки, улар ҳақида атрофлича сўз юритиш мумкин. Айниқса улар орасида Исроил Субҳоний ижоди мулоҳазакорлиги билан, таъсирчанлиги билан эътиборни тортади. Муаллифнинг "Шашқатор" номли олтиликлардан иборат китобида шеърий вазн меъёр қолипларига сингимай, алоҳида жанр сифатида поғонага олиб чиқилади. Дастлабки 4 мисрада шоир ўзи айтмоқчи бўлган фикрни имкон қадар тушунарли ва аниқ тарзда ифодалашга ҳаракат қилади. Сўнгги икки сатрда эса "қиссадан ҳисса" тарзида хулоса чиқаради:

*Замонлар ўзгарур деган гап ёлгон,
Ҳамон моҳиятни қолурлар асраб.
Ҳар қандай замонда ош ошаб нодон,
Ҳар қандай замонда осилар Машраб.
Кор ўша, ўзгариб туради аркон,
Дор ўша, ўзгариб туради аркон.*

Эътибор берадиган бўлсак, сўнгги пайтларда замонавий ўзбек насрида ва шеъриятида тез суръатларда қисқаликка интилиш жараёни бормоқда. Бу ҳол шунчаки Ғарб адабиётидан нусха кўчириш эвазига юзага келаётган адабий ҳодиса эмас, балки чуқур ички бир мантиққа эга бўлган, ўз-ўзини оқлайдиган ижодий йўналишдир. Хусусан, Анвар Обиджон уччаноқлар ёзди, Тоҳир Қаҳҳор, Фахриёр, Улуғбек Ҳамдам каби бир қатор шоирлар иккилик, ҳатто бирлик шеър намуналарини яратишмоқда. Мисраларнинг борган сари тифизлашиб, камайиб бориши ижодкорда сўз ва маъно кашфиётларини қилиш имконини юзага келтиради. Шеър замиридаги ғоянинг кўлами катталашиб, томчида қуёш акс этиб боради.

ГУЛ ИЗЛАГАН ҚИЗЛАР

Ҳикоя

Гўзал баҳор байрамларидан бири. Негадир сўнги уч йил ичида худди шу тантана арафасида ёмғир ёғади. Аввалига шаррос қуяди, кейин майдалашиб, охири тинади. Билмадим, аммо негадир ёмғирни кўз ёшга қиёслайман. Балки худди шу байрам олди ёғадиган ёмғир нозик ва дилбар аёлларимизнинг кўнгилидан далолатдир?

Мана, бугун ҳам ўша аҳвол. Чиндан ёмғир. Енгил шамол оғушида дов-дарахт шоҳлари у ён-бу ён тўлғонади. Атроф гул ва унга шайдолар билан гавжум. Нигоҳим икки дугонага тушди. Улар раста айланиб, гул танлашяпти, чоғи. Келинг, яқинроқ борамиз.

- Бу атиргул қанча?
- Саккиз минг.

Қизлардан бири бош чайқаб дугонасини четга тортди.

- Қиммат экан...юр, яна бироз айланайлик-чи.
- Ширин, қўйсанг-чи, барибир бугун нархлар қиммат.

Ширин дугонасининг гапларига эътибор бермай, расталарни айланишда давом этди. Ҳа, чиндан ҳам ҳаммада бир хил нарх. Бу орада ёмғир ҳам кучайди. Совуқ шамол ҳамма нарсани учира кетди. Ҳаво ҳам анча совуқлашган. Замира Ширинга эргашишдан тўхтади. Усти ёпиқ гуллар олдига келди:

- Кечирасиз...
- Лаббай...
- Мана бу гулингиз қанча?
- Олти минг, ками бор.

У гулни қўлига олди. Хушбўйини туйиш учун ҳидлар экан, кўзи бурчакда тик турган жувонга тушди. Жувоннинг челак тўла гулларига ёмғир теккан, ўзининг уст-боши ҳам анчагина ивиган эди. Замира қўлидаги гулни жойига қўяр экан, у томон юзланди

– Хола, гулингизни қанчадан берасиз?

- Беш мингдан.
- А?
- Беш мингдан, синглим.
- Чинданми?! – Замира дугонасини тортқилади, кел, шундан олақоламиз.

- Сен нечта оласан?
- Учта. Сен-чи?
- Мен ҳам.

Ёмғирда ивиган аёл назокат билан гуллардан узатди. Қизлар гулни олиб, растадан узоқлашишди. Гуллар анчагина ҳўл. Ҳатто япроқлар устида тиниқ томчилар кўз ёшлардай силқиб турарди. Қип-қизил атиргул намланиб тим қора тусга кирган. Тахминан ўн бир қадам юриб Замира ортига қайтди.

– Хола, бу сизга, – Замира қўлидаги атиргуллар орасидан бирини олиб сотувчи аёлга узатди.

- Нима учун? Ёқмадимми?
- Йўқ-йўқ, асло. Шунчаки, байрам билан. Олинг, олаверинг.

- Қандай бўлар экан?
- Олсангиз-чи! Айёмингиз муборак бўлсин!
- Раҳмат! Бировдан гул олмаганимга ҳам анча вақт бўлган эди.

Ширин мамнун жилмайиб дугонасининг қўлини қисиб қўйди.

Маҳфуз ШАМСИМАТОВА – Тошкент Давлат Шарқшунослик институти қошидаги Олмазор академик лицейи ўқувчиси.

Баҳорилдан бир севги қолар

* * *

Япроқ шитирлайди, увиллар шамол,
Қовоғи солиниб бўзраяди кўк.
Ярим юрагимни сиққандан кўра,
Булут, ҳасратингни бошим узра тўк!

Менинг кўз ёшимдек томчилар ёмғир,
Увалиб кетади дилдаги губор.
Минг йиллик тутқундан озод асирдек
Томчи, бахтлиман деб бақириб юбор!

Шунда ярим кўнглим бутун бўлади,
Шунда мени ташлаб кетади гашилик.
Шунда армонларим бир-бир ўлади,
Шунда бахтлиман деб ҳайқирар ёшлик.

* * *

Ёмғирларга юзини ювди,
Пойдеворга ётишган уйлар.
Ёмғир дилдан кирларни қувди,
Ва покланди уйлардек уйлар.

Кўзларини юмди япроқлар,
Новдаларга маҳкам ётишиди.
Барглардаги сон минг титроқлар,
Бир-бирлари билан топишиди.

* * *

Ёмғир ёғса қандай ёқимли,
Япроқларнинг кўзида қувонч.

Мен топишдим ёлғиз жонимни,
Новдаларга билдириб ишонч.

Ёмғир ёғса қандай ёқимли,
Тупроқларнинг ҳидига тўйсанг.
Яқинлашган сўнгни онингни,
Сўнгни нафас лаззатин туйсанг.

Ёмғир ёғса қандай ёқимли,
Армонларга қамчи бўлсам.
Бу дунёда мен ҳам севимли,
Ёгаётган томчи бўлсам.

СЕВГИ

Кўзларимдан ёш оқса сим-сим,
Қалбим тўлса аламга лим-лим,
Мени йўқлаб келмаса ҳеч ким,
Ҳаётимдан бир севги қолар.

Деворларга тираб юзимни,
Сўнгра айтсам сўнгни сўзимни,
Ва қарғасам яна ўзимни,
Баётимдан бир севги қолар.

Жавдирайди нигоҳим – тупроқ,
Мен яшасам мўлжалдан кўпроқ,
Хазон бўлса дилдаги япроқ,
Баҳоримдан бир севги қолар.

Элёр МУРОД – 1988 йилда Сурхондарё вилоятида туғилган. Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтини битирган. Иккита шеърӣ тўплами нашр этилган.

Ҳижрон ўсса адирларимда,
Висол унмас абрларимда,
Туйғу ётса қабрларимда,
Юрагимдан бир севги қолар.

* * *

Сен дарёдай тўлиб келдинг,
Қирғоқ бўлдим.
Бойчечакдек қулиб келдинг,
Бир тоғ бўлдим.

Минг тун ичра юлдуз бўлдинг,
Осмон бўлдим.
Борлиқ аро бир куз бўлдинг,
Хазон бўлдим.

Кўк юзида булут бўлдинг,
Ёмғир бўлдим.
Ҳаёт аро унут бўлдинг,
Хотир бўлдим.

Мени ташлаб кетдинг ўзинг,
Сабр бўлдим.
Умринг тугаб юмдинг кўзинг,
Қабр бўлдим.

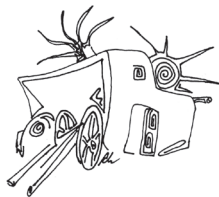
* * *

Согинасан. Келасан, бир куни албат.
Мен-чи, юлдузларга етган бўламан.
Кутасан-кутасан... кўксингда нафрат,
Шамолга айланиб кетган бўламан.

Пешона урасан тоғу тошларга,
Булоқ сувлариға қўшилар ёшинг.
Йўлда қора берган турли бошларга
Энтикиб қарайсан тугаб бардошинг.

Уйқусиз тунларни оқлаб чиқасан,
Ётасан – мен йўқман, турасан – мен йўқ.
Саҳарлаб қуёшни йўқлаб чиқасан,
Осмонга қарайсан... кўрасан, мен йўқ.

Илон из йўллардан кетдинг яланг тўш,
– Сенсиз бу дунёни нетаман, – дединг.
Охири чарчадинг. Зериктирди туш,

Секин пичирладинг:
– Кетаман, – дединг.

* * *

Мен тунлардан ўзим ўзаман,
Тўкилар юлдузлар пойимга.
Охири ўзимдан безаман,
Бош эгиб кираман уйимга.

Эртақлар уч йўлга чорлайди,
Бораман мен борса келмасда.
Кўнглимда бир умид порлайди,
Тошаман мен бугун тўлмасдан.

Сабрга сингади вужудим,
Согинча суюнар сўзларим.
Қидириб юрибди ўзимни,
Тунларни ёритган кўзларим.

* * *

Тун – бежирим қоп-қора либос,
Юлдузлар кўк безакларидир.
Ой кўринмас, ой қайда қолди?
Ой – севгининг тилакларидир.
Ой кўринмас, ой қайда қолди?
Кўзларимдан қочиб охири
Юрагимга беркиниб олди.

* * *

Сукунатга сингади борлиқ,
Жим ялтирар кўкда юлдузлар.
Ой сақовдир, тиллари боғлиқ,
Ҳаволарда кезмайди сўзлар.

Ҳатто чиқилламайди соат,
Бир нуқтада тўхтаган миллар.
Япроқларнинг кўзида тоқат,
Тўхтаб қолар оқсоқол йиллар.

Суюнмасдан симёгочларга
Менга қараб турар эди Ер.
Чой тўкилган оқ қоғозларга
Юрагимдан тўкиларди шеър.

Зулфинг қилдинг бўйнима дор

ДУНЁ

Дунё, қачон қилгансан вафо,
Садоқатинг қайда намоён?
Шафқат сўраб қилмайман даъво,
Машаққатинг бўлса ҳам аён.

Ўзинг бердинг бир талай синов,
Тугунларни ечмоқлик учун.
Синовингга сира йўқ жилов,
Кўрсатади ҳар лаҳза кучин.

Қара, сенга меҳмонман ахир,
Инобатга ол шуни бироз.
Шоирлигим балки бир тақдир,
Сенга бўлай доимо ҳамроз.

Гоҳи сенга жўшади меҳрим,
Гоҳи билмам, гаиланади дил.
Кундан кунга ошади сеҳринг,
Сеники бўп қолмасин кўнгил.

ЎЙЛАСАМ

Гар мен сизни ўйласам,
Юрагим ўйнаб кетар.
Сиз ҳақдаги қўшиқни,
Тинмасдан куйлаб кетар.

Гар мен сизни ўйласам,
Кўзимдан қочар уйқу.
Музлаган юрагимни,
Чўлгайди ажиб туйғу.

Гар мен сизни ўйласам,
Ботир бўлиб кетаман.
Ҳар қандайин мушкулга,
Қодир бўлиб кетаман.

Гар мен сизни ўйласам...

* * *

Сенинг исминг жонга мадор,
Зулфинг қилдинг бўйнима дор.
Нима қилай, айтгин дилдор,
Висолинга етмоқ учун?

Сен томонга кетмоқ учун,
Ишқ достонин битмоқ учун,
Берган майинг ютмоқ учун,
Нима қилай, айтгин дилдор?

Сен кеттингу бўлдим мен зор,
Васлинг истаб тунлар бедор,
Бўлдингми ё мендан безор,
Нима қилай айтгин дилдор?

Анвар Аллабергенев – 1991 йилда Қорақолпоғистон Республикасининг Беруний туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университетида таҳсил олган. Кўпдан бери бадиий ижод билан шуғулланиб келади.

СУЛТОН САМАНИ

(В. Ян асарини ўқиб)

“Сени отим демайман, биродарим дейман, негаки менга биродаримдан ҳам яхшисан!”

(“Китоби Қўрқуд”дан)

Хоразм шоҳининг тўнғич – валиаҳд ўғли Султон Жалолиддинга қарашли Тиллали боғ шаҳар тегра-сида эди. Фирдавсмонанд бу маскандан Урганчнинг кўкка таҳдид солувчи найзадор баланд миноралари, офтоб тиғи таъсиридаги шуъладор мачитларнинг ҳаворанг гумбазлари яққол кўзга ташланиб турарди.

Ёш хон тонгда узоқ муддатли шикордан қайтган бўлса-да, аммо вужуди чарчоқдан холи, мағрур ва масрур кайфиятда боғда айланиб юрар, йўл-йўлакай хизматкорларига кетма-кет топшириқларни юкларди.

– Бугун одатий таомилга кўра “Ов муборак!”га келувчилар боғимизни обод қилишлари тайин. Шу боис вазир-у беклар, саркардалар-у сипоҳсоларларга шийпонда, шарқираб оқаётган сой устида жой ҳозирланг! Машшоқ-созандалар учун эса, ҳар доим-гидек дастурхонни супада ёзинглар.

Султон бир лаҳзага тўхтади. Боғ ҳавосидан ўпка-сини тўлдириб нафас олди, сўнг узоқдан кўзга ташланаётган сарой минораларига сархуш қараганча қувноқлик билан деди: – Эҳтимол, пушти паноҳимиз, подшомизнинг ўзлари валиаҳд ўғлини муборакбод этиш учун ташриф буюриб, пойқадамлари билан ғариб масканимизни мунаввар айлар!..

Кун пешиндан оғди. Саратон офтоби манқалдаги пуфланган оловдек тобора ёлқинланди. Одатда, бундай кезде боғ сайроқи қушларнинг хонишидангина эмас, билъакс сон-саноксиз меҳмонлар, ташриф буюрувчиларнинг шовқин-сурони, хуш-хандон кулгиси билан ҳам тўлиб-тошарди. Бу гал эса...

Ниҳоят, боғ дарвозаси томондан отнинг кишнагани эшитилди. Гилам устида, чордана қурганча, чуқур ўйга толган ёш хон ирғиб ўрнидан турди. Келаятган меҳмоннинг истиқболига қувонганча пешвоз чиқди.

– Ассалому алайкум, баҳодир Темур Малик! Хуш келибсиз! Аммо нечун ёлғизсиз? Қолганлар қаерда қолмишлар?!

Баланд бўйли, қотмадан келган, паҳлавон келбат суворий отидан енгил сакраб тушаркан, негадир ҳам қовоғини уйди, ҳам ўзини зўрлаб кулимсиради.

– Саломатмисиз, хон ҳазратлари! Бошқаларни кутманг, улар келишмайди... Тўғрироғи, бунга ботина олишмаса керак. Сабаби, сиз йигирма кундан ошиқки, шикордасиз. Саройда эса...

Темур Малик сўзини тугатолмади. Боғ дарвозаси яна очилиб, уч нафар чопар от қўйганча кириб келишди. Улар яқинлашишгач, жилов тортишди. Аммо отлардан тушишмади. Эгарда туришганча енгил таъзим қилишди. Сўнг ўртада тургани ёнидан “нома” чиқариб, қироат билан ўқишга тутинди.

– Ҳаққоният ҳомийси, амир ал муслимин, Хоразмнинг буюк шоҳи Муҳаммад Алоуддин томонидан фармони олий! Биз ким жумлаи жаҳон ҳукмдори шуни амр этамизки, мамлакатимиз таянчи ва ишончи саналмиш қипчоқ хонлари, беклари ва аслзодаларининг ўтинчи ва илтимосларини инобатга олиб, кенжа ўғлимиз Қутбиддин Ўзлоқ шоҳни ўзимизга валиаҳд сифатида тайинлашга қарор қилдик. Катта ўғлимиз Жалолиддин Мангубердини эса Ғазна вилоятига ҳоким этиб тайинлаймиз...

– Етарли! – ёш хон бўғзига қадар шиддатли тарзда кўтарилган изтиробини ичига ютаркан, кескин тарзда қўл силтади. – Шоҳ амри муқаддас ва

Муҳаммад ОЧИЛ – Қашқадарё вилоятининг Яккабоғ туманида туғилган. Тошкент Давлат университетида (ҳозирги ЎзМУ) таҳсил олган. Таниқли ҳажвчи ёзувчи. “Нижонга теккан ўқ”, “Шайтон операцияси”, “Бермут учбурчаги”, “Ҳажв гулдастаси” каби ўнлаб китоблар муаллифи. Ўзбекистон Ёзувчилар ушмаси аъзоси.

муҳокама қилинмайди! Худди шу жавобимизни олампаҳо отамизга етказинг. Кетишингизга рухсат...

Чопарлар отларни ортга буришди. Ҳавода кўтарилган ғуборга туёқ товушлари сингиб кетгач, Темур Малик сўз қотмаса-да, аммо тасалли тариқасида кўлини узатди. Ёш хон узатилган кўлни маҳкам сиқаркан, гўё ҳеч қандай нохушлик рўй бермагандек ғамнок тарзда кулимсиради.

– Мана, нечук меҳмонлар кулбамизга келишга орланибдилар?... Ҳартугул пушти паноҳимиз ғазабларидан кўрққанлари аниқ.. Тўғри-да... валиаҳдликдан мосуво шаҳзодадан уларга не наф?! Довюррак биродарим Темур Малик, сизга ташаккур. Биргина сиз отамнинг ҳайбатидан ҳайиқмасдан, ҳузуримга келишга журъат қилдингиз.

Боғ тўридан тулпорнинг кишнагани эшитилди. Ёш хон бироз кулоқ тутиб тургач, чеҳраси ёришди.

– Сиз тагин, мени тахт ворислигидан маҳрум бўлганим боис, кўнглида душворлик туғилибди, дея ўйга борманг?! Асло. Мен ҳар қандай мансаб, маишатдан кўра ўйноқи учқур отни, ғаним боши узра ялтираган шамширни, қалбга малҳам берувчи чўл шамолинигина хуш кўраман. Тахтда ястаниб, ёхуд гиламда ағанаб кайфу сафо қилиш менинг руҳиятимга мос эмас...

– Фикрингизни маъқуллайдурман! – Темур Малик Жалолиддиннинг кўлларини янада маҳкамроқ сиқди. – Айниқса, ҳозир тожу тахт, мансабу мартаба талашишинг мавриди эрмас! Боиси, чегара ҳудудлардан ўқтин-ўқтин хунук хабарлар насими эсмоқда. Мағриб томондан келаётган номаълум ёғий муқаррарга ўхшаб қолди. Ҳушёр турмоқ лозим. Сабабики, шоҳимиз базму жамшид, ялоқхўр бек ва хонларнинг мақтову хушомадларидан асло бўшамаяпти. Ҳақиқий аҳволни билдирмоқчи бўлган сизу бизнинг фикримизни эшитишга эса ул зотнинг ғурурлари йўл қўймайди!

– Ҳа, – Жалолиддин ҳам беихтиёр оғир ўйга толди. – Шоҳнинг теграсини қуршаб, унга зулукдек ёпишиб олган бек ва хонларга юрт тинчлиги, раият хотиржамлиги, дорилмомонлик эмас, фақат бойлик, сийму зар керак. Вазият мушкул ҳолда, алар ўз юртларини мартаба ва мансабга сотишдан ҳам орланмайдилар! Мен ана шундан кўрқадурман...

Боғ тўридаги табла томондан яна отнинг кишнаши эшитилди. Султон Жалолиддин жим қолди. Сўнг кайфияти кўтарилган ҳолда Темур Маликка мулозамат кўрсатди.

– Ҳа, майли. Ҳар қандай ёғийни маҳв этишга қодирмиз. Шоҳимиз қудратли, қўшинимиз эса беҳад... Қани, камтарона дастурхонимизга марҳамат қилгайсиз! Сухбатни таом устида давом этказсак...

– Йўқ! – Темур Малик ҳам табла томонга қараб турарди. – Иштаҳам негадир... Яхшиси, менга отларингизни кўрсатинг. Бир маза қилайлик...

Бу фикр ёш хонга ёқиб тушди. Кулимсираганча олдинга йўл бошлади. Икковлон шийпонни айланиб ўтишиб, боғ тўридаги таблага яқинлашишди. Ар-

ғумоқлар мис лаганларда емиш ейишарди. Четда, алоҳида қозикқа боғланган Саман отгина Султон Жалолиддинни кўриб, кўзлари чақнаганча тепинди, сўнг олд оёқларини кўтариб, хушнуд оҳангда кишнаб юборди.

– Салом! Салом... – Соҳиби отига яқин борганча, унинг бўйнидан кучиб, меҳр билан манглайдан силади. – Бирпасда соғиниб қолдингми, биродарим?!

– Биродарим?! – Таажжубда, мийиғида кулиб сўради Темур Малик. – Тулпорни, яъниким отингизни “иним” демоқчимисиз?!

– Ҳа, – Султон Жалолиддин отбоқар кўтариб турган кумуш патнисдаги тайёр кесилган қовундан бир карж олиб, олдин ўзи тишлади, сўнг қолганини саманининг оғзига тутди.

– Мен бу дулдулимдан беҳад қарздорманки, уни ҳар не деб улуғласам арзийди! Ёдингиздадир... Икки йилча муқаддам Жайхун соҳилларида шикорда бўлганимиз? Ўлжа илинжида тезда ҳар ким ҳар тарафга тарқалди. Камоним ўқидан яраланган қобонни қувиб, мен ҳам бошқалардан олислаб кетганимни сезмай қолибман. Қалин ўсган қамишзорлар орасидан ўтиб борарканман, отим ташвишли кишнади. Эътибор бермадим, шу аснода ортимдан урилган қаттиқ зарбдан эгардан учиб кетдим. Қанча беҳуш ётганимни билмайман. Кўзимни очсам, рўпарамда ранг-рўйи қамишдан фарқ қилмайдиган йўлбарс. Йиртқич ҳамла қилишга уринар, аммо отим пишқириб, олд туёқларини даст кўтарганча унинг йўлини тўсиб турарди. Фурсатни кўлдан бермай, бир ўқ билан жондорни уриб, йиқитдим...

– Ҳа, ёдимда! – Темур Малик бу сафар жиддий тарзда деди: – Ўша жангда жароҳат олган отингизни узоқ муддат хитойлик табибларга қаратиб, уни омон сақлаб қолгандингиз!

– Хотиранингизга балли! – ортга қайтишаркан мезбон яна эҳтирос ва ҳаяжонда сўзида давом этди. – Ҳа, тулпорим билан боғлиқ бундай воқеалар ҳаётимда кўп бўлган. Мана, кечаги овда ҳам... Қорақум саҳросида бир жайроннинг кетига тушдим. Отиб олсам ҳам бўлардику-я... Аммо, ўғлимга: “Сенга тирик оху совға қиламан!” дея сўз бериб қўйгандим. Шу боис кўлимда ўқ-ёй эмас, каманд тутганча кийикни қувишда давом этдим. Ўлжани тутиб, бундай қарасам, бийдай саҳрода ёлғиз ўзим. Чор-атрофни эса шом қоронғуси босиб келарди. Зум ўтмасдан қоронғулик баробарида қуюн ёпирилиб, ҳамма ёқни чанг-тўзон қоплади. Ҳеч нарсани кўриб бўлмасди. Юз-кўзимга қум зарралари ништикан бўлиб санчиларди. Бундай пайтда олдга бир қадам ташлашнинг асло иложи йўқ. Кийикни қўйиб юбордим. Ўзим эса чакмонимга ўралиб, отимнинг оёқлари орасига кириб чўкка тушдим. Шу тариқа жон сақладим. Отим эса, гўё менга озор етказишни истамагандек тонга қадар қилт этмади. Эрталаб туриб қарасам, ҳамма ёқ қор. Бирор мўлжал олишининг эса асло имкони йўқ. Адашганим аниқ, манзилимни топиб боришим душвор эди. Шунда бор изн-

ихтиёрни отимга бердим. Икки кун йўл юриб, ниҳоят мени излаб юрган қўриқчи сарбозларимга дуч келдим. Ҳа, агар отим бўлмаганда борми?!

Султоннинг сўзларини далилламоқчи бўлгандек, яна боғ тўридан отнинг кишнаши эшитилди. Отбоқар ҳам талба томонга қараб ошиқди.

– Хон ҳазратлари, сизни кўргач тулпорингиз безовталаниб қолди... Не қилсам?

– Уни боғлиқдан озод қилинг! – Жалолоддин хушнуд ҳолда жилмайди. – Боғда дўстларим даврасида, ҳатто дастурхоним атрофида ҳам ёнимда кишнаб юраверсин. Сабабики, саманим худди ўзимдек эркинликни хуш кўради. Ҳа, у шунга арзийди. Чунки отим, бу менинг биродарим.

Султоннинг сўзларидан завқланган Темур Малик беихтиёр чапак чалиб юборди.

– Ҳа, ҳали бу биродарингиз сизни кўп балоқазолардан асраши тайин...

Баҳодир Темур Малик рост сўзлаган экан. Башорати тезда бўй тортди. Мўғул босқини туфайли бутун Моворауннаҳр ўт ичида қолди. Хоразмшоҳ гарчанд “қудратли ва даҳшатли” саналиб, қўшини беҳад бўлса-да, аммо мардонавор жанг қилиш ўрнига эгнига “қўрқоқлик либоси”ни илди. Ҳазар оролидаги кимсасиз оролга қочиб бориб, ғариблиқда ўз умрига яқун ясади. Умрлари давомида ҳукмдорларини мақтаб, “мансаб ва мартаба” талашган беклар ва аслзодалар ҳам мунофиқлик йўлини маъқул кўришди. Фақатгина Султон Жалолоддин, Темур Малик каби ўз юртининг асл фарзандларигина жасурлик ила ёвга қирон ва даҳшат солишга бел боғладилар.

... Парвон водийсида Султон Жалолоддин навбатдаги жанг олдидан қўшинига далда тариқасида шундай сўзларни айтди:

– Биз кам сонлимиз. Аммо, руҳиятимиз баланд: мақсадимиз эса ундан-да юксак. Ниятимиз муқаддас, тупроғимизни ёвдан тозалаш! Ана шу туйғу бизга мадад беради. Жангда бу сафар ҳам жасурлигингизга топқирлигингизни эш қилинг. Шундай экан, амримга қулоқ тутинг: бугунги муҳорабада отларимизнинг тизгинини камаримизга боғлаб, ўзимиз пиёда ҳолда жанг қиламиз. Ёғий толиққан заҳоти эса, довул чалиниши билан дарҳол тулпорларингиз устида бўлинг. Бирор-бир душман жангчиси қочиб қутула олмаслиги лозим. Ғалаба албатта, мард кишига ёр бўлғай! Омин...

Қирғин-барот жанг узоқ давом этди. Ниҳоят ёғийнинг толиққани аён бўлгач, Жалолоддин саманига сакраб минаркан, ишора берди. Лаҳза ўтмай, довул садоси остида суворий жангчилар янада мардонавор шиддат-ла душман устига ташланишди. Ёғий қоча бошлади. Аммо Жалолоддин жангчилари ҳали толиқмаган тулпорларида уларга етиб олиб, барчасини қириб ташлашди...

Парвон водийсидаги бу жанг тарих солномасига “Мардонавор от муҳорабаси” сифатида муҳрланди.

Аммо ёв ҳали сон-саноксиз эди. Лак-лак лашкар кўланкаси ҳамон Моворауннаҳр заминини қурумдек қоплаб турарди.

Юборилган номдор нўёнлари, машҳур лашкарбошилари кетма-кет мағлуб этилавергач, ниҳоят навбатдаги жангга ҳушёр тортиб қолган Хоқон ўзи бошчилик қилишни ихтиёр этди.

Беаёв жанг-жадаллардан сўнг йигирма мингдан ошиқ мўғул қўшини Султон Жалолоддиннинг етти юз нафар суворийсини улкан наҳр бўйида камон янглиғ уч томондан қуршаб олишди. Олдда қаҳри қаттол ёғий, ортда эса қутуриб оқаётган азим дарё.

Жанг бошланишида Султон Жалолоддин кўп сонли душманга қарши шундай шиддат билан ҳужумга ўтдики, баланд тепалиқда чодир тикиб сувсар пўстинга бурканганча, ҳузур билан сўнгак чайнаётган Чингизхон талвасага тушганча, луқмаюлибосини ташлаб, қочишга тутинди. Хоқоннинг жонига пистирмага қўйилган жангчилари аро кирди. Султон ва унинг суворийлари ҳарчанд мардонавор туриб жанг қилишмасин, йўқотишлар борган сари кўпаярди.

“Жалолоддин тириклайин тутилсин!” дея гарчанд Хоқон амр этган бўлса-да, аммо мўғул лашкарбошисининг қасддан отган камон ўқи унинг кўкси томон учди. Султон саманигина бу сафар ҳам ўз соҳибини муқаррар ажалдан сақлаб қолди. Отнинг бўйнидан шариллаб қон оқа бошлади. Султон қалқонини бошига соябон қилди, эгилиб бедовининг бўйнидаги ўқни тиши билан суғуриб олди. Сўнг арслондек наъра тортганча, гоҳ ўнгига, гоҳ сўлига қилич силтади. Аммо ёв ҳамон сон-саноксиз эди. Султон қатъий қарорга келди: омон қолиш ва келгусида қурашни давом эттириш учун оти тизгинини пишқириб оқаётган наҳр томон бурди.

Қутурган тўлқинлар жангчи йигитнинг шижоатию, саман отнинг соҳибига бўлган меҳр-муҳаббати қошида таслим бўлгандек уларни соҳилга бешикаст ҳолда олиб чиқиб қўйди.

Султон Жалолоддин яна бир бор тулпорининг манглайдан ўпди ва ортига ўгирилиб нариги қирғоқда ҳайрат ва ўкинчда бармоқ сўрганча туриб қолган Хоқонга қарата қиличи билан таҳдид ишорасини қилди.

Шунда, тарихчи Рашидиддун томонидан солномаларга битилиб, Султон Жалолоддинга умрбоқийлик ҳадя этган Чингизхоннинг ўкинчли иқрори янгради:

– Ҳақиқий фарзанд деган, мана шундай бўлиши керак!

АЗАЛИЙ ҲАҚИҚАТНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТАСВИРИ

Биз Фарғона давлат университети филология факультети профессор-ўқитувчилари ҳамда талабалари “Шарқ юлдузи”, “Ёшлик” журнаlines, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, “Китоб дунёси” каби ҳафталикларни севиб мутолаа қилиб борамиз. Уларнинг ҳар бири сониди чоп этилаётган ўзбек ва жаҳон адабиётидан намуналарни устозимиз, таниқли олим Йўлдош Солижонов раҳбарлигида ўқиб, таҳлил қилиб борамиз. Яқинда ёзувчи Қўчқор Норқобилнинг “Самодил”, “Ер ҳали ҳам юмалоқ” номли ҳикоялари билан танишганимиз қувончли бўлди.

Сўнгги йилларда ёзувчиларимиз ўз асарларида тинчлик, урушга қарши зиёлилар бирдамлиги, маънавий поклик каби умуминсоний қадриятларга мурожат қилишаётгани адабиётимизнинг глобал муаммоларни ёритишга уринаётганидан дарак беради. Шунингдек, яратилаётган асарларда замон ва макон ҳам анча кенгайиб, жаҳон ва коинотни кенг қамраб олиши қувонарли ҳолдир. Хусусан, Исажон Султоннинг “Боқий дарбадар” романида Яқин Шарқ, Миср, Гоби чўли кенг планда тасвирланса, Қўчқор Норқобилнинг “Ер ҳали ҳам юмалоқ” номли ҳикоясида етти қат осмон, ер сайёраси, улкан шаҳар, палата қабилаар акс эттирилади. Ҳикояда одам ўз тақдиридан қочиб қутулолмаслиги, пешонага ёзилганини ўзгартириш қўлидан келмаслиги, нафс ботқоғига ботган, маънавий қашшоқ кимса, аввало бу ишларига ўз яқинлари олдида қачонлардир албатта жавоб бериши бадий ифодасини топган. Адиб ўз ҳикояларида ҳаётсеварлик, инсонпарварлик, шукроналик ғояларини илгари сураб экан маиший ва диний воқеликдан моҳирлик билан фойдаланади. Асар мен тақдирга ишонмайман, дегувчи одамнинг айни фалон кун, фалон соатда шу фикрни айтиши унинг пешонасига ёзилганини ўша одамнинг ўзи билмаслиги, ҳаётга нима учун келиши-ю бу оламдан қаерга кетишини сўраш билан бошланади. Ёзувчи асар экспозициясидаёқ кишини ўйлантирадиган азалий ва ечими деярли йўқ бўлган мазкур саволларга эътибор қаратар экан, сўнгги йилларда дунё миқёсида оламни ўзгартиришга, ерни ўз ўқидан чиқаришга йўллайдиган, инсониятни улкан ҳалокатга олиб келадиган кучларнинг кўпайганига, бу кучлар имони суст ёки нафс ботқоғига ботган кимсалар қўлига тушса, олам ва одам тақдири нима бўлиши мумкинлиги ҳақидаги ташвишли саволларга ўзига хос жавоб топишга уринади. Буни инсон пешонасидаги битикни ўқий ол-

маслик даражасида ожиз бўлса, қандай қилиб бу дунёга даҳл қила олади, деган савол оҳангидаги хулосаида кузатиш мумкин. Шунингдек, ҳикоянинг эпик кечинмасига, матности структурасига фикр юритувчи, мулоҳаза қилувчи ўқувчи учун асар охирида “портлаш эффекти”ни юзага келтирадиган ўзига хослик яширилганига ишора қилинади.

Шундан кейинги воқеаларда бадбин кимсалар тасвири берилади. Бунда Қўчқор Норқобил одамзоднинг но-чорлигини ифодалаш учун мулоҳазадан унумли фойдаланади: “Кичик бир чанг зарраси, қумурсқанинг мўйлови учидаги ғубордан ҳам нимта-нимта одамлар йиғилволиб, нимадир муҳокама қилишяпти”. Ер юзида яшаётган одамларнинг ёвузлик қилишга уриниши, қиёмат-қирғин ҳақида гапиришлари, ўз тақдир соҳилини ўпириб чиқишга уринишлари, еру кўкни зирқиратиб оламга таҳдид солишлари ердаги қалби очиқ одамлар қолиб юксакликдаги фаришталарни ҳам ташвишга солади. Улардан бири ерга яқинроқ келиб, катта анжумандаги одамларнинг ҳар бирига ҳайрон боқади ва бир кишидан бошқа барчасининг қалб кўзлари юмқлиги оламни ҳалокатга, уруш гирдобига, қурол-аслаҳа ишлаб чиқарувчи карчолонларнинг нафс ўпқонига тортиб кетиши мумкинлигидан, олам мувозанати бузилишидан ҳайиқиб қанотлари сифатига кирган булутлардан ёмғир ёғдириши орқали кишилар қалбида савол уйғотди: қутилмаганда ёмғир қаёдан келди? Бу билан адиб одамларни мулоҳаза қилишга, табиатдаги барча ўзгаришлар инсонлар фаолиятига жавоб тариқасида содир бўлиши мумкинлигига эътибор қаратади. Ҳикоя бошида улкан саволлар қўйилиши ва уларнинг юзага келишига ғофил бандаларнинг ўзлари сабабчи эканлигини таъкидланади.

Шу ўринда айтиш керакки, Қўчқор Норқобил ҳалқимиз асрлар давомида эъзозлаб келган диний қадриятлардан фойдаланиб, бадий ғояни жуда таъсирли ва аниқ ифодалаган. Масалан, ҳикоядаги Ботир ғурбатнинг кибрилиги, ҳамма нарсани сотиб олиш мумкин, деб ишониши ва пулга эътиқод қўйиши, қиёматли қирғин қилишга уринишлар, қалби ёпиқ кишилар ҳақидаги фикрлар Қуръони Каримда келтирилган. Қўчқор Норқобил диний тафаккур маҳсули бўлган фаришталар ва уларнинг инсон ҳаёти, табиат ҳодисаларига таъсири ва муносабатини тасвирлар экан, асар марказига секин-асталик билан кўнгли тоза, ўз ишига садоқатли, ҳаётий қийинчиликларни сабр билан енгиб, катта ютуқларга

эришган, эл-юрт хурматидаги доктор Сора Алиевна ва соддадил, уйим-жойим дейдиган, дунёни нисбатан торроқ тушунадиган, эрига садоқатли иккинчи бир аёл Барнони олиб чиқади. Бу икки аёл ўз тақдири ва ҳаётига кўнган, аёл сифатида эса бахтни турлича тушунишади. Лекин тақдирнинг ўйинини қарангки, уларнинг ҳаётлари Ботир ғурбат билан боғланган. Барно Ёдгорни биринчи бор кўрганда, унинг юзи аллақандай таниш эканлигини ҳис этади. Бироқ у ўзининг эри Ботирнинг ўғли эканлигини, Сора Ботир ёшлигида уйланиб, сўнгра ташлаб кетган аёл эканлигини билмайди. Ўз навбатида Сора Алиевна ҳам Барнони ўзига яқин олади, унга ҳеч кимга айтмаган дил сўзларини айтади. Бу қадар руҳий яқинлик сабабини эса у ҳам тушунтириб беролмайди.

Сора Алиевна зиёли оилада тарбия топган. Ҳаётини идеаллари юксак бўлган. Ботир ғурбат эса мол-дунё, амалга ҳирс қўйган раиснинг ўғли сифатида асар охиригача нафс етовида яшаган одам. Лекин ана шу икки ёш турмуш куриб салкам етти ой бирга яшади. Соранинг ота-онаси автоҳалокат туфайли вафот этгач, амакиси ҳам қамалгандан кейин Сораларниқига деярли ичкүёв қилиб бериб кетилган Ботир отасининг бир оғиз гапи билан “қасофатли” уйни тарк этади. Турмушнинг аччиқ ҳақиқатига юзма-юз келган Сора фарзанд кўради. Унга Ёдгор исмини беради ва отасининг номи билан Алиевич деб атади. Аёлни бу ҳаракатида фарзандини мард, ҳалол этиб тарбиялашга уринишни кузатиш мумкин.

Тақдирдаги машаққатларни матонат билан енгган ва ўзлигини сақлаб қолган кишига ажр – жаннатий мукофот борлигини билмас-да, Сора ўзини тақдирнинг биродарлар уруши, қирғин-барот жанглари кетаётган кучоғига ташлайди. Яъни Ботир каби номард, орсиз одамларга учрашдан кўра, жангу жадалда яшашни афзал билди. Чунки бу ерда ким душман, кимга ишонса бўлишини аниқлаш қийин. Урушда эса таҳликада яшасанг ҳам душманнингни аниқ биласан. Ҳаётнинг қадрини теранроқ англайсан. Уруш Соранинг ҳаётида туб бурилиши ясади. У тинчлик учун курашувчи ва инсонпарвар аёл сифатида душман тарафнинг вакили, халқаро журналистни ўлимдан қутқарди. Кўплаб одамларнинг ҳаётини сақлаб қолди. Кишилар дардини даволаб, эл-юрт меҳрини қозонди. Шунинг билан бирга Ёдгорни ўз ишига садоқатли, ҳалол, ҳақиқатпарвар қилиб тарбиялади. Асарнинг ечимида кўрдикки, Сора Ёдгорни Ботирдан ажратмади. Балки “Болам бор, дадангни кўтар! Дўхтирга ёрдамлаш. Даданг – у. Сенинг даданг, болажоним,” дея шифокорга ёрдамлашишга, инсонпарварликка ундади.

Асарнинг бадиий хусусиятларидан яна бири унда Ботир ғурбат, фаришталар, вазир, қайнота каби турғун образлар билан бирга Сора Алиевна, Ник Адамс ва Барно каби динамик образлар ҳам баробар қўлланганидир. Сора асар бошида тақдирдан норози бўлиб урушга кетади, лекин у ерда инсоннинг лаҳзалик ҳаётини, қуёшни кўриб туришини, ёмғирдан завқланишни, умуман ҳаётнинг қадрига етишни, барчасига кўниш ва шуқроналик ҳисси билан яшашни ўрганиб қайтади. Лекин шунда ҳам тўлақонли самимийлик сезилмайди. Бу хусусият нурни ичгандан сўнг қалб тубида ётган дард достонини Барнога айтиб берганида кўринади. Соранинг қалби тозаланади, яъни у салим қалб эгасига айланади.

Бу исломдаги энг улуғ даражалардан бири саналиб, у соғлом имонга боғлиқ. Чунки инсон одамларга яхшиликлар қилиши, жамият ва мамлакатга манфаати тегадиган қатор юмушларни бажариши мумкин.

Сора образининг динамикигини кўрсатувчи энг юқори нуқта, бу унинг тиззаларига уриб, унсиз йиғлар экан, ҳеч нимани англолмай турган Ёдгорга “Болам, ер барибир юмалоқ экан. Қисмат китобини Яратганнинг ўзи ўқий олади, болам”, дейишида яққол намоён бўлади. Ҳақиқий маънодаги салимлик айнан шу онда юз беради.

Асар “ҳикоя” деб аталган, дарҳақиқат у жанр талабларига тўла мос келади. Ҳатто ундан ортади ҳам. Воқеалар, кўтарилган муаммолар кўлами, икки чизиқли образлар тизими бир томонда, фаришталар образлари иккинчи томонда ўзига хос образлар силсиласига эга бўлиб, улар шамол, булут, ёмғир детал-образлари билан муносабатга киришиши асарнинг кўламини кенгайтиради. Якунда Сора – Ёдгор – Адам ва Ботир – қайнота – Барно образлари тизими тўқнашади. Асарнинг бор жозибаси, асар бошидан бери матн остида келаётган ва ўқувчини ҳаяжонда тутиб турган эпик кечинма шу ерда “портлайди”.

Шунингдек, асар турли воқеаларга ҳамоҳанг тарзда қатор афоризм, матал, мақоллар билан бойитилган бўлиб, улар аксарият ўринларда асар мазмунини жуда гўзал тарзда очиб берган. Масалан, Жондорга жола қилсанг ҳам, номардга нола қилма, Палаги тоза гул кўлмақдан сув ичмайди; Онанинг гапи жўяли, Ота гапи уяли, Катта шаҳардан учган барг қишлоқ дарахтига оғирлик қилади, Бир кўрган таниш, икки кўрган билиш, уч кўрган қариндош, тўрт кўрган куда-қондош, Бетимнинг қаттиқлиги болтани кемтик қилади каби мақол ва маталларни келтириш мумкин. Айнан охириги гапда Ботирнинг руҳий дуёнси тўла намоён бўлган

Асардаги Ник Адамс образи Сора образининг инсонпарварлик, тинчликсеварлик ғоялари билан бирлашиб, мазмуннинг салмоғини оширган. Ник Адамс бутун бошли жамиятдаги корчалонларга, ҳаёт, олам, тириклик қадрига етиш ўрнига дунёга уруш ва ажал уруғини сочишга уринаётган кишиларга қарши курашади. Чунки фаришта англаб етганидек, унинг қалб кўзи очиқ. Шунинг учун уйига келиб, сув босган хонадонидидаги шкаф устига чиқиб олиб даҳшатдан қотиб қолган бароқ мушукнинг суратини интернетга жойлаб, машваратбошига электрон хат йўллади. Ана шу хатда Соранинг исми Сара тарзда тилга олинади. У Сорага тинчлик учун курашишга сўз берганини айтиб, машваратбошини уруш бошламасликка, балки тошқиндан кўрқанча тошдек қотган мушук кўзларига боқишга ундайди. Биргина мушук шунчалик кўрқса, одам ва унинг боласи бу тошқиндан қанчалик ваҳимага тушганини тасаввур қилишни таъкидлайди.

Мактубимиз сўнгида айтиш керакки, асар бироз қайта ишлаш билан яхшигина қиссага айланиши мумкин. Лекин шу ҳолида ҳам асар ўқувчига ўз ҳаётининг қадрига етиш, тинчликни асрашга ўргатади. Кишиларга атрофдаги одамларга яхшилик қилиш, ҳар лаҳзадан фақат завқ олиш, онгли равишда меҳнат қилишга ундайди.

Бир гуруҳ Фаргона Давлат университети талаба ва ўқитувчилари номидан:

**Қ.Йўлчиев, Т.Рўзиев,
М.Жўраева, Р.Умурзоқов**

Ярми ҳазил, ярми чин

ҚУТЛОВ

Холис тақризни ўйлаб,
Хаёллари бўлинган.
Фарғонада турса ҳам
Бурни Шошдан кўринган,
Олим Йўлдош Солижон.

Етти ўлчаб, бир кесган,
Кузатувчан, тинчимас,
Оғир-босик, фикрчан,
Анов-манов синчимас,
Устоз Йўлдош Солижон.

Ҳозиржавоб, сўзамол,
Барчани тенг, сизлаган,
“Дайди қизнинг дафтарин”,
Жуда бошлаб тузлаган,
Мерган Йўлдош Солижон.

Шогирдпарвар, талабчан,
Гапида собит турган.
Олимлик мақомига,
Ҳамиша содиқ турган,
Комил Йўлдош Солижон.

Камтар, комил ва зукко,
Диёнагли, турланмас.
Баъзилардай яланиб,
Таъма излаб сурланмас,
Холис Йўлдош Солижон.

Дўстга содик, исми ҳам,
Жисмига мос, муносиб.
Кам-кўстингни асослаб,
Елканга қўяр осиб,
Топқир Йўлдош Солижон.

Сочи оппоқ қордаин,
Юраги баҳордаин,
Мунаққидлар сафиди
Ўз ўрни бор нордаин
Устоз Йўлдош Солижон.

ПАРОДИЯДАН КЕЙИН..

Султонмуродга

Турмуш тарзи экан, учрашиб қолсақ,
Қумғондай шақиллаб қайнаб кетасиз.
Водийча чандишнинг фарқига етмай,
Кавшалган сақични чайнаб кетасиз.

Иккимиз ҳам фалон ёшдамиз укам,
Пастга тушинг, тулпордан – узангидан
Чағир, тайғоқ йўлларда камина ҳам
Жиртак қўйиб, анча-мунча гангиган.

Олим деганлари, менинг наздимда
Алийбек домладай улуг бўлади.
Азиз Қаюмовдай хокисор, комил,
Хизрни кўргандай кўнглинг тўлади.

Назм илми “Ал жабр”дан мушкулроқ,
Қамчи урманг Пегас билан Фиротга.
Ўзин-ўзи жиловлаган чавандоз,
Султон бўлса, етар бир кун Муродга...

КУТИЛМАГАН ТАКЛИФ

Яна бир хангомадан,
Ёқангизни ушлайсиз.
– Нахотки, – деб лаб тишлаб,
Тизангизга муштрайсиз.
Айтилмаган қўшиқнинг,
Созланмаган куйига
Жўр бўласиз сабаби,
Гап лўндаси куйида.
Собиқ котиб сим қоқди,
Файнбергнинг уйига.
Русийзабон шоирнинг,
Хотини ҳардам хаёл.
Гўшакни кўтарди-ю,
Лол бўлиб қолди аёл
– Эртага учрашувга,
Шоир оғам борсинлар.
Олийгоҳда котириб,
Шеър ўқиб юборсинлар.
Бу сўздан Иннахоннинг,
Бўлари бўлган эди.
Сабаби, уч йил олдин,
Аркадич ўлган деди.